

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Херсонський державний університет

ISSN 2663-970X (PRINT)
ISSN 2664-6005 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2663-970X

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Науковий журнал

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Kherson State University

ISSN 2663-970X (PRINT)
ISSN 2664-6005 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2663-970X

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Scientific journal

Issue 3

Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23692-13532Р від 17.12.2018 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Попович Ігор Степанович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету (Україна)

Заступник головного редактора:

Бабатіна Світлана Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету (Україна)

Відповідальний секретар:

Крупник Іван Романович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету (Україна).

Технічний секретар:

Щербак Тетяна Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна).

Члени редакційної колегії:

Аванесян Грант Михайлович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології Єреванський державний університет (Вірменія); **Борисюк Алла Степанівна** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та філософії Буковинського державного медичного університету; **Володарська Наталія Дмитрівна** – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України; **Галян Ігор Михайлович** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; **Даушка Лілія Марьянівна** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Гродненського державного університету імені Янки Купали (Білорусь); **Дієго Феліпе Арбелаес Кампілло** – професор, Університет де Амазонія (Колумбія); **Джумажанова Гульжанар Какімжанівна** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Державного університету імені Шакаріма міста Семей (Казахстан); **Жидко Максим Євгенович** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»; **Завацький Вадим Юрійович** – доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; **Каменова Димитрина Кирилова** – доктор педагогіки, професор кафедри соціального управління і педагогіки Варненського університету менеджменту (Болгарія); **Ковальчук Зоряна Ярославівна** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Львівського державного університету внутрішніх справ; **Магда Хулісса Рохас-Багамон** – доктор наук, професор, Університет де Амазонія (Колумбія); **Мухамедова Дільбар Гафурджанівна** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Національного університету Узбекистана імені Улугбека (Узбекистан); **Олейник Нарміна Оруджівна** – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету; **Орап Марина Олегівна** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; **Панов Микита Сергійович** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»; **Пілецька Любомира Сидорівна** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; **Тавровецька Наталія Іванівна** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології Херсонського державного університету; **Ткач Богдан Миколайович** – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України; **Цибуляк Наталія Юріївна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету; **Яковлева Світлана Дмитрівна** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри корекційної освіти Херсонського державного університету; **Янчук Володимир Олександрович** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Білоруського державного університету (Білорусь); **Яцюк Анастасія Миколаївна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

I-69 Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн. / ред. кол. І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник та ін. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 3. – 136 с.

У журналі висвітлюються актуальні питання психологічної теорії та історії психологічної думки; психології особистості; педагогічної та вікової психології; соціальної психології; організаційної психології; юридичної, економічної та інших галузей психологічної науки.

УДК 159.922(063)

Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine
of the state registration of the print media
Series KB No. 23692-13532P dated December 12, 2018.

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Popovych Ihor Stepanovych – Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Professor of the Department of General and Social Psychology, Kherson State University (Ukraine).

Deputy Chief Editor:

Babatina Svitlana Ivanivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of General and Social Psychology, Kherson State University (Ukraine).

Assistant Editor:

Krupnyk Ivan Romanovych – Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor of the Department of General and Social Psychology, Kherson State University (Ukraine).

Technical Secretary:

Shcherbak Tetiana Ivanivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Psychology, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (Ukraine).

Members of the Editorial Board:

Avanesyan Hrant Michaeli - Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of General Psychology, Yerevan State University (the Republic of Armenia); **Borysiuk Alla Stepanivna** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology and Philosophy, Bukovinian State Medical University; **Volodarska Nataliia Dmytrivna** – Candidate of Psychological Sciences, Leading Research Scientists of G. S. Kostiyk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; **Halian Ihor Myhailovych** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Practical Psychology, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University; **Dauksha Liliia Marianivna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Developmental and Pedagogical Psychology, Yanka Kupala State University of Grodno (the Republic of Belarus); **Diego Felipe Arbeláez-Campillo** – Professor, Research Group Universidad de La Amazonia (Colombia); **Dzhumazhanova Hulzhanar Kakimzhanivna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Semey State University named after Shakarim (the Republic of Kazakhstan); **Zhydko Maxim Eugenovych** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Zhukovsky National Aerospace University – “Kharkiv Aviation Institute”; **Zavatskyi Vadym Yurevich** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Social Work, East Ukrainian National University named after V. Dahl; **Kamenova Dimytryna Kyrlyova** – Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Social Management and Pedagogy of Varna University of Management (Bulgaria); **Kovalchuk Zoryana Yaroslavivna** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Lviv State University of Internal Affairs; **Magda Julissa Rojas-Bahamón** – Professor, Research Group Universidad de La Amazonia (Colombia); **Mukhamedova Dilbar Hafurdzhanivna** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek (the Republic of Uzbekistan); **Oleinyk Narmina Orudzhivna** – Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer of the Department of General and Social Psychology, Kherson State University; **Orap Maryna Olehivna** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University; **Panov Mykyta Sergiyovych** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy”; **Piletska Liubomyra Sydorivna** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Psychology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; **Tavrovetska Nataliia** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Practical Psychology, Kherson State University; **Tkach Bogdan Mykolayovych** – Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher of G. S. Kostiyk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; **Tsybulyak Nataliia Yurievna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Applied Psychology and Speech Therapy, Berdyansk State Pedagogical University; **Yakovleva Svitlana Dmytrivna** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Special Education, Kherson State University; **Yanchuk Volodymyr Oleksandrovych** - Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Psychology, Belarusian State University (Belarus); **Yatsiuk Anastasiia Mykolaivna** – Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor of the Department of General and Social Psychology, Kherson State University.

I-69 Insight: the psychological dimensions of society : scientific journal / editorial board I.S. Popovych, S.I. Babatina, I.R. Krupnyk et al. – Kherson: Publishing house “Helvetica”, 2020. – Issue 3. – 136 pages.

The journal covers topical issues of psychological theory and history of psychological thought; personality psychology; pedagogical and developmental psychology; social psychology; organizational psychology; legal, economic and other branches of psychological science.

UDC 159.922(063)

ЗМІСТ

Попович І. С. Передмова редактора.....	7
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ	
Каліщук С. М. Концептуалізація екзистенціально-системної моделі реорганізації “картини світу” особистості: введення онтологічних домінант.....	11
Чебан Ю. В., Чебикін О. Я., Плохих В. В., Массанов А. В. Емоційний фактор змагальної самообілізації спортсменів-веслувальників.....	28
Ма Фенг, Шевченко Р. П., Каргіна Н. В. Уявлення студентської молоді про психологічне благополуччя: результати контент-аналізу творів.....	44
ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ	
Візнюк І. М., Поліщук А. С. Рівень психологічної стійкості студента в умовах дистанційного навчання.....	57
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	
Блинова О. Є., Урсуленко О. Б. Особливості впливу міської ідентичності на соціально-психологічну адаптацію студентської молоді.....	70
Бочелюк В. Й., Панов М. С. Структурно-функціональна модель професійної реадаптації внутрішньо переміщених осіб.....	84
Крупник Г. А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії.....	97
Савейкієне Д., Володарська Н. Д. Умови ефективності методів підтримки психологічного благополуччя жінок в ситуаціях тимчасового переселення.....	109
СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ	
Дрозд Л. В., Бистрова Ю. О. Особливості комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями в міжособистісних стосунках.....	123

CONTENTS

Popovych I. S. Editor's Preface.....	7
GENERAL PSYCHOLOGY; PERSONALITY PSYCHOLOGY	
Kalishchuk S. M. Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants.....	11
Cheban Yu. V., Chebykin O. Ya., Plokhikh V. V., Massanov A. V. Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers.....	28
Ma Feng, Shevchenko R. P., Karhina N. V. Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works.....	44
PEDAGOGICAL AND DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY	
Vizniuk I. M., Polishchuk A. S. The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning.....	57
SOCIAL PSYCHOLOGY; PSYCHOLOGY OF SOCIAL WORK	
Blynova O. Yu., Ursulenko O. B. The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students.....	70
Bocheliuk V. Yo., Panov M. S. The structural and functional model of the professional readaptation of the internally displaced persons.....	84
Krupnyk H. A. Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy.....	97
Saveikiene D., Volodarska N. D. Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation.....	109
SPECIAL PSYCHOLOGY	
Drozd L. V., Bystrova Yu. O. Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations.....	123

Editor's Preface

Передмова редактора

Popovych Ihor Stepanovych

Попович Ігор Степанович

The third issue of the scientific journal "Insight: the psychological dimensions of society" ("ІПВС. IPDS") presents nine peer-reviewed scientific articles. Original research highlights the psychological dimensions of society and outlines the modern facets of psychological science at the beginning of the new millennium.

"ІПВС. IPDS" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine (category "B") in the specialty 053 Psychology (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 17.03.2020 №409, Annex 1). The editorial board approved the course for category "A" (Scopus and/or WoS). In each subsequent issue of the publication we will increase the requirements and quality of published research, expand the geography of cooperation. From the third issue, readers, researchers and fans of our publication will be able to get acquainted with the full English and Ukrainian versions. Famous scientists are invited to work in the editorial board of the publication: Yanchuk Volodymyr Oleksandrovych, Doctor of Psychological Sciences, Professor (Belarusian State University, Belarus); Avanesyan Grant Mykhailovych, Doctor of Psychological Sciences, Professor (Yerevan State University, Armenia); Diego Felipe Arbeláez Campillo, Professor (Universidad de la Amazonia, Colombia); Magda Julissa Rojas-Bahamón, PhD, Professor (Universidad de la Amazonia, Colombia).

This issue presents research by nineteen authors from three countries: China, Lithuania and Ukraine. Our journal is open for the presentation of scientific papers from all over the world. There are graduate students, doctoral students, candidates of sciences, doctors of sciences, associate professors, professors, heads of departments, academician, rector of the university and Olympic champion among the researchers. The editorial board suggested the following sections of the journal in this issue: "General psychology; personality psychology", "Social psychology; psychology of social work",

Третій номер наукового журналу "Інсайт: психологічні виміри суспільства. Insight: the psychological dimensions of society" ("ІПВС. IPDS") представляє дев'ять рецензованих наукових статей. Оригінальні дослідження висвітлюють психологічні виміри суспільства та окреслюють сучасні грані психологічної науки на початку нового тисячоліття.

"ІПВС. IPDS" внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія "Б") за спеціальністю 053 Психологія (Наказ МОН України від 17.03.2020 № 409, додаток 1). Редакційною колегією схвалено курс в категорію "А" (Scopus і/чи WoS). З кожним номером видання ми підвищуватимемо вимоги і якість опублікованих наукових досліджень, розширюватимемо географію співпраці. З третього номеру читачі, дослідники і шанувальники нашого видання зможуть знайомитися з повними англomовною і україномовною версіями. До роботи в редколегію видання запрошені імениті вчені: Янчук Володимир Олександрович, доктор психологічних наук, професор (Білоруський державний університет, Білорусь); Аванесян Грант Михайлович, доктор психологічних наук, професор (Єреванський державний університет, Вірменія); Дієго Феліпе Арбелас Кампілло, професор (Університет де Амазонія, Колумбія); Магда Хулісса Рохас-Багамон, доктор наук, професор (Університет де Амазонія, Колумбія).

У цьому випуску представлені дослідження дев'ятнадцяти авторів з трьох країн: Китай, Литва та Україна. Наш журнал відкритий для презентації наукових праць з усього світу. Серед дослідників є аспіранти, докторанти, кандидати наук, доктори наук, доценти, професори, завідувачі кафедр, академік, ректор університету і олімпійський чемпіон. У даному випуску редакційна колегія запропонувала наступні рубрики журналу: "Загальна психологія; психологія особистості", "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи", "Педагогічна та вікова психологія" і "Спеціальна психологія".

“Pedagogical and developmental psychology” and “Special psychology”.

Three articles were published in the section “General Psychology; personality psychology”. The research of Svitlana Kalischuk highlights the successive steps of conceptualization of the trans-theoretical existential-system approach to the reorganization of the semantic architectonics of the individual’s consciousness. Based on the provisions of the differential emotions theory, psychology of attitude, self-regulation concepts, the researchers Yurii Cheban, Oleksiy Chebykin, Viktor Plokhikh and Anatolii Massanov study the influence of emotiogenic stimuli and stressors on the competitive self-mobilization of professional rowers. Ma Feng, Rosina Shevchenko and Natalia Karhina in their research identified traits that are hypothetically related to the psychological well-being of the personality.

One article was published in the section “Pedagogical and developmental psychology”, in which Inessa Vizniuk and Anna Polishchuk empirically determined and theoretically substantiated the level of psychological stability of a student under the conditions of distance learning.

Four articles were published in the section “Social psychology; psychology of social work”. The research of Olena Blynova and Olena Ursulenko clarifies the influence of the level of maturity of the urban identity on the social and psychological adaptation of students and their life satisfaction. Researchers Vitalii Bocheliuk and Mykyta Panov developed and substantiated a structural and functional model of the professional readaptation of unemployed internally displaced persons. Postgraduate student Hanna Krupnyk conducted an empirical research of the level of development of parent-child relationships and comparison of groups’ results according to the birth order of children in the family hierarchy. The research of Diana Saveikiene and Natalia Volodarska outlines the conditions for the effectiveness of methods of supporting women’s psychological well-being in situations of temporary resettlement that have arisen as a result of the military conflict in Ukraine.

One article by Lydiia Drozd and Yuliia Bystrova was published in the section “Special psychology”. It theoretically substantiates and develops a step-by-step diagnostic program for the research of communication of adolescents with intellectual disabilities.

У рубриці “Загальна психологія; психологія особистості” опубліковано три статті. Дослідження Світлани Каліщук висвітлює послідовні кроки концептуалізації транстеоретичного екзистенціально-системного підходу до реорганізації смислової архітектоники свідомості особистості. Дослідники Юрій Чебан, Олексій Чебикін, Віктор Плохих і Анатолій Масанов на основі положень теорії диференційних емоцій, психології установки, концепцій саморегуляції розглянули вплив емоціогенних стимулів та стресорів на змагальну самооблізацію спортсменів-веслувальників. Ма Фенг, Росіна Шевченко і Наталія Каргіна у своєму науковому дослідженні встановили риси, які гіпотетично пов’язані з психологічним благополуччям особистості.

У рубриці “ Педагогічна та вікова психологія ” опубліковано одну статтю, у якій Інесса Візнюк та Анна Поліщук емпірично визначили та теоретично обґрунтували рівень психологічної стійкості студента в умовах дистанційного навчання.

У рубриці “Соціальна психологія; психологія соціальної роботи” опубліковано чотири статті. У науковому дослідженні Олени Блинкової і Олени Урсулєнко з’ясовано вплив рівня сформованості міської ідентичності на соціально-психологічну адаптацію студентської молоді та їхню задоволеність життям. Дослідники Віталій Бочелюк і Микита Панов розробили й обґрунтували структурно-функціональну модель професійної реадaptaції безробітних, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб. Аспіранткою Ганною Крупник здійснено емпіричне дослідження рівня розвитку батьківсько-дитячих взаємин та порівняння результатів у групах за порядком народження дітей у сімейній ієрархії. Дослідження Діани Савейкієне і Наталії Володарської окреслює умови ефективності методів підтримки психологічного благополуччя жінок в ситуаціях тимчасового переселення, що виникли внаслідок військового конфлікту в Україні.

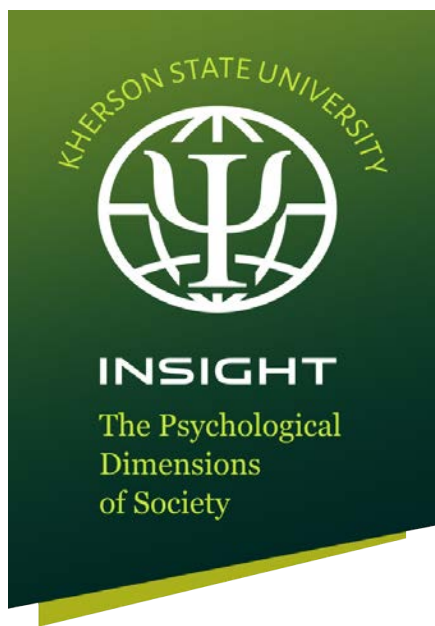
У рубриці “Спеціальна психологія” опубліковано одну статтю Лідії Дрозд і Юлії Бистрової, у якій теоретично обґрунтовано та розроблено поетапну діагностичну програму дослідження комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями.

We hope that the third issue of our scientific journal, like the previous ones, will encourage new readers not only from Ukraine but also from other countries to participate in an open international discussion. On behalf of the editorial board, I invite representatives of various psychological specializations and related sciences to publish their research in “Інсайт: психологічні виміри суспільства. Insight: the psychological dimensions of society” according to the requirements posted on our website: <https://insight.journal.kspu.edu> – “Requirements for articles”.

Ми сподіваємось, що третій випуск нашого наукового журналу, як і попередні, спонукатиме нових читачів не лише з України, а й з інших країн до участі у відкритій міжнародній дискусії. Від імені редакційної колегії запрошую представників різних психологічних спеціалізацій та суміжних наук опублікувати свої наукові доробки в “Інсайт: психологічні виміри суспільства. Insight: the psychological dimensions of society” відповідно до вимог, розміщених на нашому веб-сайті: <https://insight.journal.kspu.edu> – “Вимоги до статей”.

**Загальна психологія;
психологія особистості**

**General psychology;
personality psychology**

Link article (Style APA): Kalishchuk, S. M. (2020). Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 11-27. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-1

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Kalishchuk, S. M. Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 11-27. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-1

UDC 159.9.015

Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants

Концептуалізація екзистенціально-системної моделі реорганізації “картини світу” особистості: введення онтологічних домінант

Received: March 30, 2020 Accepted: May 22, 2020

Kalishchuk Svitlana Mykolaivna

PhD in Psychology,

Assistant Professor,

Doctoral Student of Psychology of Personality

and Social Practices Department of

Institute of Human Sciences of Borys

Grinchenko Kyiv, Ukraine

Klana_@ukr.net,

ORCID 0000-0002-1749-7856

Каліщук Світлана Миколаївна

кандидат психологічних наук,

доцент, докторант кафедри психології

особистості та соціальних практик

Інституту людини, Київський

університету імені Бориса Грінченка,

Україна

Klana_@ukr.net,

ORCID 0000-0002-1749-7856

Abstract

Purpose. The article highlights the successive steps of conceptualization of trans-theoretical existential-system approach to the reorganization of the semantic architectonics of personality consciousness. **Methods.** Spectral, structural and semiotic approaches provided a comprehensive methodological analysis of the procedural action of the existential-system concept. **Results.** An ontological field of the semantic model of the world of personality has been constructed. Five projections of the study of the personality have been revealed. The key concepts of theoretical design of the concept have been defined: “world”, “consciousness”, “worldview”, “meaning”, “system”, “semantic architectonics of consciousness”, “representations-experiences-thoughts”, “reorganization”, “self-attribution”. They describe the inner space of the psychological system

Анотація

Мета. У статті висвітлено послідовні кроки концептуалізації транстеоретичного екзистенціально-системного підходу до реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості. **Методи.** Спектральний, структурний та семіотичний підходи забезпечили комплексний методологічний аналіз процесуальної дії екзистенціально-системного концепту. **Результати.** Побудовано онтологічне поле смислової моделі світу особистості. Розкрито п'ять проєкцій дослідження екзистенціальної дійсності людини. Визначено ключові поняття теоретичного оформлення концепту: “світ”, “свідомість”, “картина світу”, “смысл”, “система”, “смыслова архітекtonіка свідомості”, “уявлення-переживання-думки”, “реорганізація”, “самовіднесення”, що описують внутрішній простір психологічного ладу екзистенціально-системного

of the existential-system concept, which is operated by a psychologist-specialist. A visual model of the theoretical construct of the existential-system approach has been constructed. It reflects the client's representations. A meaningful scheme of interrelationships and interactions of ontological representations of eight perspectives of "correlation with the world" as an action of finding meaning has been offered. Diagnostic approaches' complementarity has been substantiated. The connection scheme of elements of diagnostic-correctional approaches of existential-system concept of reorganization of the individual "worldview" has been offered: existential, system modeling and psychodrama, projective, psychosemantic, body-dynamic and transpersonal. The technical methods that objectively outline the methodological potential of the existential-system concept have been listed. **Conclusions.** The unity of diagnostic and corrective actions of the concept, which is provided by their internal phenomenology, has been substantiated. It has been proved that the focus and mechanism of reorganization of the existential-system concept is finding paradoxical meanings and paradoxical confrontation with oneself, with self-identity and the world that the client created for himself. It is determined that the existential-system concept is a trans-theoretical psychological system of providing the process of semantic dynamics of personality consciousness. Its goal is the maximum living and "fulfillment" of a life with authentic attitudes, freedom and responsibility for existence and the world.

Key words: trans-theoretical approach, self-attribution, existence, challenges, meaning, diagnostics.

Introduction

The long process of accumulation of psychological ideas, acquired and tested discoveries, consistent and progressive accumulation of the semantic extent of knowledge led to the priority of monoideology with delimitation and separation of psychological directions. The various worlds of psychological concepts are uniquely created by unrivaled authors. These are theoretical and methodological prisms which outlined the framework for the spread of their own proclaimed truths and insurmountable boundaries for the postulates of other theoretical and practical schools. The consistent movement of the development of psychological science is the transition from experimental (explanatory) to experiential (functional, understanding, phenomenological) paradigm. It is aimed at capturing real life exper-

концепту, яким оперує психолог-фахівець. Побудована наочна модель теоретичного конструкту екзистенціально-системного підходу, яка відбиває репрезентації клієнта. Запропонована змістовна схема взаємозв'язків і взаємодії онтологічних репрезентацій восьми ракурсів "співвіднесення зі світом" як дії знаходження смислу. Обґрунтовано взаємодоповнення діагностичних підходів та запропонована схема зв'язку елементів діагностично-корекційних підходів екзистенціально-системного концепту реорганізації "картини світу" особистості: екзистенціального, системного моделювання та психодрами, проективного, психосемантичного, бодинамічного і трансперсонального. Перераховано технічні прийоми, які предметно вимальовують методичний потенціал екзистенціально-системного концепту. **Висновки.** Обґрунтовано єдність діагностичних та корекційних дій концепту, яка забезпечується їх внутрішньою феноменологією. Доведено, що фокусом та механізмом реорганізації екзистенціально-системного концепту виступає знаходження парадоксальних смислів та парадоксальна конфронтація із самим собою, зі своєю власною ідентичністю і тим світом, який клієнт створив для себе. Визначено, що екзистенціально-системний концепт – це транстеоретична психологічна система забезпечення процесу смислової динаміки свідомості особистості з метою максимального проживання та "виконання" свого життя з автентичними установками, свободою і відповідальністю щодо власної екзистенції та світу.

Ключові слова: транстеоретичний підхід, самовіднесення, екзистенція, виклики, смисл, діагностика.

Вступ

Тривалий процес накопичення психологічних ідей, здобутих і перевірених відкриттів, послідовної поступальної акумуляції змістового об'єму знань приводив до пріоритету моноідеології із розмежуванням та сепарацією психологічних напрямів. Унікально створені неперевершеними авторами різноманітні світи психологічних концепцій – це теоретичні методологічні призми, які, водночас, окреслювали рамки розповсюдження власних проголошених істин і непереборні границі для постулатів інших теоретичних і практичних шкіл. Послідовний рух розвитку психологічної науки полягає у переході від експериментальної (пояснювальної) до експерієнтальної (функціональної, розуміючої, феноменологічної) парадигми, яка спрямована на схоплення

**Conceptualization of the existential-system model
of reorganization of the "worldview" of the personality:
the introduction of ontological dominants**

riences, studying and explaining their dynamics, constructing the ontological field of the individual life and determining the means of its existence (Leontiev, 2018). Comprehensive methodology of patterns' analysis, mechanisms and variability of the processes of dynamics of the complex system, which is a person, actualizes the need for integrated (Kovalev, 2001; Tsapkin, 2004), multi-theoretical and eclectic-integrative (Zeig, Munion, 2000) or trans-theoretical (Prochazka, Norcross, 2007) convergence of existing psychological systems.

The trans-theoretical existential-system concept is based on the principle of convergence of multidirectional paradigmatic approaches in order to create an effective construct of assistance and implementation of changes. The existential-system model is the result of the application of a "polyphonic" approach to the reorganization of the subjective "worldview" of the individual in the "polyphony" context of psychological systems of assistance to clients in psychological practice.

Substantiation of the complex methodology of the existential-system concept focuses on the solution of the triple task:

1) Construction of the multifaceted plane of the existential-system approach on the basis of integrative unity, synergetic and dynamic approaches. It combines ontological, system, genetic, contextual and functional aspects of the procedural action of the reorganization of the semantic architectonics of personality consciousness;

2) Outlining the ontological dominants of the existential-system model in order to ensure the theoretical organization of the concept, constructing a scheme of concepts' interconnection, outlining the general picture of research and reorganization of the personality "worldview" as a subjective semantic model of objective reality;

3) Explanation of the hypothetical mechanism and procedural logic of the reorganization action of the existential-system concept, forecasting the trends of given changes and compilation of the operational algorithm of the change process.

The first step was the plane design of the existential-system model, which consists of existential analysis, theory of dynamic systems, individual and transpersonal psychology, psychodrama, system modeling and some practical branches

реальних життєвих переживань, вивчення та пояснення їх динаміки, на конструювання онтологічного поля життя людини та визначення засобів її екзистенції (Леонт'єв, 2018). Комплексна методологія аналізу закономірностей, механізмів та багато варіативності процесів динаміки складної системи, якою є людина, актуалізує необхідність інтегрованої (Ковальов, 2001; Цапкін, 2004), мультитеоретичної й еклектико-інтегративної (Зейг, Мьюніон, 2000) або транстеоретичної (Прохазка, Норкросс, 2007) конвергенції існуючих психологічних систем.

Транс теоретичний екзистенціально-системний концепт базується на засаді сходження різноспрямованих парадигмальних підходів з метою створення дійового конструкту допомоги та здійснення змін. Екзистенціально-системна модель є результатом застосування "поліфонічного" підходу до реорганізації суб'єктивної "картини світу" особистості в умовах "багатоголосся" психологічних систем надання допомоги клієнтам у психологічній практиці.

Обґрунтування комплексної методології екзистенціально-системного концепту зосереджується на вирішенні триєдиного завдання:

на побудові на засадах інтегративної єдності, синергетичного та динамічного підходів багатопланової площини екзистенціально-системного підходу, яка поєднує онтологічний, системний, генетичний, контекстний та функціональний аспекти процесуальної дії реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості;

на окресленні онтологічних доміант екзистенціально-системної моделі з метою забезпечення теоретичної організації концепту, конструювання схеми взаємозв'язку понять, окреслення загальної картини дослідження та реорганізації "картини світу" особистості як суб'єктивної смислової моделі об'єктивної реальності;

на поясненні гіпотетичного механізму та процесуальної логіки реорганізаційної дії екзистенціально-системного концепту, прогнозуванні тенденцій заданих ним змін та складанні операційного алгоритму процесу змін.

Перший крок полягав у конструюванні площини екзистенціально-системної моделі,

such as decoding experience, neurological levels, and holotropic breath work. The constructed plane of the trans-theoretical concept highlights the complementarities of its elements (initial paradigms), but, at the same time, it preserves their conceptual differences and unique theoretical and pragmatic value in the general psychotherapeutic and psycho counseling system of psychology. The logic of choosing these elements of the concept was set by theoretical (regarding the content) and practical (in terms of means) opportunities to make a unique and an indispensable contribution to the analysis of all possible aspects of "correlation with the world". These elements show a fundamental diversity but, at the same time, the essential unity of the existential-system concept, the ability to influence the dynamics of individual meanings, in particular, the process of intentional creation of meaning and the basis of self identity and the acquisition of a certain life position as a source of meaning in a life situation.

The next step provides the conceptualization of the existential-system approach by means of methodological procedure of introduction of key ontological representations and their design into a holistic system.

The purpose and the research issue

The purpose of the article is to highlight the essence and logic of the connection of ontological dominants of the existential-systemic concept, within which the conditions, processes and techniques of diagnostics and reorganization of the "worldview" of a personality are made out.

Methodology

The procedure of theoretical and methodological research ensures the achievement of semantic, structural and organizational results of the analysis of key concepts of the existential-system approach to the reorganization of the semantic architectonics of the consciousness of personality and consists of such elements:

- spectral approach, which determines the effect of theoretical and methodical complementarity of the elements of the existential-system construct regarding the expected result (Tsapkin, 2004);
- structural, which consists in determining the isomorphism, interaction and coherence of the concepts of the original paradigmatic systems in creating a new concept;

яка складається з екзистенціального аналізу, теорії динамічних систем, індивідуальної й трансперсональної психології, психодрами, системного моделювання та окремих практичних розгалужень – декодування досвіду, нейрологічних рівнів, холотропного дихання. Вибудована площина транстеоретичного концепту висвічує взаємодоповнення між його елементами (вихідними парадигмами), але, в той же час, зберігає їх концептуальні розбіжності та унікальну теоретичну і прагматичну цінність в загальній психотерапевтичній і психолого-консультативній системі психології. Логіка вибору означених елементів концепту задавалась теоретичними (відносно змісту) і практичними (відносно засобів) можливостями кожного з них надати унікальний і незамінний внесок в аналіз всіх можливих ракурсів "співвіднесення зі світом". Означені елементи проявляють фундаментальне різноманіття але, водночас, і суттєву єдність екзистенціально-системного концепту впливати на процес динаміки смислів особистості, зокрема, на процес інтенціонального створення смислу і основи власної ідентичності та на придбання певної життєвої позиції як джерела смислу в життєвій ситуації.

Наступний крок передбачає концептуалізацію екзистенціально-системного підходу за допомогою методологічної процедури введення ключових онтологічних уявлень та оформлення їх у цілісну систему.

Мета статті – висвітити сутність та логіку зв'язку онтологічних доміант екзистенціально-системного концепту, в межах якого оформлюються умови, процеси і технічні прийоми діагностики та реорганізації "картини світу" особистості.

Методологія. Процедура теоретико-методологічного дослідження забезпечує досягнення змістового і структурно-організаційного результатів аналізу ключових понять екзистенціально-системного підходу реорганізації смислової архітектоники свідомості особистості та складається із:

- спектрального підходу, що зумовлює дію теоретико-методичної додатковості елементів екзистенціально-системного конструкту щодо очікуваного результату (Цапкін, 2004);
- структурного, який полягає у визначенні ізоморфізму, взаємодії та узгодженості понять

**Conceptualization of the existential-system model
of reorganization of the “worldview” of the personality:
the introduction of ontological dominants**

– semiotic approach, which provides research and analysis of patterns of reorganization process of change.

Results and discussion

Conceptualization of the existential-system approach involves a substantiation of a number of provisions and the implementation of sequential actions, such as:

1) the implementation of the conceptual operationalization of the ontological dominants of the integrative multifaceted coordinate plane of the existential-system concept;

2) construction of the scheme (model) of connection of basic concepts that reflect the trends of change and allow producing hypotheses about nature of their relationship and make out the functional principles of the approach;

3) construction of classification of diagnostic methods for studying “worldview” of the personality;

4) substantiation of reorganization process of the semantic architectonics of personality consciousness.

We are based on the key assumption that all the variety of clients’ requests are contained in the space of their existential reality, with a fragment of which they relate and which affects them significantly. Existential reality is vitally determining and vitally forming. Therefore, a person’s life is determined by its “correlation with the world”. It can be considered in eight different perspectives: “I am”; “This is me”; “These are My experiences”; “These are My thoughts”; “This is what I do”; “This is My present life”; “This is My past”; “These are My ideas about the future”. The process of “correlation with the world” is an act and the result of one’s own phenomenological perception of a person, or it is an act of directed psychological action under the condition of seeking help. The ultimate consequence of “correlation with the world” is finding the meaning that currently determines the quality and content of human existence and causes self-determination, reflexive processes, internal dialogue and, consequently, the dynamics in the architectonics of its meanings. Therefore, it is desirable to consider the “Correlation with the world” in the format of the ontological field, as a generalized action of revealing the meanings of the personality in the process of constructing a “worldview” (Fig. 1).

вихідних парадигмальних систем при створенні нового концепту;

– семіотичного підходу, котрий забезпечує дослідження та аналіз закономірностей реорганізаційного процесу змін.

Результати і дискусія. Концептуалізація екзистенціально-системного підходу передбачає обґрунтування низки положень та виконання послідовних дій, а саме:

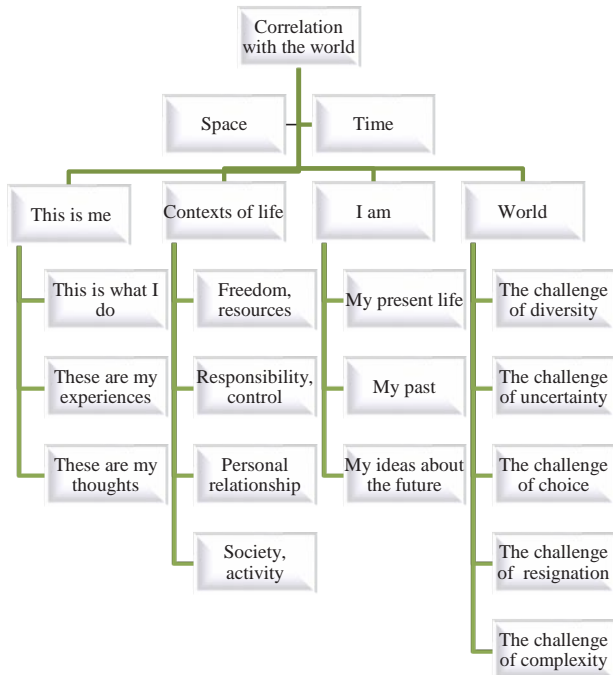
1) здійснення понятійної операціоналізації онтологічних доміант інтегративної багатопланової координатної площини екзистенціально-системного концепту;

2) конструювання схеми (моделі) зв’язку базових понять, що відбивають тенденції змін та дозволяють продукувати гіпотези про природу, характер їх взаємозв’язку і оформлюють функціональні засади підходу;

3) побудова класифікації методів діагностики “картини світу” особистості;

4) обґрунтування процесу реорганізації смислової архітектоники свідомості особистості.

Ми виходимо з ключового припущення, що все різноманіття запитів клієнтів міститься в просторі їх екзистенціальної дійсності, з фрагментом якої вони себе співвідносять і який значуще на них впливає. Екзистенціальна дійсність є життєво визначальною та життєво формуючою, а тому життя людини зумовлюється її “співвіднесенням зі світом”, яке можна розглядати у восьми різних ракурсах: “Я є”; “це є Я”; “це Мої переживання”; “це Мої думки”; “це Я роблю”; “це Моє життя зараз”; “це Моє минуле”; “це Мої уявлення про майбутнє”. Сам процес “співвіднесення зі світом” є актом і результатом або власного феноменологічного сприйняття людини, або, за умови звертання за допомогою, спрямованої психологічної дії. Кінцевим наслідком “співвіднесення зі світом” виступає знаходження того смислу, який на даний момент зумовлює якість та зміст екзистенції людини і викликає самодетермінацію, рефлексивні процеси, внутрішній діалог та, як наслідок, динаміку в архітектоніці її смислів. Тому “співвіднесення зі світом”, як генералізовану дію виявлення смислів особистості у процесі конструювання “картини світу”, бажано розглянути у форматі онтологічного поля (рис. 1).

Figure 1. The ontological field of the semantic model of the world of personality

Рис. 1. Онтологічне поле смислової моделі світу особистості

This field outlines a set of five possible projections of the existential-systemic study of human existential reality, which is reflected in the specifics of its semantic model of the world and creates an original “worldview”.

The first projection is a measurement of “presence-openness” and deployment of the paradox of meanings in the self sense and awareness of their essence in space and time. A. H. Almaas pays attention to the difference between two aspects of essence such as: the sense of presence “This is me” and the sense of transcendent “I am”, which is based on the experience of openness of time and space (Almaas, 1996). “I am” is a circle-centric dominant, which determines the synergistic balance of energy of the past and future in relation to the present. It is considered as a potential opportunity to become yourself, to give yourself your life. “I am” covers the understanding of self experience and attitude to it, the orientation of ideas about the future and the authentic attitude to oneself in the present. “I am” defines the “color” of the flow in which life takes place and a sense of naturalness and urgency of the causes that determine this “color”. It is an understanding of one’s own means

Означене поле окреслює множину п’яти можливих проєкцій екзистенціально-системного дослідження екзистенціальної дійсності людини, яка відбивається у специфічній смислової моделі світу та вимальовує самобутню “картину світу”.

Перша проєкція – це вимір “присутності-відкритості” і розгортання парадоксальності смислів у відчутті самоті та усвідомлення своєї сутності у просторі й часі. А. Х. Алмаас звертає увагу на відмінність між двома аспектами сутності: почуттям присутності “це Я є” та почуттям трансцендентного “Я є”, яке спирається на досвід відкритості часу та простору (Алмаас, 1996). “Я є” виступає коло-центричною домінантою, яка зумовлює синергетичний баланс енергетики минулого та майбутнього щодо сьогодення і розглядається в якості потенційної можливості стати собою, дати собі своє життя. “Я є” охоплює розуміння свого досвіду і відношення до нього, спрямованість уявлень про майбутнє та автентичне ставлення до себе зараз у теперішньому часі. “Я є” визначає “колір” потоку, в якому здійснюється життя і відчуття природності та невідкладності тих причин, які викликають цей “колір”. Це розуміння власного засобу осягнення світу і джерел власної повноти й ефективності, це зустріч із собою і своєю унікальністю.

Сутність “це є Я” окреслює характер і модальність активності особистості, ступінь свободи і відповідальності щодо власних проявів ментального та дієвого плану в різних контекстах життя: в усвідомленні власних ресурсів, у контролі внутрішніх та зовнішніх проявів, в особистих ставленнях та в якостях власного рольового набору в соціумі. “Це є Я” складається з відчуттів, сприйняття, спонукань, емоцій, символів, концепцій, правил та логіки. Поняттями, що її оформлюють виступають: психологічний зміст емоційних станів, базові емоційні реакції: страх, гнів, сором, відраза, інтерес, подив, радість, сум; відповідні емоціям програми дій: уникнення, руйнування, приєднання, відторгнення, вивчення, переключення, повторення, прохання про допомогу; звичні патерни думок”, наприклад: “Хто мені скаже який я?”, “Все що я роблю повинно бути бездоганним”, “Мені ніхто не допоможе”, “Мені не цікаво із собою”, “Я гублю багато можливостей”, “Я вже давно не задоволений

**Conceptualization of the existential-system model
of reorganization of the “worldview” of the personality:
the introduction of ontological dominants**

of comprehension of the world and sources of a self completeness and efficiency. It is a meeting with yourself and your uniqueness.

The essence of “This is me” outlines the nature and modality of personal activity, the degree of freedom and responsibility for own manifestations of mental and effective plan in different contexts of life: awareness of self resources, control of internal and external manifestations, personal attitudes and qualities of self role set in society. “This is me” consists of feelings, perceptions, motivations, emotions, symbols, concepts, rules and logic. The concepts that create it are: the psychological content of emotional states, basic emotional reactions: fear, anger, shame, disgust, interest, surprise, joy, sadness; programs of actions that correspond to emotions: avoidance, destruction, accession, rejection, study, switching, repetition, request for help; familiar patterns of thoughts, for example: “Who will tell me what I am?”, “Everything I do must be perfect”, “No one will help me”, “I’m not interested in myself”, “I’m losing a lot of opportunities”, “I have not been satisfied for a long time with what is happening to me”, “I have to control everything”, “I don’t trust others”, “I can’t handle the situation,” “I’m not accepted,” and so on. In general, “This is me” is determined by “crystallized” patterns of behavior, the means of coding self experience, the hierarchy of introjected beliefs, the environment, the qualitative composition of the systems to which the individual belongs, the dynamics of the formation of own values, which are an attribute of the perceived existential fragment of reality.

The second projection is the multiplicity of manifestations of the world’s “challenges”. Challenges of diversity (for example: own “sub personal” manifestations, emotional reactions, interests, habits, external reactions and situations); challenges of uncertainty (future, actions and attitudes of another person, unpredictability of events); challenges of choice (alternative or multivariate choice of goals, situations, life options, partners); challenges of resignation (lack of opportunity to choose and influence the circumstances) and challenges of complexity (inclusion and active involvement of intellectual, emotional or physical effort). The challenges of the world are the channels of tension spread. They start the processes of “self-attribution” and active overcoming of “environmental resistance” through the discov-

тим, що зі мною діється”, “Я повинен все контролювати”, “Я не довіряю іншим”, “Я не можу впоратися із ситуацією”, “Мене не приймають” тощо. В цілому, “це є Я” зумовлюється “кристалізованими” патернами поведінки, засобом кодування власного досвіду, ієрархією інтроєктивних переконань, оточуючою середою, якісним складом систем, до яких належить індивід, динамікою формування власних цінностей, які виступають атрибутом усвідомленого екзистенціального фрагменту дійсності.

Друга проекція – це множинність проявів “викликів” світу. Виклики різноманітності (наприклад: власних “субособистісних” проявів, емоційних відреагувань, інтересів, звичок, зовнішніх реакцій та ситуацій); невизначеності (майбутнього, дій і ставлень іншої людини, непередбачуваності подій); вибору (альтернативного чи багатоваріативного вибору цілей, ситуацій, варіантів життя, партнерів); резигнації (за умови відсутності можливості вибору і впливу на обставини) та складності (включення і активне задіяння інтелектуальних, емоційних чи фізичних зусиль). Виклики світу – це канали розповсюдження напруги, що вмикають процеси “самовіднесення” і активного переборення “опору середовища” через відкриття смислів. Прийняття життєвих викликів виступає спонтанною, визначально притаманною активністю, що посилює індивіда, робить його експансивним і, одночасно, спрямовує на ускладнення і розвиток (Максименко, 2006).

Третя проекція – це окреслення понятійного змісту екзистенціально-системного концепту. В якості ключових понять його теоретичного оформлення виступають:

– “світ” як простір і час екзистенції людини, матеріальні та енергетичні ресурси її життя;

– “свідомість” – індивідуальна система створення образу світу, що дозволяє людині самовизначатися в реальному світі, моделюючи все різноманіття оточуючої дійсності та активно впливаючи на неї, створюючи безліч суб’єктивних світів, які у кожному окремому випадку базуються на індивідуально-емпіричному досвіді людини унікально репрезентувати зовнішній об’єктивний світ для себе (Каліщук, 2020б);

– “картина світу” – системна особистісна модель, багатопланова конструкція суб’єктивних образів реального світу та смислових

ery of meanings. Acceptance of life challenges is a spontaneous, definitely inherent activity that strengthens the individual, makes him expansive and leads to complications and development at the same time (Maksimenko, 2006).

The third projection is an outlining the conceptual content of the existential-system concept. The key concepts of its theoretical design are:

- "world" as the space and time of human existence, material and energy resources of a life;
- "consciousness" is an individual system of creating an image of the world that allows a person to self-determine in the real world. It is due to the modeling of all the diversity of the surrounding reality and active influence on it, creating many subjective worlds. They are based on the individual-empirical experience of a person to represent the external objective world for himself uniquely (Kalishchuk, 2020b);
- "worldview" is a system personal model, a multilayered construction of subjective images of the real world and semantic connections between them, the integrity of the paraphernal generalized pole of experiences, which creates a semantic model of self and the world (Kalishchuk, 2020a);
- "meaning" is "a unit of analysis of the mental, an intentional experience, a noematic correlate, the meaning of the mental" (Agafonov, 2003: 93), which opens in determining the relationship between two (or more) elements of the system;
- "system" is a set of objects and connections between them, which create and maintain space for the realization of "belonging" of each objects, causing repetitive interactions;
- "semantic architectonics of consciousness" is a multicomponent semantic construction of the mental. It is determined by the process of understanding of its own "text" by the consciousness, by constructing meanings of a particular event through relation to it. It is characterized by "recurrence", development of one's own meanings as a text due to the induction of variable interpretation of previously discovered meanings;
- "ideas, experiences, thoughts". Their semiotics (signified and signifier) determines the conventional correlates of meaning formation due to the fact that "we become the stories we tell" (Kibed, Shparrer, 2014: 12);
- "reorganization" is the process of interaction with the environment through repetitive pat-

зв'язків між ними, цілісність парафернального узагальненого полюсу переживань, що створює смислову модель себе та світу (Каліщук, 2020a);

- "смысл" – "единица анализа психического, интенциональное переживание, ноематичный коррелят, зміст психічного" (Агафонов, 2003: 93), який відкривається у визначенні зв'язку між двома (та більше) елементами системи;
  - "система" – сукупність об'єктів і зв'язків між ними, які створюють й утримують простір для реалізації "приналежності" кожного з її об'єктів, зумовлюючи повторювальні (автопоезні) взаємодії;
  - "смысловая архитектуроника сознания" – багатоконпонентна смислова конструкція психічного, яка детермінується процесом розуміння свідомістю власного "тексту", конструюванням смислів окремої події через відношення до неї, характеризується "рекурренцією", розвитком власних значень як тексту за рахунок індукування варіативного інтерпретування відкритих раніше смислів;
  - "уявлення, переживання, думки" – їх семіотика (означаюче та означуване) зумовлює конвенціональні кореляти смислоутворення в силу того, що "ми перетворюємося в ті історії, які розповідаємо" (Кібед, Шпаррер, 2014: 12);
  - "реорганизация" – процес взаємодії з оточуючим середовищем через повторювальні патерни "співвіднесення зі світом" та самовіднесення, кожен з яких запускає структурні зміни в системі (Варела, 1995);
  - "самовіднесення" – рефлексивне самоусвідомлення як безперервний процес перетворення, динаміки та розвитку особистості, хід її життя, що здійснюється через переживання континууму станів та створення смислового поля, організованого зв'язками відповідного контексту.
- Означені базові поняття являють собою внутрішній простір психологічного ладу екзистенціально-системного концепту, яким оперує психолог-фахівець.
- Наочна модель теоретичного конструкту екзистенціально-системного підходу, який наповнюється репрезентаціями клієнта, може бути представлена у формі трикутної піраміди (рис. 2).
- Елементи піраміди (вершина, кути, ребра, основа, висота) розкривають структуру

Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants

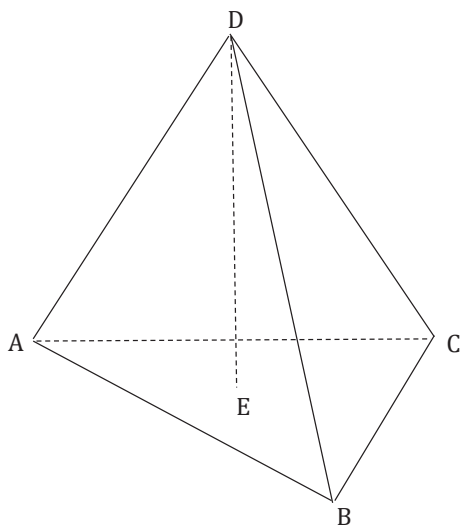

terns of “correlation with the world” and self-attribution, each of them triggers structural changes in the system (Varela, 1995);

– “self-attribution” is a reflexive self-awareness as a continuous process of transformation, dynamics and development of the personality. It is the course of a life, which is carried out through experiencing a continuum of states and creating a semantic field organized by the connections of the relevant context.

These basic concepts represent the internal space of the psychological structure of the existential-system concept, which a psychologist-specialist operates.

The visual model of the theoretical construct of the existential-system approach, which is filled with client’s representations, can be presented in the form of a triangular pyramid (Fig. 2).

Figure 2. The format of the connections of ontological representations of “correlation with the world” as an action of finding meaning

Рис. 2. Формат зв’язків онтологічних репрезентацій “співвіднесення зі світом” як дії знаходження смислу

Elements of the pyramid (top, corners, ribs, base, and height) reveal the structure of relationships of ontological elements of the existential-system concept, namely:

- top D – “Meaning” (Why? What does it mean for me? How does it change me? How does it complement me? How does it enrich me?);
- LA – “Sociocultural context, past, experience, beliefs, I must” (Why? How will it be right?);

взаємозв’язків онтологічних елементів екзистенціально-системного концепту, а саме:

вершина D – “Смисл” (Навіщо? Що це для мене значить? Як це мене змінює? Як це мене доповнює? Як збагачує?);

LA – “Соціально-культурний контекст, минуле, досвід, переконання, Я повинен” (Чому? Як правильно?);

LB – “Феноменологія життя, моє життя зараз, Я можу, теперішній час” (Як? Чи можу це? Де?);

LC – “Мої уявлення про майбутнє, ідеї, перспективи, Я хочу” (Куди йти? Чи хочу цього?);

AD – “Це мої думки, звичні (типові) патерни розуміння” (Як інтерпретую? Про що міркую?);

BD – “Це мої переживання, це мої звичні (типові) емоційні патерни” (Що відчуваю? Що мені треба? Що є моєю необхідністю зараз?);

CD – “Це я роблю, звичні поведінкові патерни” (Що я роблю? Як я це роблю?);

основа ABC – “Це є Я, ідентичність” (Хто Я?);

висота DE – “Я є” (мої ресурсні стани, моє “призначення” в системах);

AB – “Мої системи, простір, об’єкти” (Хто? Що?);

AC – “Виклики, кризи” (Що змінилося? Чи є у мене тривога? Чи був у мене вибір? Що я відчуваю: сумніви чи рішучість?);

BC – “Переоцінка, цінності” (Чому це важливо для мене?).

Означена система взаємозв’язків конструктивів екзистенціально-системного концепту оформлює функціональні засади підходу, відбиваєспрямованість та вектори рівнів, процесів і стадій змінв об’ємній координатній площині процесу реорганізації смислової архітектоніки свідомості особистості, забезпечуючи відкриття смислів на чотирьох рівнях екзистенції людини: “зі світом як соціально-культурним контекстом та досвідом”, “із цінностями власного життям, власна феноменологія”, з “це є Я” – власною ідентичністю та зі своїм “перспективним майбутнім”.

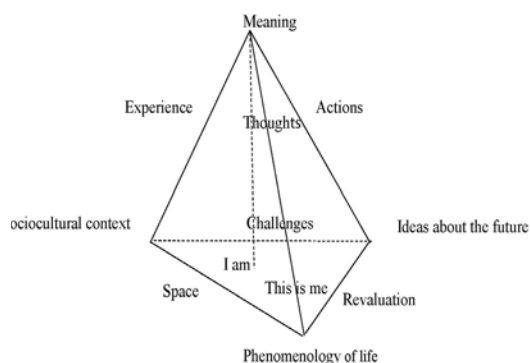
Змістовна схема зв’язків теоретичних конструктивів екзистенціально-системного концепту зображена на рис.3.

Четверта проекція екзистенціально-системного концепту відбиває класифікацію методів діагностики смислової моделі світу особистості. Об’єктивно заданою методичною засадою діагностики, виступає інтрапсихічна

- LB - "Phenomenology of life, my life now, I can, the present" (How? Can I do it? Where?);
- LC - "My ideas about the future, ideas, prospects, I want" (Where should I go? Do I want it?);
- AD - "These are my thoughts, the usual (typical) patterns of understanding" (How do I interpret? What do I think?);
- BD - "These are my experiences, these are my usual (typical) emotional patterns" (What do I feel? What do I need? What do I need now?);
- CD - "This is what I do, habitual behavioral patterns" (What am I doing? How am I doing this?);
- the base of ABC - "This is me, identity" (Who am I?);
- height DE - "I am" (my resource states, my "purpose" in the systems);
- AB - "My systems, space, objects" (Who? What?);
- AC - "Challenges, crises" (What has changed? Do I have anxiety? Did I have a choice? What do I feel: doubts or determination?);
- BC - "Revaluation, values" (Why is this important to me?).

This system of interrelations of constructs of the existential-system concept forms functional bases of the approach. It reflects a direction and vectors of levels, processes and stages of changes in the three-dimensional coordinate plane of the process of reorganization of semantic architectonics of personality consciousness. This provides the discovery of meanings on four levels of human existence: "with the world as a socio-cultural context and experience", "with the values of one's own life and own phenomenology", with "this is me" - self identity and with one's "perspective future".

The meaningful scheme of connections of theoretical constructs of the existential-system concept is shown in Figure 3.

Figure 3. Meaningful scheme of relationships and interaction of ontological representations of "correlation with the world" as an action of finding meaning

Рис. 3. Змістовна схема взаємозв'язків і взаємодії онтологічних репрезентацій "співвіднесення зі світом" як дії знаходження смислу

спрямованість, занурення у рефлексивні процеси з метою відчувати власні потреби, усвідомити внутрішній діалог, самовизначитись у модальностях власної необхідності ("мені це треба" і "я це хочу"), розкрити ресурсний стан компліментарності зі світом та дізнатися про стани свого типового реагування на події, базові емоції, які є тлом життєдіяльності та життєтворчості. Обґрунтування технології діагностики "картини світу" спирається на три вихідні припущення, а саме:

- методи такої технології повинні проявляти дійсність як текст через дію розуміння;
- "картина світу" припускає наявність узагальнено-типової схематичної її будови, універсальної для кожного індивідуального випадку, що дозволяє профілювати та верифікувати отримані дані;
- система, в якій функціонує досліджуваний, виступає одночасно фоном прояву, текстом, який описує його екзистенції та детермінантою подальшого конструювання "картини світу".

Враховуючи, що пошуковим полем діагностики смислової архітектоники є інтрапсихічна реальність, простір середини себе, центру суб'єктності людини, то предмет діагностик складають:

- 1) звичні (типові) стилі реагування;
- 2) "кристалізовані" патерни поведінки;
- 3) емоційні та когнітивні протилежності;
- 4) тілесні деструктивні відчуття, симптом як специфічний текст, що репрезентує зміст внутрішнього конфлікту;
- 5) якість та модальність зв'язків, що встановлені в системі між її елементами;
- 6) смислова карта суб'єктивних уявлень про дійсність - "картина світу", зумовлена внутрішнім досвідом людини.

Означені вище положення зумовлюють і внутрішню логіку діагностики "картини світу" особистості, й алгоритм зовнішніх операцій, які реалізуються за допомогою:

- проективного підходу ("Самий ранній дитячий спомин" А. Адлера; методика Ф. Фідлера "Тип установки щодо інших"; методика "Мій світ" - модифікована методика "Хто Я?" М. Куна та Т. Макпартленда; Лист-потік 10 хвилин "Жити - це..."; ранжування в присутності спостерігача-про файл ера цінностей з посиленням емоційним компонентом для визначення крапок аттракції

**Conceptualization of the existential-system model
of reorganization of the “worldview” of the personality:
the introduction of ontological dominants**

The fourth projection of the existential-system concept reflects the classification of methods of diagnosing the semantic model of the world of personality. Objectively given methodological basis of diagnosis are intrapsychic orientation, immersion in reflexive processes in order to feel own needs, to realize internal dialogue, to self-determine in modularity of one's own need (“I need it” and “I want it”), to reveal the resource state of complementarity with the world and to learn about the states of your typical reaction to events, basic emotions, which are the background of life and life creation. Substantiation of the technology of diagnostics of the “worldview” is based on three initial assumptions, namely:

- methods of such technology must manifest reality as a text through the action of understanding;
- “worldview” implies the presence of its generalized-typical schematic structure, universal for each individual case. It allows profiling and verify the obtained data;
- the system in which the subject operates is both the background of the manifestation, the text that describes its existence and the determinant of further construction of the “worldview”.

Since the search field for the diagnosis of semantic architectonics is an intrapsychic reality, the space of the middle of a self, the center of human subjectivity, so the subjects of diagnosis are:

- 1) usual (typical) response styles;
- 2) “crystallized” patterns of behavior;
- 3) emotional and cognitive opposites;
- 4) bodily destructive feelings, a symptom as a specific text representing the content of internal conflict;
- 5) the quality and modality of connections established in the system between its elements;
- 6) semantic map of subjective ideas about reality – “worldview”, which is determined by the inner experience of a person.

These provisions determine the internal logic of the diagnosis of the “worldview” of a personality, and the algorithms of external operations, which are realized by means of:

- projective approach (“The earliest childhood memory” by A. Adler; F. Fiedler’s method “Type of attitude towards others”; method “My world” – a modified method “Who am I?” by M. Kuhn and T. McPartland; Letter-flow 10 minutes “To live is...”; ranking of values with an enhanced emotional component to determine the points of attraction of the subject’s system) that is car-

системи досліджуваного) (Адлер, 1932; Каліщук, 2014);

- психосемантичного підходу (моделювання “семантичних універсалій” “картини світу”, семантичного аналізу порушень смислових утворень, визначення міри заповнення семантичного вакууму базових категорій власної екзистенції смисловими відкриттями; опис ситуацій, станів та ставлень; вільна класифікація; семантичні диференціали; методи особистісних конструктів) (Серкін, 2008);

- екзистенціального підходу (“досвід зустрічі із собою, зі світом й іншими людьми”; “співвіднесення та діалогічний обмін між Я і світом”; усвідомлення базових механізмів дії “інтенціальності”, “самотворення”, “автентичності”, “внутрішньої рівноваги”, “свободи”, “відповідальності”, “трансцендентності”; “варіанти життя” за В. М. Дружиніним; усвідомлення внутрішнього діалогу – здійснення переходу від страху реакцій тіла до усвідомлення симптому як порушеного балансу між ваганням і відповідальністю й свободою вибору) (Дружинін, 2010);

- системного моделювання і психодрама-тичного підходу (моделювання і відреагування ситуацій, що мають вагому емоційну напругу; розпізнавання знайдених дисбалансів; побудова моделей “Я і моє Призначення”; “Я і Свобода”; “Я і Відповідальність”; “Я і Життя”; відкриття парадоксального сенсу при виявленні переважних станів та програм дій, які генерує досліджуваний; “квантовий стрибок”; “віртуальне сканування”; генералізація “Я”; визначення “супер-позиції”; “тріада”; “тетролема”; квадрат “Да-Ні”; “конфлікт цінностей”; “конфлікт дій”; “вибір”; “контекст станів”; “подорож до глибинної мети”; “баланс між унікальністю і цінністю”, “лінія життя” тощо з метою аналізу складових системи та виявлення неефективного вихідного аттрактору і знаходження тригеру) (Каліщук, 2018);

- бодинамічного підходу (“Новий позитивний імпринтинг народження” з метою відкриття конденсованого досвіду та фіксованої установки імпринтингу народження як базової крапки біфуркації життя, як фундамент формування емоційних і поведінкових патернів специфічної емоційної забарвленості

ried out in the presence of an observer-profiler (Adler, 1932; Kalishchuk, 2014);

- psychosemantic approach (modeling of “semantic universals” of the “worldview”, semantic analysis of violations of semantic formations, determining the degree of filling the semantic vacuum of the basic categories of one’s own existence with semantic discoveries; description of situations, states and attitudes; free classification; semantic personalities; measuring personal-ity constructs) (Serkin, 2008);

- existential approach (“experience of meeting oneself, the world and other people”; “correlation and dialogical exchange between self and the world”; awareness of the basic mechanisms of action of “intentionality”, “self-creation”, “authenticity”, “inner balance”, “freedom”, “responsibility”, “transcendence”; “life options” by V. M. Druzhinin, awareness of an internal dialogue as the transition from fear of body reactions to awareness of the symptom as a disturbed balance between hesitation, responsibility and freedom of choice) (Druzhinin, 2010);

- system modeling and psychodrama (the following methods are used to analyze the components of the system and identify the inefficient output attractor and find the trigger: modeling and responding to situations that have significant emotional tension; recognition of found imbalances; construction of models “Me and my purpose”; “Me and Freedom”; “Me and Responsibility”; “Me and Life”; discovery of paradoxical meaning in identifying the predominant states and action programs generated by the subject; “quantum leap”; “virtual scanning”; generalization of “I”; definition of “super-position”; “triad”; “tetrolemma”; square “Yes-No”; “values conflict”; “conflict of action”; “choice”; “context of states”; “journey to a deep goal”; “balance between uniqueness and value”, “lifeline”, etc.) (Kalishchuk, 2018);

- body-dynamic approach “New positive imprinting of birth” in order to discover the condensed experience and fixed attitudes of imprinting birth as a basic point of bifurcation of life, as the foundation of the formation of emotional and behavioral patterns and the specific emotional coloration of the subjective model of reality (Kalishchuk, 2020a);

- transpersonal approach (holotropic breathing according to S. Grof as a means of combining breathing and music. It is a means of energizing and channeling human experiences in order to respond to “emotional rolls” physically and discovering their meanings) (Grof, 2008).

These approaches and techniques objectively outline the methodological potential of the existen-

суб’єктивної моделі реальності (Каліщук, 2020a);

- трансперсонального підходу (холотропне дихання за С. Грофом як засіб, що поєднує дихання й музику та є засобом енергетизації й каналізації переживань людини з метою тілесного відреагування “емоційних скалок” та відкриття їх смислів) (Гроф, 2008).

Перераховані підходи і технічні прийоми предметно вимальовують методичний потенціал екзистенціально-системного концепту, дві відмітні риси якого полягають у:

- 1) можливості “осягнути неосяжність” і змодельовати та “перепрожити” безкінечну кількість простих та складних понять, якими оперує досліджуваний при описі та переживанні своєї екзистенції, охопити багатоплановий світ його почувань, образів, ідей, сфер, ролей, загальних чи конкретних тем, завдань та цілей;

- 2) одночасній діагностичній та корекційній дії означених підходів та технічних прийомів, що забезпечується їх внутрішньою феноменологією, яка задає синхронність операцій розширення горизонту бачення себе і контекстів свого життя і, разом з тим, розкриття нових, неусвідомлених раніше можливостей і знаходження новоз’явлених орієнтирів через знаходження смислу.

Екзистенціально-системний концепт не має обмеженості щодо предмету моделювання та змісту запиту, а тому, дозволяє скласти, кожен раз, мінімально достатню й максимально необхідну “діагностичну програму” і предметно визначити фокус й призму сприйняття досліджуваного (значаща людина, важлива подія особистої історії, ракурс проблеми, симптом, особистісний конструкт, гіпотетичне уявлення тощо) і його континуальні засади (Чому я бачу світ саме так? Що в цьому баченні викликає почуття незгодженості та парадоксальності?).

На рис. 4 зображено зв’язаність діагностично-корекційних підходів екзистенціально-системного концепту реорганізації смислової моделі світу клієнта.

П’ята проекція охоплює трансформаційні можливості екзистенціально-системного концепту до динаміки смислових утворень, які аргументуються двома вагомими базисами:

Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants

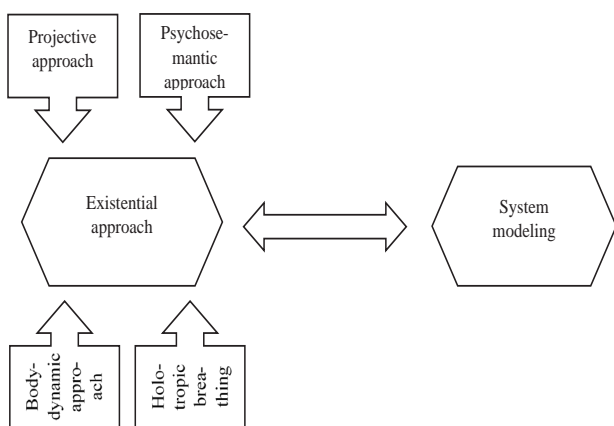
tial-system concept. Their two distinctive features are:

1) the ability to “comprehend the immensity” and model and “relive” an infinite number of simple and complex concepts used by the subject in describing and experiencing his existence; the ability to cover the multifaceted world of person’s feelings, images, ideas, areas, roles, general or specific topics, tasks and goals;

2) simultaneous diagnostic and corrective action of these approaches and techniques. They are ensured by their internal phenomenology, which sets the synchronicity of operations to expand the horizons of self-vision, vision of the contexts of a life and, at the same time, to open new, previously unconscious opportunities and to find newly appeared landmarks through finding meaning.

The existential-system concept has no restrictions on the subject of modeling and the content of the request. Therefore, it allows to make the minimum sufficient and the most necessary “diagnostic program” and objectively determine the focus and prism of the subject’s perception (significant person, an important event in personal history, a view of the problem, symptom, personal construct, hypothetical idea, etc.) and its continuous principles (Why do I see the world this way? What causes this feeling of inconsistency and paradox?)

Figure 4 shows the connection of diagnostic and corrective approaches to the existential-system concept of reorganization of the semantic model of the client’s world.

Figure 4. Elements of diagnostic and corrective approaches to the existential-system concept of reorganization of the “worldview” of a personality

Рис. 4. Елементи діагностично-корекційних підходів екзистенціально-системного концепту реорганізації “картини світу” особистості

загальною теорією систем (О’Коннор, Макдермотт, 2006) та теорією загально-психологічного перетворення діяльностей та потреб (Братусь, Лішин, 1982). З точки зору загальної теорії систем, в екзистенцію людини закладені потенційні засади створювати вільні зв’язки в системі, що актуалізуються наведеними вище методами. Це проявляє одночасно і ресурс для змін, і середовище для реалізації цього ресурсу. Екзистенціально-системний підхід дає можливість вимірювати динамічний стан системи, виявляти важливі елементи системи, модальність та силу зв’язків між об’єктами, проявляти смисл, що система носила в собі як старий і помилковий аттрактор. А крім того, довести систему до крапки біфуркації та запустити новий порядок організації системи через переривання постійно відтворюючих у клієнта зв’язків, ставлень (“урівноважувачий зв’язок”), їх розуміння і усвідомлення. Завершення та зміна зв’язків (“підсилюючий зв’язок”) зменшує можливість повернутися до первісної, звичної форми стабільності системи і цим самим забезпечується перехід на новий рівень функціонування особистості, з новим аттрактором (знайденим смислом), що забезпечуватиме більш перспективніше тяжіння системи до стабілізації. Тому, екзистенціально-системний аналіз відкриває можливості трансформувати стани, виявляти не тільки характер зв’язків між об’єктами, що складають складну систему, але й, одночасно, довести та усвідомити роль та значення множинних комбінацій взаємо-впливових факторів, а саме: елементів системи, переважних станів та зв’язків, що складають систему. А також, визначати причинно-наслідкові зв’язки між об’єктами з позиції часу і перейти від фіксації явищ, що відбуваються до розуміння структурних взаємозв’язків, що породжують певні послідовності (патерни) явищ.

Загально-психологічне перетворення діяльностей та потреб змальовує внутрішній механізм створення (знаходження) смислів, який здійснюється відповідно схеми послідовної дії смислоутворення: невизначений, безпредметний потребовий стан (неусвідомлений конфлікт між не прийнятим, витісненим особистісним смислом та потребовим станом) → вибір конкретного мотиву-предмету потреби (потребовий стан не усвідомлюється,

The fifth projection covers the transformational possibilities of the existential-system concept to the dynamics of semantic formations. They are argued by two important bases such as: the general theory of systems (O'Connor, McDermott, 2006) and the theory of general psychological transformation of activities and needs (Bratus, Lishin, 1982). Based on the general theory of systems, there are potential principles in human existence to create free connections in the system. These connections are actualized by the mentioned methods. This shows both a resource for change and an environment for the implementation of this resource. The existential-system approach makes it possible to measure the dynamic state of the system; to identify important elements of the system, modality and strength of connections between objects, to show the meaning that the system carried as an old and false attractor. In addition, it makes possible to bring the system to the point of bifurcation and start a new order of the system organization by interrupting the constantly reproducing client's connections, attitudes ("balancing connection"), their understanding and awareness. Completion and change of connections ("strengthening connection") reduces the possibility of returning to the original, habitual form of system stability and thus provides a transition to a new level of functioning of the individual with a new attractor (found meaning). It will provide a more promising attraction of the system to stabilization. Therefore, existential-system analysis opens up opportunities to transform states, to reveal not only the nature of relationships between objects that make up a complex system, but also to prove and understand the role and importance of multiple combinations of interacting factors. They are elements of the system, the predominant states and the connections that make up the system. It also makes it possible to determine the causal relationships between objects from the standpoint of time. It provides a transition from fixing the phenomena that occur to understanding the structural relationships that generate certain sequences (patterns) of phenomena.

The general psychological transformation of activities and needs reveals the internal mechanism of creation (finding) of meanings, which is carried out according to the scheme of sequential action of a meaning formation, namely: indefinite,

відчувається безпредметна тривога) → перетворення потреби і діяльності (безпредметна тривога опредмечується парафернальною здібністю репрезентувати внутрішній конфлікт, створюється "симптом-знак-текст" → задіяння методів семантичного аналізу порушень смислоутворення (відкриття парадоксальних смислів).

Таким чином, фокусом та механізмом реорганізації екзистенціально-системного концепту є знаходження парадоксальних смислів та парадоксальна конфронтація із самим собою, зі своєю власною ідентичністю і тим світом, який клієнт створив для себе. Екзистенціально-системний ракурс впливу на життєвий стиль забезпечує дію механізму "збирання себе" і зміну зв'язків і відношень між елементами системи через розширення життєвого світу, через налаштування взаємодії з оточуючим середовищем через повторювальні патерни "співвіднесення зі світом" та самовіднесення і складання нової конфігурації смислового поля особистості.

Висновки. Психічна реальність, психічний образ, суб'єктивний образ – це конструкти, які континуально-дискретно характеризують індивідуальну систему створення людиною моделей реального світу і власну суб'єктивну психічну реальність як цілісну систему в її динаміці. Суб'єктивна модель реальності в якості просторово-часової структури змістовно складається зі смислів, що є проекцією та міні-моделлю дійсності. Означені міні-моделі генерують індивідуальну "картину світу" особистості, вибудовують унікальну її комбінацію та споруджують психічну конструкцію свідомості. Створена архітектоніка свідомості, в свою чергу, зумовлює процес подальшого відбиття з унікальними для людини зафіксованими головними координатними осями і пріоритетними крапками, масштабом, топографією та типовою емоційною забарвленістю "картини світу" й її окремих елементів.

Екзистенціально-системний концепт в силу транстеоретичних засад та завдання інтегрувати минулий досвід з безмежною власною інтенціальністю, в силу інтрапсихічного фокусу трансформаційної роботи, може розглядатися як ефективна площина зміни "кристалізованих" патернів, відкриття нових векторів власної екзистенції, самоорганізації

Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants

pointless state of a need (unconscious conflict between unaccepted, displaced personal meaning and need state) → the choice of a specific motive-object of a need (the state of need is not realized, there is a pointless anxiety) → transformation of a need and activity (pointless anxiety is objectified by paraphernal ability to represent internal conflict, it creates a symptom-sign-text) → the use of methods of semantic analysis of meaning-making disorders (discovery of paradoxical meanings).

Thus, the focus and mechanism of reorganization of the existential-systemic concept is the finding of paradoxical meanings and paradoxical confrontation with oneself, with self identity and the world that the client has created for himself. The existential-system perspective of influencing the lifestyle ensures the action of the mechanism of “self-assembly” and change of connections and relations between the elements of the system. It happens due to the expansion of the living world, through the adjustment of interaction with the environment, through the repetitive patterns of “correlation with the world” and self-attribution, compiling a new configuration of the semantic field of personality.

Conclusions

Mental reality, mental image, subjective image are constructs that continuously and discretely characterize the individual system of a creation of real world’s models and own subjective mental reality as a holistic system in its dynamics. The subjective model of reality as a space-time structure consists of meanings, which are a projection and a mini-model of reality. These mini-models generate an individual “worldview” of a personality, build its unique combination and create a mental structure of consciousness. The created architectonics of consciousness determines the process of further reflection with unique for a person fixed main coordinate axes and priority points, scale, topography and typical emotional color of the “worldview” and its individual elements.

The existential-system concept is based on transtheoretical principles and the task of integrating experience with infinite own intentionality, it has an intrapsychic focus of transformational work. Due to this, it can be considered as an effective plane of change of “crystallized” patterns, the discovery of new vectors of their own exist-

та еволюціонування особистості. Таким чином, екзистенціально-системний концепт – це транстеоретична психологічна система забезпечення процесу смислової динаміки свідомості особистості з метою максимального проживання та “виконання” нею свого життя з автентичними установками, свободою і відповідальністю щодо власної екзистенції та світу. Концептуалізація екзистенціально-системного підходу визначила п’ять проєкцій дослідження екзистенціальної дійсності людини, а саме: визначення шляхів усвідомлення власної екзистенції у світі; означення рушійних сил особистісних змін (виклики різноманітності, невизначеності, вибору, резигнації та складності); понятійна операціоналізація онтологічних доміант концепту (з боку дій фахівця) і побудова змістової моделі взаємозв’язку понять концепту (з боку репрезентації екзистенції клієнта); обґрунтування взаємодоповнення діагностичних підходів (екзистенціального, системного моделювання та психодрами, проєктивного, психосемантичного, бодинамічного і трансперсонального); фундація єдності діагностики та реорганізації смислової архітектури свідомості особистості.

Подальший дослідницький інтерес полягає у висвітленні процесуальної логіки й гіпотетичного механізму трансформаційної дії екзистенціально-системного підходу, в побудові універсального алгоритму практичної дії психолога-консультанта, який окреслюється на багатовекторній координатній площині концепту та складається з: мети; рівня змін – об’єкту; процесу змін – одиниць аналізу, елементів контакту, операційних технік, базових навиків, факторів впливу; стадій змін.

Список використаних джерел

- Агафонов А. Ю. *Основы смысловой теории сознания*. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 296 с.
- Братусь Б.С. & Лишин О.В. Закономерности развития деятельности и проблемы психолого-педагогического воздействия на личность. *Вестник МГУ. Серия 14. Психология*, 1982. № 1. С. 12-21.
- Гроф С. *Путешествие в поисках себя*. Москва: АСТ, 2008. 352 с.
- Дружинин В.Н. *Варианты жизни. Очерки экзистенциальной психологии*. Санкт-Петербург: Имотон-М, 2010. 160 с.
- Калищук С.М. *Методика Фреда Е. Фидлера*

ence, self-organization and evolution of personality. Thus, the existential-system concept is a trans-theoretical psychological system of ensuring the process of semantic dynamics of the individual's consciousness in order to live and "fulfill" a life with authentic attitudes, freedom and responsibility for existence and the world. The conceptualization of the existential-system approach has identified five projections of the study of human existential reality. They are: an identifying ways of realizing a self existence in the world; identification of the driving forces of personal change (challenges of diversity, uncertainty, choice, resignation and complexity); conceptual operationalization of ontological dominants of the concept (from the actions of the specialist) and construction of the semantic model of interrelation of concepts (based on the representation of the client's existence); substantiation of complementarity of diagnostic approaches (existential, system modeling and psychodrama, projective, psychosomatic, body-dynamic and transpersonal); a foundation of the unity of diagnostics and reorganization of the semantic architectonics of personality consciousness.

Further research interest lies in the coverage of procedural logic and hypothetical mechanism of transformational action of the existential-system approach, as well as in the construction of a universal algorithm of psychologist-consultant's practical action. It is outlined on the multi-vector coordinate plane of the concept and consists of: purpose; level of change – the object; process of change – units of analysis, elements of contact, operational techniques, basic skills, factors of influence; stages of change.

References

- Adler, A. (1932). *What life should mean to you*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Agafonov, A.Yu. (2003). *Fundamentals of the semantic theory of consciousness*. St. Petersburg, Spb.: Speech.
- Almaas, A.H. (1996). *Essence – the diamond approach to inner realization*. York Beach: Samuel Weiser.
- Bratus, B.S., & Lishin, O.V. (1982). Patterns of development of activity and problems of psychological and pedagogical influence on a personality. *Bulletin of Moscow State University*, 1, 12-21.
- Druzhinin, V.N. (2010). *Variants of life. Essays on existential psychology*. St. Petersburg: Imaton-M.
- Grof, S. (2008). *Traveling in search of yourself*. Moscow: AST.
- та вірогідність зміни установки особистості щодо інших. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2014. Вип. 48. С. 112–122. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2014_48_15
- Каліщук С.М. Системне моделювання як інтегративний метод особистісних змін й усвідомлення багато-варіативності життєвої реальності. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Київ, 2018. Том X. Вип. 31. С. 55–64. Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v10/i31/8.pdf>
- Kalishchuk S.N. Subjective Model of Reality: Origin of Construction. *Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine Issue 47*. Kamianets-Podilskyi: Ruta, 2020a. P. 93-118. DOI: 10.32626/2227-6246.2020-47.93-117.
- Kalishchuk S.N. Notional Architectonics of Consciousness and Transformation of the Existential and Systemic Concept "Model of the World" of Future Psychologists who Have Their Professional Activity in the Sphere of Psychological Counseling. *Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine Issue 47*. Kamianets-Podilskyi: Ruta, 2020 б. P.154-174. DOI: 10.32626/2227-6246.2020-48.154-174.
- Кибед М., Шпаррер И. *Совсемнаоборот*. Москва: Институт консультирования и системных решений, 2014. 256 с.
- Ковалев С.В. *Психотерапия личной истории и психокоррекция Самостоятельных Единиц Сознания*. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2001. 143 с.
- Леонтьев Д.А. *Синергетика и личность: к неравновесной персонологии. Методология и история психологии*. 2018. Вып. 3. С. 96–104. DOI: 10.7868/S1819265318030068.
- Максименко С.Д. *Генезис существования личности*. Киев: КММ, 2006. 240 с.
- О'Коннор Дж., Макдермотт Дж. *Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем*. Москва: АльпинаБизнес Букс, 2006. 256 с.
- Прохазка Дж., Норкросс Дж. *Системы психотерапии. Для консультантов, психотерапевтов и психологов*. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 383с.

Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the “worldview” of the personality: the introduction of ontological dominants

- Kalishchuk, S.M. (2014). The method of Fred E. Fidler and the probability of changing the attitude of a personality in relation to others. *Bulletin of G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*, 48, 112–122. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2014_48_15
- Kalishchuk, S.M. (2018). System modeling as an integrative method of personal changes and awareness of the multi-variability of life reality. *Actual Problems of Psychology. Collection of Scientific Papers of G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*, 10(31), 55-64. Access mode: <http://www.appychology.org.ua/data/jrn/v10/i31/8.pdf>
- Kalishchuk, S.N. (2020a). Subjective Model of Reality: Origin of Construction. *Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 47, 93-118. DOI: 10.32626/2227-6246
- Kalishchuk, S.N. (2020b). Notional Architectonics of Consciousness and Transformation of the Existential and Systemic Concept “Model of the World” of Future Psychologists who Have Their Professional Activity in the Sphere of Psychological Counseling. *Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 47, 154-174. DOI: 10.32626/2227-6246
- Kibed, M., Shparrer, I. (2016). *Quite the contrary*. Moscow: Institute of Consulting and System Solutions.
- Kovalev, S. V. (2001). *Psychotherapy of a personal history and psychocorrection of independent units of consciousness*. Moscow: Moscow Psychological and Social Institute.
- Leontiev, D. A. (2018). Synergetics and personality: towards nonequilibrium personology. *Methodology and the history of psychology*, 3, 96-104. DOI: 10.7868 / S1819265318030068
- Maksimenko, S. D. (2006). *Genesis of the existence of personality*. Kiev: KMM.
- O'Connor, J., & McDermott, J. (2006). *The Art of Systems Thinking: Essential knowledge of systems and creative approach to solving problems*. Moscow: Alpina Business Books.
- Prochazka, J. & Norcross, J. (2000). *Psychotherapy Systems. For consultants, psychotherapists and psychologists*. St. Petersburg: Prime EUROZNAK.
- Psychotherapy – what is it?* (2000). Modern ideas / Ed. Zeig, J., Munion, W. Moscow: Class.
- Serkin, V.P. (2008). *Methods of psychology of subjective semantics and psychosemantics*. Moscow: Bee.
- Tsapkin, V.N. (2004). *The unity and diversity of therapeutic experience*. Moscow: Moscow State Pedagogical University.
- Varela, F. (1995). *Resonant Cell Fsemblies. Biological Research*.
- Психотерапия – что это? Современные представления / Под ред. Дж. Зейга, В. Мьюниона. Москва: Класс, 2000. 432 с.
- Серкин В.П. *Методы психологии субъективной семантики и психосемантики*. Москва: Пчела, 2008. 382 с.
- Цапкин В.Н. *Единство и многообразие терапевтического опыта*. Москва: МГППУ, 2004. 199 с.
- Adler A. *What life should mean to you*. London: George Allen & Unwin Ltd., 1932. 300 p.
- Almaas A.H. (1996) *Essence — the diamond approach to inner realization*. York Beach: Samuel Weiser, 1996. 167p.
- Varela F. Resonant Cell Fsemblies. *Biological Research*. 1995. P. 81–95.

DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-2

Link article (Style APA): Cheban, Yu. V., Chebykin O. Ya., Plokhikh V. V. & Massanov A. V. (2020). Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 28-43. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-2

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Cheban, Yu. V., Chebykin O. Ya., Plokhikh V. V. & Massanov A. V. Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 28-43. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-2

UDC 159.942

Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers

Емоційний фактор змагальної самообілізації спортсменів-веслувальників

Received: April 03, 2020 Accepted: May 12, 2020

Cheban Yurii Volodymyrovych

Graduate student, Department of Theory
and Practice of Practical Psychology
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky, Ukraine
kanoe_sila@mail.ru,
ORCID 0000-0002-9668-937X

Chebykin Oleksiy Yakovych

Doctor of Psychology, Full Professor,
Academician Department of Theory
and Practice of Practical Psychology
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky, Ukraine
rector@pdpu.edu.ua,
ORCID 0000-0001-7905-2708

Plokhikh Viktor Volodymyrovych

Doctor of Psychological Sciences, Full
Professor, Department of Developmental
Psychology and Social Communications
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky, Ukraine
plokhikh_v@ukr.net,
ORCID 0000-0001-7897-3417

Massanov Anatolii Viktorovich

Doctor of Psychological Sciences, Full
Professor, Department of Developmental
Psychology and Social Communications
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky, Ukraine
massa@meta.ua,
ORCID 0000-0002-1002-4941

Чебан Юрій Володимирович

Аспірант, Кафедра теорії та методики
практичної психології
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського, Україна
kanoe_sila@mail.ru,
ORCID 0000-0002-9668-937X

Чебикін Олексій Якович

Доктор психологічних наук, професор,
академік Кафедра теорії та методики
практичної психології
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського, Україна
rector@pdpu.edu.ua,
ORCID 0000-0001-7905-2708

Плохих Віктор Володимирович

Доктор психологічних наук, професор,
Кафедри психології розвитку і соціальних
комунікацій
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського, Україна
plokhikh_v@ukr.net,
ORCID 0000-0001-7897-3417

Массанов Анатолій Вікторович

Доктор психологічних наук, професор
Кафедри психології розвитку
і соціальних комунікацій
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського, Україна
massa@meta.ua,
ORCID 0000-0002-1002-4941

Abstract

Based on the provisions of the differential emotions theory, psychology of attitude, self-regulation concepts, the authors study the influence of emotiogenic stimuli and stressors (emotional factor) on the competitive self-mobilization of professional rowers. **The purpose of the research** is to determine the forms and sources of competitive self-mobilization of professional rowers under the conditions of influence of emotiogenic stimuli. The following **methods** were used in the empirical part: natural experiment, questionnaire for the evaluation of the frequency of use of mental resources in the competitive practice (image constructs, verbal forms) and experience of support of emotiogenic stimuli of a situation; testing for the identification of the frequency of experience of basal emotions, the motivation for success, and emotional personality traits. According to experimental design, to identify the capacity to overcome fatigue, the study participants have been passing a control distance of 150 m before and after intense training. The participants were 41 professional rowers of whom 27 are National Team members. **Results.** It is established that positive emotions of joy and pleasure significantly prevail (Friedman test) over negative ones ($\chi^2=79.823$; df 4; $p<.001$) in the emotional state of athletes' activities. The athletes' motivation for success is associated with joy ($R_s=.337$; $p=.031$) and pleasure ($R_s=.398$; $p=.010$). Athletes feel especially vivid emotional support from relatives ($\chi^2=45.343$; $df=4$; $p<.001$). The verbal formulas are often used for self-mobilization. Among image constructs, athletes commonly apply preliminary self-identification with the Winner ($\chi^2=69.676$; $df=5$; $p<.001$). The use of an image of "powerful mechanism" is connected with the motivation for success ($R_s=.521$; $p<.001$) that contributes to the improvement of the overall performance of competitive self-mobilization of athletes. The research **concludes** about the need to study the joint influence of emotional factor and volitional powers of professional rowers on the competitive self-mobilization.

Key words: emotions, self-mobilization, attitude, success driver, professional rower.

Introduction

Modern sports significantly raise standards for the training and performance of high qualified athletes, along with results increase. To realize the technical and tactical potential in its entire, an athlete should set himself up for solving competitive task and "be" in a zone of optimal functioning of psyche and body through mastering

Анотація

На основі положень теорії диференційних емоцій, психології установки, концепцій саморегуляції розглядається вплив емоціогенних стимулів та стресорів (емоційний фактор) на змагальну самообілізацію спортсменів-веслувальників. **Метою дослідження** є визначення форм та джерел змагальної самообілізації спортсменів-веслувальників в умовах впливу емоціогенних стимулів. В емпіричній частині застосовано наступні **методи**: природний експеримент; анкетування для оцінки частот використання у змагальній практиці ментальних ресурсів (образних конструктів, словесних форм) та переживання підтримки з боку емоціогенних стимулів ситуації; тестування для визначення частот переживання базальних емоцій, мотивації успіху, емоційних особистісних особливостей. За експериментальним планом для визначення здатності до подолання втоми досліджувані проходили контрольну дистанцію в 150 м до та після напруженого тренування. Досліджуваними були 41 спортсмен-веслувальник, з яких 27 – члени Національної збірної. **Результати.** Встановлено, що в емоційному фоні життєдіяльності спортсменів позитивні емоції радості та задоволення суттєво переважають (критерій Фрідмана) над негативними емоціями ($\chi^2=79.823$; df 4; $p<.001$). Мотивація успіху спортсменів пов'язана з радістю ($R_s=.337$; $p=.031$) й задоволенням ($R_s=.398$; $p=.010$). Особливо виразну емоційну підтримку спортсмени відчувають з боку родичів ($\chi^2=45.343$; $df=4$; $p<.001$). Для самообілізації часто застосовуються словесні формули. Серед образних конструктів дуже часто спортсмени застосовують завчасне уявлення себе як Переможця ($\chi^2=69.676$; $df=5$; $p<.001$). Застосування образу «могутнього механізму» пов'язане із мотивацією успіху ($R_s=.521$; $p<.001$), і сприяє підвищенню загальної ефективності змагальної самообілізації спортсменів. Робиться **висновок** про необхідність розгляду поєднаного впливу емоційного фактору та вольових якостей спортсменів-веслувальників на змагальну самообілізацію.

Ключові слова: емоції, самообілізація, установка, мотив успіху, спортсмен-веслувальник.

Вступ

У сучасному спорті, разом із зростанням результатів, суттєво підвищуються вимоги до підготовки та виступу спортсменів вищої кваліфікації. Для всебічної реалізації технічного та тактичного потенціалу спортсмен повинен бути налаштований на вирішення змагального завдання й через долання дестабі-

a destabilizing influence of numerous stressors (Gould et al., 2017).

In the high-speed, strength, difficulty coordinating rowing, an athlete overcomes direct resistance of natural conditions (water environment, wind, air temperature) and subjective restrictions while solving a competitive task (Kolumbet, 2017; Miarka et al., 2018; Strykalenko et al., 2019). The latter ones, together with weaknesses in technical, physical and tactical training, should include strong emotional experience the structure of which is sophisticated before, during and after the performance and emotiogenic stimuli are numerous and diverse. The expressive stressors of an athlete's performance are the responsibility for the result, anxiety due to failure consequences and lack of self-trust (Agisheva et al., 1982; Alekrinskis et al., 2019). In addition to the above emotiogenic stimuli in numerous links and chains, there are many others which influence a subject both in positive (constructive) and negative (destructive) aspects. In real practice, against the background of general psycho-emotional stress, any circumstance causing indignation can become an emotiogenic one (Chebykin et al., 2017; Ekman, 2004; Izard, 1991). As a result, besides the before mentioned stressors, it occurs images, signs, phrases, emotional personality traits associated with important objects and situations, as well as elements of the environment represented by a coach, friends, relatives, fans, opponents, natural conditions. All these emotions' generators of an athlete's emotions as a whole can be considered as an emotional factor. The very influence of an emotional factor on sporting performance primarily depends on the subject's ability to self-regulate and self-mobilize. Moreover, optimally the process of self-mobilization should be organized in such a way that his resultant will contribute to the advancement of athlete's self-confidence, promotion of motivation for success, consolidation of actual competitive attitude under any conditions (Agisheva et al., 1982).

Options of the organization of the self-mobilization process of professional rowers in the context of the diverse influence of emotiogenic stimuli are mainly determined by the functions of emotions. In this regard, P. Fress focuses on the compensatory function of emotions aimed at eliminating excitement redundancy (Fress, 1975). In the light of such comprehension of the emotional process,

лізуючого впливу численних стресорів "бути" в зоні оптимального функціонування психіки та організму (Gould et al., 2017).

У швидкісному, силовому, складно координованому веслувальному спорті спортсмен при вирішенні змагального завдання долає безпосередній опір природних умов (водне середовище, вітер, температура повітря) й суб'єктивних обмежень (Kolumbet, 2017; Miarka et al., 2018; Strykalenko et al., 2019). До останніх, поряд з недоліками в технічній, фізичній та тактичній підготовці, слід віднести значні емоційні переживання, структура яких до, під час та після виступів складно організована, а емоціогенні стимули – численні й різноманітні. Виразними стресорами виступу спортсмена є відповідальність за результат, тривога за наслідки невдач, невпевненість у власних силах та можливостях (Agisheva et al., 1982; Alekrinskis et al., 2019). До означених емоціогенних стимулів у численних сполученнях та зв'язках додається багато інших, які впливають на суб'єкт як у позитивному (конструктивному), так і в негативному (деструктивному) аспектах. В реальності на фоні загальної психоемоційної напруги будь-яка обставина, що викликає збурення, може стати емоціогенною (Chebykin et al., 2017; Ekman, 2004; Izard, 1991). Як наслідок, поряд з уже вказаними стресорами постають асоційовані з важливими об'єктами та ситуаціями образи, знаки, фрази, емоційні особистісні особливості, а також складові обстановки у вигляді тренера, друзів, родичів, вболівальників, суперників, природних умов. Всі ці джерела емоцій спортсмена у зв'язку та в комплексі й можуть бути визначені як емоційний фактор. І те, яким саме буде вплив емоційного фактору на спортивний виступ, насамперед залежить від здатності суб'єкта до саморегуляції та самообілізації. Причому в оптимальному варіанті процес самообілізації повинен бути організованим так, щоб його результуюча в будь-яких обставинах сприяла підвищенню впевненості спортсмена у своїх силах, підсиленню мотивації успіху, укріпленню актуальної змагальної установки (Agisheva et al., 1982).

Можливості організації процесу самообілізації у спортсменів-веслувальників в умовах різноманітного впливу емоціогенних стимулів значною мірою визначаються функціями

self-mobilization of an athlete under the stressful conditions is limited to the role of kind of “relief valve”. Besides, such emotions as joy and pleasure are studied from the perspective of their inspiring, activating influence on the activity. In this case, the motivational function of emotions is pervasive.

Emotions as a basis of the motivational system of human activities are thoroughly considered in differential emotions theory (Izard, 1991). From the standpoint of this conceptual approach, the emotions (especially basal ones) are powerful motivator of the behavioral reactions.

To perform actions, a rower primarily maintains a well-mastered (often until it became the second nature) action program which already has the relevant balanced motivational component. At the same time, the process of self-mobilization is mostly reduced to the optimization of the intensity of stimuli described in the Yerkes–Dodson law through their expedient intensification or weakening. Optimization changes of the arousal level of an athlete are associated with the key competitive motive – the motive for success (Gould et al., 2017; Popovych et al., 2019). As a result, when there is an expressive emotional experience of fear and sadness, the self-mobilization of an athlete should act towards the strengthening of motivation for success and required increase of activity level. In the case of hyper arousal, for instance, caused by anger or the state of untimely euphoria, the process of self-regulation concentrates on the processing and re-orientation of the actualization of activity redundancy.

According to the provisions of differential emotions theory, the initial instant of emotional process is the subject’s evaluation of the external influence and overall situation. Such initial evaluation is unconscious and inevitable (Ekman, 2004). If the influence is assessed as significant, an emotion emerges. But the subsequent development of the emotional process can be consciously controlled by the subject that is based on the experience of self-regulation, the actualization of particular personality traits and mental resources.

The emotional process covers the entire body and psyche. Besides, the related response takes place in vegetative and neuromuscular systems and is experienced and realized in a special mode. The emotional process in development is structured in such a way that critical changes in

емоцій. У цьому аспекті П. Фресс акцентує увагу на компенсаторній функції емоцій, призначеній для усунення надлишку збудження (Fress, 1975). В такому розумінні емоційного процесу самообілізація спортсмена в напружених умовах обмежується лише роллю своєрідного «запобіжного клапану». Поряд із цим, такі емоції як радість та задоволення розглядаються саме з позиції їх надихаючого, активуючого впливу на діяльність. І в цьому випадку на провідні позиції вже виходить мотиваційна функція емоцій.

Емоції, як основу мотиваційної системи життєдіяльності людини, ґрунтовно розглянуто в диференційній психології емоцій (Izard, 1991). З позицій цього концептуального підходу емоції (особливо базальні) є могутніми мотиваторами поведінкових реакцій.

Веслувальник для виконання дій насамперед актуалізує добре відпрацьовану (часто-густо до автоматизму) програму дій, яка вже містить відповідний збалансований мотиваційний компонент. При цьому процес самообілізації здебільшого зводиться до описаної в законі Йоркса-Додсона оптимізації інтенсивності спонукань через їх доцільне підсилення або послаблення. Оптимізаційні ж зміни рівня активності спортсмена насамперед стосуються ключового змагального мотиву – мотиву успіху (Gould et al., 2017; Popovych et al., 2019). Як наслідок, при виникненні виразних переживань страху та суму самообілізація у спортсмена повинна розгортатися в напрямку підсилення мотивації успіху і необхідного підвищення рівня активності. У випадку ж надмірного збудження, наприклад у гніві чи у стані невчасної ейфорії, процес саморегуляції спрямовується на перетворення та переорієнтування реалізації надлишку активності.

Згідно з положеннями диференційної психології емоцій початковим моментом емоційного процесу є оцінка суб’єктом значення стороннього впливу і загальної ситуації. Така первинна оцінка є неусвідомлюваною і немінучою (Ekman, 2004). Якщо вплив оцінено як суттєвий, емоція виникає обов’язково. Але наступний розвиток емоційного процесу може бути поставлений суб’єктом під свідомий контроль, який підкріплюється досвідом саморегуляції, актуалізацією відповідних особистісних особливостей та ментальних ресурсів.

one of its components result in peculiar transformations of others. The latter fact is a basis for conscious self-regulation and self-mobilization of an athlete.

In the process of self-regulation, an athlete can focus on the changes in the individual components of the emotional state by re-directing attention controlling intensity and depth of breathing, intensifying or weakening emotional expression “producing” the sense of warmth or coolness (Prokhorov, 2017). Moreover, the self-regulation can be more fundamental through transforming a notional attitude into the activity with the use of specific emotional and cognitive structures and orientations (Izard, 1991). Such structures in the forms of mental resources (image constructs, verbal formulas) should change the very attitude of an athlete to the situation and himself. And all that is due to the actualization through the associations (even paradoxical) of additional and previously latent opportunities (Agisheva et al., 1982; McCormick et al., 2018; Wallace et al., 2017). At the same time, the general emotional state of the sporting activity, which is an essential component of the optimum functioning of the body and psyche, should become consolidated positively.

The purpose of the research is to determine the forms and sources of competitive self-mobilization of professional rowers under the conditions of influence of emotigenic stimuli.

The tasks of the research are as follows:

1. To consider an alternative to use the provisions of differential emotions theory and concepts of self-regulation of a subject as a basis for the study of the emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers.

2. To determine the features of the influence of emotional stimuli and stressors of the competitive situation on the effectiveness of self-mobilization of professional rowers empirically.

Methodology

The research involves 41 professional rowers, of whom 27 persons are members of the National Team. Sports qualification of the study participants varies from the beginner to Honored Master of Sports. A level of the sports qualification of athletes is coded at the ordinal scale where the supreme qualification “Honored Master of Sports” is marked by “1” (coding from 1 to 7).

Емоційний процес охоплює увесь організм та психіку. При цьому пов’язане реагування відбувається у вегетативній та руховій системах, особливим чином переживається і усвідомлюється. Емоційний процес в розгортанні структурований так, що критичні зміни однієї з його складових мають наслідком характерні перетворення інших складових. Останнє і є підґрунтям для свідомої саморегуляції та самообілізації спортсмена.

Спортсмен у процесі саморегуляції може зосереджуватися на змінах в окремих компонентах емоційного стану, переорієнтовуючи увагу, контролюючи інтенсивність й глибину дихання, підсилюючи або послаблюючи емоційну експресію, «викликаючи» відчуття тепла та прохолоди (Prokhorov, 2017). Але саморегуляція може бути й більш фундаментальною через перетворення смислової установки на діяльність з застосуванням відповідних афективно-когнітивних структур та орієнтацій (Izard, 1991). Такі структури в якості ментальних ресурсів (образних конструктів, словесних формул) повинні змінювати саме відношення спортсмена до ситуації та до себе. І все це – завдяки актуалізації через асоціації (навіть парадоксальні) додаткових і також раніше не проявлених можливостей (Agisheva et al., 1982; McCormick et al., 2018; Wallace et al., 2017). При цьому загальний емоційний фон спортивної діяльності, який є необхідною складовою зони оптимального функціонування організму і психіки, повинен стверджуватися у позитиві.

Мета дослідження – визначення форм та джерел змагальної самообілізації спортсменів-веслувальників в умовах впливу емоціогенних стимулів.

Завдання дослідження:

1. Розглянути можливість використання положень теорії диференційних емоцій та концепцій саморегуляції суб’єкта в якості основи дослідження емоційного фактору змагальної самообілізації спортсменів-веслувальників;

2. Емпірично визначити особливості впливу емоціогенних стимулів та стресорів змагальної ситуації на ефективність самообілізації спортсменів-веслувальників.

Методологія

У дослідженні брали участь 41 спортсмен-веслувальник, з яких 27 осіб – члени

Every degree in the lowering of sports qualification corresponds to the addition of a point at the ordinal scale.

The empirical research studies the competitive self-mobilization of professional rowers as an actual attitude (aimed readiness) combining motivation for success and emotogenic components of a competitive situation (stressors, emotional stimuli, emotional characteristics of a person, mental resources). Mental resources are conscious emotional and cognitive structures in the form of selected verbal formulas and image constructs. It is considered that the mechanisms of self-mobilization are maintained by athletes when required to come with such stressors of the competitive situation as emotional tension caused by anxiety due consequences of the failed performance and lack of self-confidence, physical fatigue (Agisheva et al., 1982; Alekrinskis et al., 2019). Taking into account the above, sports achievements of the participants, which are formalized by their sports qualification, can be considered as an important and reliable index of effectiveness of the competitive self-mobilization.

The ability of the participants to overcome physical fatigue is evaluated according to the results of the natural experiment (quasi-experiment). Fatigue of professional athletes after the intensive training is an independent variable in the experimental context, and the dependent variable is time for passing a control distance (150 m). Before the implementation of the experimental task, the participants have focused on the speediest time of passing the distance. The control distance has been passed two times: before (after warm-up activity) and after the basic training. When conducting the research, members of the National Team have been intensively preparing for the World Championships and others – for regional competitions. Intense training load has resulted in physical fatigue of athletes at the moment of the training completion. That fatigue has been a factor of progress in the second experimental race.

The control distance has been marked at the rowing canal through special buoys located at 50 m from each other. A coach and an experimenter, who have accompanied the race on the boat, have maintained the time tracking of the passing of distance by the participants. The departure time was fixed via timer and paper. The

Національної збірної команди. Спортивна кваліфікація досліджуваних була від початківця до Заслуженого майстра спорту. Рівень спортивної кваліфікації спортсменів кодувався на порядковій шкалі, на якій найвища кваліфікація “Заслужений майстер спорту” позначалася як “1” (кодування від 1 до 7). Кожному ступеню у зниженні спортивної кваліфікації відповідало додавання одиниці на порядковій шкалі.

В емпіричному дослідженні змагальна самообілізація спортсменів-веслувальників розглядалася як актуальна установка (спрямована готовість), що поєднує мотивацію досягнення успіху й емоціогенні складові змагальної ситуації (стресори, емоціогенні стимули, емоційні властивості особистості, ментальні ресурси). Ментальними ресурсами є усвідомлювані афективно-когнітивні структури у вигляді спеціально відібраних словесних формул і образних конструктів. Вважається, що механізми самообілізації за необхідністю актуалізуються спортсменами для подолання таких стресорів змагальної ситуації, як: емоційна напруга, що зумовлена тривогою за наслідки невдалого виступу та невпевненістю у власних можливостях; фізична втома (Agisheva et al., 1982; Alekrinskis et al., 2019). З огляду на це спортивні досягнення досліджуваних, які формалізовано їх спортивною кваліфікацією, можуть розглядатися як важливий і надійний показник ефективності змагальної самообілізації.

Здатність досліджуваних щодо подолання фізичної втоми оцінювалася за результатами природного експерименту (квазіексперименту). Незалежною змінною в експериментальному плані була втома спортсменів-веслувальників після інтенсивного тренування, залежною – час подолання контрольної дистанції (150 м). Досліджувані перед виконанням експериментального завдання налаштувалися на найвищу швидкість проходження дистанції. Контрольна дистанція долалася два рази: до (після розминки) та після основного тренування. На момент проведення дослідження члени Національної збірної команди інтенсивно готувалися до Чемпіонату світу, а інші досліджувані – до регіональних змагань. Насичене тренувальне навантаження зумовлювало фізичну втому спортсменів на момент завершення тренування. Ця втома й була фак-

time correlation of the second and the first time (t_2/t_1) is an indicator of a participant's ability to overcome fatigue (an indicator of fatigue overcoming). It is considered that when the time of the second race increases and the indicator of the ratio decreases, an athlete's ability to self-mobilize in a state of physical fatigue is higher.

In the context of the questionnaire, the participants have evaluated the frequency of the use of emotional and cognitive structures (mental resources) in the form of verbal formulas and image constructs of objects and processes in the sports practice. Besides, the participants have evaluated the frequencies of emotional stress caused by such external emotional stimuli as a coach, friends, fans, relatives, natural conditions (due to the ambiguity of emotional influence of opponents, this problem should be studied separately). The frequencies of the professional rowers' emotional experience of external support and frequencies of the use of mental resources are identified through such an ordinal scale: never (1); very seldom (2); seldom (3); often (5); very often (6); always (7).

The proposed verbal formulas by the nature of the influence can be attributed to direct and indirect self-suggestion and self-persuasion (Agisheva et al., 1982). The participants have been offered to evaluate the frequency of use of the following verbal formulas: self-order ("Hurry up! Go to it!"); self-persuasion ("If I do .., it will result in..."); self-encouragement ("I can step up!"); self-suggestion ("I'm enduring. I'm strong. I can do it!"); self-sacrifice ("Only Victory; and whatever it takes"). Image constructs are defined in such a way that they symbolize characteristics of self-confidence, strength of efforts, bravery, indefatigability, resoluteness necessary for a rower (Alekrinskis et al., 2019; Cheban, 2018). The participants have evaluated the frequency of use of the following image constructs: "strict Authority"; self-identification with "Idol"; "Imagination of Victory"; self-identification with the "force of nature"; self-identification with the "ferocious beast"; self-identification with a "powerful mechanism".

The participants have been diagnosed with motivation for success (T. Ehlers test) and emotional personality traits (16PF Questionnaire of R. Cattell). Determination of the predominant components of the emotional state of the life-sustaining activities of rowers has been carried out according to T. Dembo method of cognitive self-as-

essment of the success of the second experimental run.

Control distance was noted on the main channel with the help of special buoys, which were spaced 50 m apart from each other. Chronometer time of the distance was measured by the coach and the experimenter, who accompanied the run on the boat. The time of the run was measured with the help of a stopwatch and fixed on paper. As an indicator of the ability of the tested person to overcome fatigue (indicator of fatigue overcoming) the ratio of the time of the second run to the time of the first run (t_2/t_1) was used. It was assumed that with the decrease of the time of the second run and, correspondingly, with the decrease of the value of the indicated ratio, the ability of the athlete to self-mobilize in a state of physical fatigue is higher.

In the proposed questionnaire, the participants evaluated the frequency of use of emotional and cognitive structures (mental resources) in the form of verbal formulas and image constructs of objects and processes in the sports practice. Besides, the participants evaluated the frequencies of emotional stress caused by such external emotional stimuli as a coach, friends, fans, relatives, natural conditions (due to the ambiguity of emotional influence of opponents, this problem should be studied separately). The frequencies of the professional rowers' emotional experience of external support and frequencies of the use of mental resources are identified through such an ordinal scale: never (1); very seldom (2); seldom (3); often (5); very often (6); always (7).

The proposed verbal formulas by the nature of the influence can be attributed to direct and indirect self-suggestion and self-persuasion (Agisheva et al., 1982). The participants have been offered to evaluate the frequency of use of the following verbal formulas: self-order ("Hurry up! Go to it!"); self-persuasion ("If I do .., it will result in..."); self-encouragement ("I can step up!"); self-suggestion ("I'm enduring. I'm strong. I can do it!"); self-sacrifice ("Only Victory; and whatever it takes"). Image constructs are defined in such a way that they symbolize characteristics of self-confidence, strength of efforts, bravery, indefatigability, resoluteness necessary for a rower (Alekrinskis et al., 2019; Cheban, 2018). The participants have evaluated the frequency of use of the following image constructs: "strict Authority"; self-identification with "Idol"; "Imagination of Victory"; self-identification with the "force of nature"; self-identification with the "ferocious beast"; self-identification with a "powerful mechanism".

assessment of basal emotions. The participants have been proposed to evaluate the frequency of the emergence of some basal emotions (joy, fear, pleasure, anger, sadness) using the above 7-points scale.

Thus, the empirical research marks the following criteria regarding the participants: sports qualification, an indicator of fatigue overcoming (t_2/t_1); frequencies of the emergence of basal emotions; frequencies of the use of verbal formulas and image constructs; frequencies of the emotional experience of support from the external emotional stimuli; motivation for success; emotional stability (C factor); anxiety (O factor). The quantitative analysis has been performed via IBM SPSS Statistics 20. The correlation analysis (according to Spearman) and χ^2 – Friedman test has been used.

Results

For the study groups, it has been established a direct correlation between the indices of self-mobilization represented by sports qualification and indicator of fatigue overcoming ($R_s=.581$; $p<.001$).

Досліджувані оцінювали частоту застосування таких образних конструктів: “суворий Авторитет”; самоідентифікація з “Кумиром”; “уявлення Перемоги”; самоідентифікація з “природною стихією”; самоідентифікація з “лютим звіром”; самоідентифікація з “могутнім механізмом”. Образні конструкти не конкретизувалися.

У досліджуваних діагностувалися мотивація успіху (тест Т. Елерс) та емоційні властивості особистості (опитувальник Р. Кеттелла 16 PF). Визначення провідних складових емоційного фону життєдіяльності спортсменів-веслувальників проводилося за методикою когнітивної самооцінки базальних емоцій Т. Дембо. Досліджуваним пропонувалося оцінювати частоту появи низки базальних емоцій (радість, страх, задоволення, гнів, сум) з використанням описаної вище 7-бальної шкали.

Таким чином, в емпіричній роботі щодо досліджуваних визначалися такі показники: спортивна кваліфікація, індикатор подолання втоми (t_2/t_1); частоти появи базальних емоцій; частоти використання словесних формул і образних конструктів; частоти переживання підтримки від зовнішніх емоціогенних сти-

Table 1. Statistical comparison of the frequencies of participants’ emotional experience of basal emotions (χ^2 – Friedman criterion)

Таблиця 1. Статистичне порівняння частот переживання досліджуваними базальних емоцій (χ^2 – критерій Фридмана)

Statistical parameter Статистичний параметр	Basal emotions Базальні емоції				
	Joy Радість	Pleasure Задоволення	Fear Страх	Anger Гнів	Sadness Сум
Me	6	5	3	3	3
min	4	3	2	1	1
max	7	7	7	6	7
χ^2	79.823 (df=4; p<.001)				

Table 2. Statistical comparison of participants’ emotional experience of support from the external emotional stimuli of the competitive situation (χ^2 – Friedman criterion)

Таблиця 2. Статистичне порівняння частот переживання досліджуваними підтримки з боку зовнішніх емоціогенних стимулів змагальної ситуації (χ^2 – критерій Фридмана)

Statistical parameter Статистичний параметр	Emotional stimuli of the competitive situation Емоціогенні стимули змагальної ситуації				
	Coach Тренер	Friends Друзі	Fans Вболівальники	Relatives Родичі	Natural conditions Природні умови
Me	5	5	4	7	5
min	2	3	1	2	1
max	7	7	7	7	7
χ^2	45.343 (df=4; p<.001)				

To identify the predominant emotional state of life-sustaining activities of the participants, the researchers have compared the frequencies of their emotional experience of positive and negative basal emotions (table 1).

Emotions of joy and pleasure essentially prevail over almost equally arising ($\chi^2=2.730$; $df=2$; $p=.255$) negative emotions of fear, anger and sadness (see table 1) in the emotional state of the life activities of the studied groups. Moreover, the correlational analysis shows a direct connection for the frequencies of the emergence of positive emotions of joy and pleasure ($R_s=.481$; $p=.001$), as well as for negative emotions of fear and anger ($R_s=.337$; $p=.031$) and sadness ($R_s=.324$; $p=.039$). The frequencies of the emergence of joy and sadness are related conversely ($R_s=-.433$; $p=.005$). The motivation for success is often directly associated with the frequency of experience of joy ($R_s=.337$; $p=.031$) and pleasure ($R_s=.398$; $p=.010$), as well as conversely – the frequencies of sadness ($R_s=-.403$; $p=.009$) and anger (tendency level: $R_s=-.283$; $p=.073$). The motivation for success relates to the indicator of fatigue overcoming ($R_s=-.430$; $p=.005$) and sports qualification ($R_s=-.378$; $p=.015$). The frequency of experience of anger is associated with the indicator of fatigue overcoming ($R_s=-.378$; $p=.015$).

The frequencies of participants' emotional experience of support from the external emotional stimuli are represented in the table 2.

Emotional stability ($R_s=-.357$; $p=.022$) and anxiety ($R_s=.334$; $p=.033$) are associated with the sports qualification among the emotional personal traits. It is established a correlation of the indicator of fatigue overcoming with anxiety ($R_s=.313$; $p=.046$). In addition, motivation for success directly relates to emotional stability and conversely – to anxiety ($R_s=-.344$; $p=.028$).

The frequencies of the participants' use of mental resources (image constructs and verbal formulas) differ (fig. 1). Statistical comparison (Friedman criterion) of the frequencies of the use of mental resources of self-mobilization in the group shows differences both for verbal formulas ($\chi^2=10.468$; $df=4$; $p=.033$) and image constructs ($\chi^2=69.676$; $df=5$; $p<.001$).

Frequencies of the use of mental resources by the participants are associated with the emotogenic influence of the stimuli of the competitive

мулів; мотивація успіху; емоційна стійкість (фактор С); стурбованість (фактор О). Кількісний аналіз даних проводився з використанням статистичного пакету IBM SPSS Statistics 20. Застосовувалися кореляційний аналіз (за Спірменом) та χ^2 – критерій Фридмана.

Результати

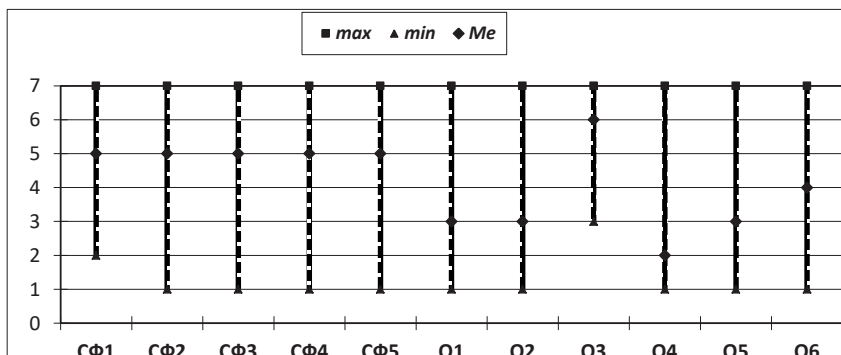
Для досліджуваної групи встановлено прямий зв'язок між показниками самообілізації, що представлені спортивною кваліфікацією та індикатором подолання втоми ($R_s=.581$; $p<.001$).

З метою визначення переважного емоційного фону життєдіяльності досліджуваних зіставлялися частоти переживань ними позитивних та негативних базальних емоцій (табл. 1).

В емоційному фоні життєдіяльності досліджуваних групи суттєво переважають емоції радості та задоволення над практично однаково виникаючими ($\chi^2=2.730$; $df=2$; $p=.255$) негативними емоціями страху, гніву та суму (див. табл.1). До того ж, кореляційний аналіз показав прямий зв'язок для частот появи позитивних емоцій радості та задоволення ($R_s=.481$; $p=.001$), а також для негативної емоції страху з гнівом ($R_s=.337$; $p=.031$) і сумом ($R_s=.324$; $p=.039$). Частоти появи радості та суму пов'язані зворотно ($R_s=-.433$; $p=.005$). З мотивацією успіху прямо пов'язано частоту переживання радості ($R_s=.337$; $p=.031$) й задоволення ($R_s=.398$; $p=.010$), а також зворотно – частоти суму ($R_s=-.403$; $p=.009$) й гніву (рівень тенденції: $R_s=-.283$; $p=.073$). Мотивацію успіху пов'язано з індикатором додання втоми ($R_s=-.430$; $p=.005$) та із спортивною кваліфікацією ($R_s=-.378$; $p=.015$). Частота переживання гніву пов'язано з індикатором подолання втоми ($R_s=.315$; $p=.045$).

Частоти переживання досліджуваними підтримки з боку зовнішніх емоціогенних стимулів представлено в табл. 2.

З емоціогенних особистісних особливостей зі спортивною кваліфікацією пов'язано емоційну стійкість ($R_s=-.357$; $p=.022$) та стурбованість ($R_s=.334$; $p=.033$). Встановлено зв'язок індикатора додання втоми зі стурбованістю ($R_s=.313$; $p=.046$). До того ж, мотивацію успіху прямо пов'язано з емоційною стійкістю ($R_s=.342$; $p=.029$) та зворотно – із стурбованістю ($R_s=-.344$; $p=.028$).

Note: verbal formulas: CФ1 – self-order, CФ2 – self-persuasion, CФ3 – self-encouragement, CФ4 – self-suggestion, CФ5 – selflessness; image constructs: O1 – “strict Authority”, O2 – “Idol”, O3 – “imagination of Victory”, O4 – “force of nature”, O5 – ferocious beast”, O6 – “powerful mechanism”.

Примітка: словесні формули: CФ1 – самонаказ, CФ2 – самопереконання, CФ3 – самопідбадьорення, CФ4 – самонавіювання, CФ5 – самовідданість; образні конструкти: O1 – “суворий Авторитет”, O2 – “Кумир”, O3 – “уявлення Перемоги”, O4 – “природна стихія”, O5 – “лютий звір”, O6 – “могутній механізм”.

Fig. 1. Frequency characteristics of the use of mental resources (verbal formulas, image constructs) by the professional rowers for competitive self-mobilization

Рис. 1. Частотні характеристики використання спортсменами-веслувальниками ментальних ресурсів (словесних формул, образних конструктів) для змагальної самообілізації

situation (table 3) and emotional personal traits. Thus, emotional stability directly correlates with a frequency of the use of the formula of selflessness ($R_s=0.386$; $p=0.013$) and an image of “powerful mechanism” ($R_s=0.377$; $p=0.015$), and anxiety conversely correlates with selflessness ($R_s=-0.372$; $p=0.017$) and “imagination of Victory” ($R_s=-0.392$; $p=0.011$).

The motivation for success is associated with the frequency of the use of a verbal formula “self-encouragement” ($R_s=0.350$; $p=0.025$), images of “ferocious beast” ($R_s=0.413$; $p=0.007$) and “powerful mechanism” ($R_s=0.521$; $p<0.001$). Sports qualification correlates with the frequencies of the participants’ use of the formulas of self-encouragement ($R_s=-0.311$; $p=0.048$) and selflessness ($R_s=-0.430$; $p=0.005$), as well as an image of “a powerful mechanism” ($R_s=-0.390$; $p=0.012$). The indicator of fatigue overcoming is associated with the frequencies of the use of the formula of self-suggestion ($R_s=0.318$; $p=0.043$) and the image of “a powerful mechanism” ($R_s=-0.341$; $p=0.029$).

Частоти використання досліджуваними ментальних ресурсів (образних конструктів та словесних формул) відрізняються (рис. 1). Статистичне порівняння (критерій Фрийдмана) частот використання ментальних ресурсів самообілізації в групі показало відмінності як для словесних формул ($\chi^2=10.468$; $df=4$; $p=0.033$), так і для образних конструктів ($\chi^2=69.676$; $df=5$; $p<0.001$).

Частоти застосування досліджуваними ментальних ресурсів пов’язані з емоціогенним впливом стимулів змагальної ситуації (табл. 3) та з емоційними особистісними особливостями. Так, емоційна стабільність прямо корелює з частотою застосування формули самовідданості ($R_s=0.386$; $p=0.013$) й образу “могутнього механізму” ($R_s=0.377$; $p=0.015$), а стурбованість – зворотно з формулою самовідданості ($R_s=-0.372$; $p=0.017$) та “уявленням Перемоги” ($R_s=-0.392$; $p=0.011$).

Мотивацію успіху пов’язано з частотою застосування словесної формули “самопідбадьорення” ($R_s=0.350$; $p=0.025$), образів “лютого звіра” ($R_s=0.413$; $p=0.007$) та “могутнього меха-

Table 3. The assessment of relations (according to Spearman) between the frequencies of the use of mental resources for self-mobilization and the frequencies of the emotional experiences of support from emotional stimuli of a competitive situation for the study group (n=41)

Таблиця 3. Для групи досліджуваних (n=41) оцінка зв'язків (за Спірменом) частот застосування для самообілізації ментальних ресурсів з частотами переживання підтримки від емоційних стимулів змагальної ситуації

Mental resources Ментальні ресурси	Statistical parameter Статистичний параметр	Emotional stimuli of a competitive situation Емоційні стимули змагальної ситуації				
		Coach Тренер	Friends Друзі	Fans Вболівальники	Relatives Родичі	Natural conditions Природні умови
self-order самонаказ	Rs	.134	.408	.355	.434	.287
	p	.402	.008	.023	.005	.069
self-persuasion самопереконавання	Rs	.027	.017	.426	.373	.239
	p	.866	.914	.005	.016	.132
self-encouragement самопідбадьорення	Rs	-.053	.312	.321	.263	.326
	p	.742	.047	.041	.097	.037
self-suggestion самонавіювання	Rs	.152	.113	.561	.246	.219
	p	.344	.480	.000	.122	.169
selflessness самовідданість	Rs	.240	.329	.226	.280	.348
	p	.130	.036	.155	.076	.026
"strict Authority" "суворий Авторитет"	Rs	.240	-.034	.339	.182	.134
	p	.131	.831	.030	.255	.405
"imagination of Victory" "уявлення Перемоги"	Rs	.413	.346	.006	.086	.219
	p	.007	.027	.971	.594	.169

Discussion

Interrelated positive emotions of joy and pleasure (see table 1) prevail in the emotional state of the life activities of professional rowers. Taking into account relations peculiar to the motive for success, it is essential to add the emotion of interest (Izard, 1991). Positive emotions not only lead to the activation of body energy but also roundly contribute to the coherence and constructive implementation of cognitive processes and actions. In contrast, although the emotion of anger contributes to a significant activation of the body, it is destructive. Such a result is fully consistent with the provisions of differential emotions theory, which genetically link anger with impulsivity and incoherence of human actions (Ekman, 2004; Izard, 1991). At the same time, the connection between the emotions of joy and pleasure and the motivation for success is remarkable. First of all, the motivational function of emotions, rather than the compensatory one, consolidates in the structure of activities of the professional

нізму" ($R_s=.521$; $p<.001$). Спортивна кваліфікація корелює з частотами застосування досліджуваними формул самопідбадьорення ($R_s=-.311$; $p=.048$), та самовідданості ($R_s=-.430$; $p=.005$), а також образу "могутнього механізму" ($R_s=-.390$; $p=.012$). Індикатор подолання втоми пов'язано з частотами застосування формули самонавіювання ($R_s=.318$; $p=.043$) та образу "могутнього механізму" ($R_s=-.341$; $p=.029$).

Дискусія

В емоційному фоні життєдіяльності спортсменів-веслувальників переважають взаємопов'язані позитивні емоції радості та задоволення (див. табл. 1). До цього ж переліку, з урахуванням притаманних мотиву успіху зв'язків, слід додати й емоцію зацікавленості (Izard, 1991). Позитивні емоції не тільки зумовлюють підйом активності організму, але й змістовно сприяють злагодженості й конструктивності реалізації когнітивних процесів і дій. Всупереч цьому емоція гніву,

rower with this result. Besides, basal emotions are not only the expresser of needs or the basis of the structure of motivation of the subject, but they also determine the patterns of activation or deactivation. Such patterns are saturated with emotional experience and can be consciously used by the rowers in the processes of self-regulation for the achievement of the necessary level of motivation and the “entering” a zone of the optimal functioning (Gould et al., 2017).

In competitive practice, the motivational component of the relevant mobilization attitude of athletes is formed under the influence of emotional stimuli of the environment and, especially, relatives (see table 2). The actualization of emotional features of the personality traits also has a different contribution to competitive motivation: emotional stability is positive; anxiety (concern) is negative. These components of the emotional factor, as well as competitive stressors, in their initiation are beyond the control of athlete’s consciousness, but they can directly affect both the effectiveness of rowing and the actualization of mental resources of self-mobilization (see table 3). The latter relates to the use of verbal formulas of self-suggestion (self-order, self-persuasion, self-encouragement, selflessness).

Conscious regulation of the emotions and motivation for success in the process of competitive self-mobilization is the most effective under the conditions of the use of the formula of self-encouragement and image self-identification with “a powerful mechanism” or “ferocious beast” by the participants. In general, the participants typically use the verbal formulas for self-mobilization (see fig.1). And it makes sense during the preparation for competitions and at the start, but in the context of strong-minded control of the expedient implementation of accumulated boost for actions and without violating the regime of athlete’s activities (Agisheva et al., 1982). However, when passing a distance, the actualization of image construct like “a powerful mechanism” is more relevant, and the verbal self-suggestion (“I am enduring. I am strong. I can do it”) influences more negatively.

In the complex structure of the subject’s self-regulation, semantic redefinition of cognitive component contributes to the changes in the emotional response, facilitates the rebuilding of the whole structure of the activity system

хоча й сприяє суттєвій активізації організму, але виявляється деструктивною. Такий результат повністю відповідає тим твердженням теорії диференційних емоцій, що генетично пов’язують гнів з імпульсивністю та порушенням злагожденості дій людини (Ekman, 2004; Izard, 1991). Разом із цим примітним є й отриманий зв’язок емоцій радості та задоволення з мотивацією успіху. Цим результатом стверджується насамперед мотиваційна, а не компенсаторна функція емоцій в структурі діяльності спортсменів-веслувальників. До того ж, базальні емоції є не тільки виразником потреб або основою структури мотивації суб’єкта, але вони визначають й патерни активації чи дезактивації. Такі насичені переживаннями патерни й можуть свідомо використовуватися веслувальниками в процесах саморегуляції для досягнення необхідного рівня мотивування та активності й для «потрапляння» в зону оптимального функціонування (Gould et al., 2017).

У змагальній практиці мотиваційний компонент актуальної мобілізаційної установки спортсменів формується під впливом емоційних стимулів середовища й, особливо, родичів (див. табл. 2). Різний внесок до змагальної мотивації має й актуалізація емоційних особливостей особистості: емоційна стійкість – позитивний; стурбованість (тривожність) – негативний. Ці складові емоційного фактору, як і змагальні стресори, у своїй ініціації не підконтрольні свідомості спортсмена, але вони можуть безпосередньо впливати як на ефективність веслування, так і на актуалізацію ментальних ресурсів самооблізації (див. табл. 3). Останнє саме й відноситься до застосування словесних формул самоналаштування (самонаказ, самопереконавання, самопідбадьорення, самовідданість).

Свідомо регуляція емоцій та мотивації успіху у процесі змагальної самооблізації найбільш ефективна за умови застосування досліджуваними формули самопідбадьорення та образної самоідентифікації з “могутнім механізмом” або з “лютим звіром”. Загалом досліджувані набагато частіше для самооблізації застосовують словесні формули (див. рис. 1). І це цілком виправдовує себе в підготовці до змагань і на старті, але за умови вольового контролю доцільної реалізації накопи-

(Prokhorov, 2017). Image self-identification of a rower with a “powerful mechanism” changes the conceptual attitude of his actions and results in his acquisition, through associative chains, of such important properties of the functioning of the “mechanism” as coherence, stability, indefatigability, energy, integrity, expediency. At the same time, it is very common when a participant untimely identifies himself with the Winner due to the support of a coach and friends, but it also can be a motivator for competition or raises additional difficulties in the process of the competition. As it is marked in literature, for example, by D. Gould and his colleagues, an athlete has to focus on the very process during the competition but not to provoke dissociation effects in time and content (Gould et al., 2017).

The need not for a non-compensatory emotional reaction but coordinated motivated self-mobilization arises when an athlete experiences the emotions of anger. However, under such circumstances, measures which are aimed exclusively at reducing activity may inadmissibly degrade the level of energy of an athlete’s efforts. In the very process of self-regulation, the potential to control both anger and any emotion is opened due to the balanced expedient use of the selected emotional and cognitive structures acting as mental resources (Izard, 1991).

When the subject uses image constructs and verbal formulas for the self-mobilization, he changes the self-control over actions performance along with the change of sense of attitude to the reality. Thus, the specified self-control provides the involvement of volitional powers in the actual competitive attitude of the athlete. The volitional component in combination with the components of the emotional factor acts in the complex of emotional and volitional potential as the most important determinant of the self-mobilization of professional rowers (Cheban, 2018). Consequently, the athlete treats the image of a “ferocious beast” not only a symbol of unconscious “explosion” of mental energy but also a symbol of the intense level of energy, self-confidence, resoluteness, and self-actualization. For this very reason, it should be reckoned the participants correlate the image of a “ferocious beast” with the “powerful mechanism” ($R_s = .630$; $p < .001$) which, in turn, is positively associated with pleasure ($R_s = .331$; $p = .035$) and nega-

ченого заряду енергії дій і без порушення режиму життєдіяльності спортсмена (Agisheva et al., 1982). Однак під час проходження змагальної дистанції для самообілізації найбільш прийнятною виявляється актуалізація образного конструкту на кшталт “могутнього механізму”, а пряме словесне самонавіювання (“Я витривалий. Я сильний. Я зможу”) впливає вже більше негативно.

В складній структурі саморегуляції суб’єкта смислове перевизначення когнітивного компоненту сприяє змінам в емоційному реагуванні. Воно веде до перебудови всієї структури системи діяльності (Prokhorov, 2017). Образна самоідентифікація веслувальника з “могутнім механізмом” змінює смислову установку його дій. Вона є наслідком присвоєння ним через асоціативні ланцюги таких важливих властивостей функціонування “механізму”, як: злагодженість, стійкість, невтомність, енергійність, цілісність, доцільність. Поряд із цим досить часте і таке, що має підтримку тренера та друзів, завчасне уявлення досліджуваними себе як Переможця (див. рис. 1), хоча й може бути мотиватором до змагань, в процесі самого змагання швидше створює додаткові труднощі, аніж допомагає. Як зазначено в літературі, зокрема Д. Гулдом зі співавторами, спортсмен під час змагання повинен зосереджуватися на самому процесі дій, а не на бажаному результаті, й не провокувати ефектів дисоціації за часом та змістом (Gould et al., 2017).

Необхідність не компенсаторної емоційної реакції, а скоординованої вмотивованої самообілізації, вочевидь постає при переживанні спортсменом емоції гніву. Висока імпульсивність рухів разом з підвищеною активністю у стані гніву сприяє руйнуванню складно скоординованих дій веслувальника. Однак у таких обставинах заходи, які спрямовані тільки на зниження активності, можуть й неприпустимо зменшувати енергійність зусиль спортсмена. Саме у процесі саморегуляції й відкриваються можливості керування як гнівом, так і будь-якою емоцією, через виважене доцільне застосування в якості ментальних ресурсів спеціально відібраних афективно-когнітивних структур (Izard, 1991).

Коли для самообілізації суб’єкт використовує образні конструкти і словесні формули,

tively – with anger ($R_s = -.447$; $p = .003$) and sadness ($R_s = -.368$; $p = .018$).

Conclusions

1. Positive emotions of joy and pleasure, which are defined as basal in differential emotions theory, are predominant components of the emotional state of life activities of the professional rowers. These emotions strengthen the motivation for success and the focus on competitive self-mobilization to overcome the influence of stressors of the competitive situation. The activating emotion of anger contributes to the violation of difficulty coordinating rowing techniques and reduces the effectiveness of self-mobilization of athletes due to the characteristic increase in the impulsiveness of the reaction.

2. Emotional reactions of professional rowers involuntarily emerge under the influence of some external and internal stimuli of the competitive situation, which also include stressors of fatigue and anxiety about the performance results. Such emotional stimuli of external conditions as friends, fans, natural conditions, and, above all, relatives, inspire athletes to use mental resources in the form of verbal formulas for competitive self-mobilization. The participants associate a coach and friends with an untimely self-identification with the “Winner” of the competition. Emotional personality traits accordingly affect (emotional stability – positively; anxiety – negatively) the overall effectiveness and key components of the process of self-mobilization: motivation for success, the use of mental resources.

3. Professional rowers associate the promotion of the motivation for success and overall effectiveness of competitive self-mobilization with the conscious actualization of affective and cognitive structures represented by image constructs of “powerful mechanism” and “ferocious beast” and verbal forms of indirect self-suggestion (self-encouragement, selflessness).

4. Professional rowers direct the competitive self-mobilization at the achievement of the optimum of motivation and fine coordination of dynamic movements. For self-mobilization, the athlete activates the emotional and volitional potential if required, which is an appropriate combination of volitional qualities with an emotional factor that includes

разом із зміною смислу відношень дійсності він змінює й самоконтроль виконання дій. При цьому вказаний самоконтроль передбачає долучення до актуальної змагальної установки спортсмена вольових якостей. Вольовий компонент в поєднанні зі складовими емоційного фактору виступає в комплексі емоційно-вольового потенціалу як найважливіша детермінанта самообілізації спортсменів-веслувальників (Cheban et al., 2020). І тоді для спортсмена образ “лютого звіра” постає вже не як символ неусвідомлюваного “вибуху” психічної енергії, а як символ яскравої енергійності, впевненості у собі, рішучості, самоствердження. Саме тому, як слід вважати, образ “лютого звіра” у досліджуваних стійко пов’язується з “могутнім механізмом” ($R_s = .630$; $p < .001$), який, у свою чергу, позитивно асоціюється з задоволенням ($R_s = .331$; $p = .035$) і негативно – з гнівом ($R_s = -.447$; $p = .003$) та сумом ($R_s = -.368$; $p = .018$).

Висновки

1. У спортсменів-веслувальників провідними складовими емоційного фону життєдіяльності є позитивні емоції радості та задоволення, визначені як базальні в теорії диференційних емоцій. Ці емоції підсилюють мотивацію успіху й установку на змагальну самообілізацію для подолання впливу стресорів змагальної ситуації. Активуюча емоція гніву через характерне підвищення імпульсивності реагування сприяє порушенню складно координованої техніки веслування і знижує ефективність самообілізації спортсменів.

2. Емоційні реакції спортсменів-веслувальників мимоволі виникають під впливом низки зовнішніх на внутрішніх стимулів змагальної ситуації, до яких відносяться й стресори втоми та тривоги за результати виступу. Такі емоціогенні стимули зовнішніх умов, як друзі, вболівальники, природні умови, і, насамперед, родичі, надихають спортсменів на застосування для змагальної самообілізації ментальних ресурсів у вигляді словесних формул. Тренер та друзі пов’язуються досліджуваними з дочасним уявленням себе як “Переможця” змагань. Емоційні особистісні особливості відповідно впливають (емоційна стійкість – позитивно; стурбованість – негативно) на загальну ефективність та ключові

emotional stimuli of the competitive situation and affective and cognitive structures of experience (mental resources).

It is expedient to conduct further research for identifying the functional relations of emotional and volitional components of the competitive self-mobilization of professional rowers.

References

- Agisheva, N. K., Alekseev, A. V., Vish, I. M. & Filatov, A. T. (1982). *Emotional-volitional training of athletes*. Kyiv: Zdorovia.
- Alekrinskis, A., Bulotienė, D. & Dagytė, R. (2019). Peculiarities of pre-competition emotional state of the Lithuanian national kayak and canoe rowing team members and junior kayakers and canoeists. *Sporto mokslas / Sport Science*, 95(1), 12-17. DOI: 10.15823/sm.2019.95.2
- Cheban, Yu. V. (2018). The level of development of the basic volitional qualities of highly qualified rowing athletes. *Science and education*, 9-10, 72-77.
- Chebykin, O., Kosianova, O. (2017). Deceitfulness according to the indicators of emotional maturity methodology and polygraph examination. *Science and Education*, 7, 21-31 DOI: 10.24195/2414-4665-2017-7-4
- Ekman, P. (2004). *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*. New York: Henry Holt and Company.
- Fress, P. (1975). Emotions. *Experimental psychology. Vol.5 / Edited by P. Fress, G. Piage*. Moscow: Progress, 111-195.
- Gould, D., Flett, M. R. & Bean, E. (2009). Mental preparation for training and competition. *Chapter 6 of the book "Sports Psychology" / Edited by B.V. Brewer*. Wiley-Blackwell. 53-63.
- Izard, C. E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum.
- Kolumbet, A. N. (2017). Dynamic of kayak rowing technique in the process of competition activity. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 21(4), 175-179. DOI: 10.15561/18189172.2017.0405
- McCormick, A., Meijen, C. & Marcora, S. (2018). Effects of a Motivational Self-Talk Intervention for Endurance Athletes Completing an Ultramarathon. *Sport psychologist*, 32(1), *Special Issue: SI*, 42-50.
- Miarka, B., Bello, F. D., Brito, C. J., Vaz, M. & Vecchio, F. B. (2018). Biomechanics of rowing: kinematic, kinetic and electromyographic aspects. *Journal of Physical Education and Sport*, 18(1), 193-202. DOI: 10.7752/jpes.2018.01025
- Porovych, I. S., Blynova, O. Ye., Bokshan, H. I., Nosov, P. S., Kovalchuk, Z. Ya., Piletska, L. S. & Ber-

складові процесу самообілізації: мотивацію успіху, застосування ментальних ресурсів.

3. Підвищення мотивації успіху й загальної ефективності змагальної самообілізації у спортсменів-веслувальників пов'язане зі свідомою актуалізацією афективно-когнітивних структур, представлених образними конструктами "могутнього механізму" та "лютого звіра", й словесними формами непрямого самонавіювання (самопідбадьорення, самовідданість).

4. Змагальну самообілізацію у спортсменів-веслувальників спрямовано на досягнення оптимальної мотивації та на витончену координацію енергійних рухів. Задля самообілізації, спортсмен за необхідністю активує емоційно-вольовий потенціал, який є доцільним поєднанням вольових якостей з емоційним фактором, що охоплює емоціогенні стимули змагальної ситуації й афективно-когнітивні структури досвіду (ментальні ресурси).

Подальше дослідження доцільно спрямувати на визначення функціональних зв'язків емоційних та вольових складових змагальної самообілізації спортсменів-веслувальників.

Список використаних джерел

- Агішева Н. К., Алексеев А. В., Виш, И. М., Филатов А. Т. *Эмоційно-вольова підготовка спортсменів*. Київ: Здоров'я, 1982, 296 с.
- Alekrinskis A., Bulotienė D., Dagytė, R. Peculiarities of pre-competition emotional state of the Lithuanian national kayak and canoe rowing team members and junior kayakers and canoeists. *Sporto mokslas / Sport Science*, 95(1), 2019. С. 12-17. DOI: 10.15823/sm.2019.95.2
- Cheban, Yu., Chebykin, O., Plokhikh, V. & Massanov, A. Mental resources for the self-mobilization of rowing athletes. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol.20 (3), 2020, pp. 1580-1589. DOI:10.7752/jpes.2020.03216
- Chebykin, O., Kosianova, O. Deceitfulness according to the indicators of emotional maturity methodology and polygraph examination. *Science and Education*, 7, 2017, pp. 21-31. DOI: 10.24195/2414-4665-2017-7-4
- Ekman P. *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life* (274 p.). New York: Henry Holt and Company. 2004.
- Фресс П. *Эмоции. Экспериментальная психология*. Т. 5 / Под ред. П. Фресс и Ж. Пиже. Москва: Прогресс, 1975. С. 111-195.

Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers

- bentsev, V. I. (2019). The Research of the Mental States of Expecting a Victory in Men Mini-football Teams. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(4), 2343-2351. DOI:10.7752/jpes.2019.04355
- Prokhorov, A. O. (2017). *Technologies of mental self-regulation*. Kharkov: Gumanitarnyj centr.
- Strykalenko, Y., Shalar, O., Huzar, V., Andrieieva, R., Zhosan, I. & Bazylyev, S. (2019). Influence of the maximum force indicators on the efficiency of passing the distance in academic rowing. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(3), 1507-1512. DOI:10.7752/jpes.2019.03218
- Wallace, P. J., McKinlay, B. J., Coletta, N. A., Vlaar, J. I., Taber, M. J., Wilson, P. M. & Cheung, S. S. (2017). Effects of Motivational Self-Talk on Endurance and Cognitive Performance in the Heat. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 49(1), 191-199.
- Gould D., Flett M. R., Bean E. Mental preparation for training and competition. *Chapter 6 of the book "Sports Psychology" / Edited by B.V. Brewer*. Wiley-Blackwell, 2009, pp. 53-63.
- Izard C. E. *The Psychology of Emotions*. (p. 452.). New York: Plenum. 1991.
- Kolumbet, A. N. Dynamic of kayak rowing technique in the process of competition activity. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 21(4), 2017, pp. 175-179. doi :10.15561/18189172.2017.0405
- McCormick, A., Meijen C., Marcora S. Effects of a Motivational Self-Talk Intervention for Endurance Athletes Completing an Ultramarathon. *Sport psychologist*, 32(1), *Special Issue: SI*, 2018, pp. 42-50.
- Miarka B., Bello F. D., Brito C. J., Vaz M., Vecchio F. B. Biomechanics of rowing: kinematic, kinetic and electromyographic aspects. *Journal of Physical Education and Sport*, 18(1), 2018, pp. 193-202. DOI:10.7752/jpes.2018.01025
- Popovych I. S., Blynova O. Ye., Bokshan H. I., Nosov P. S., Kovalchuk Z. Ya., Piletska L. S. Berbentsev V. I. The Research of the Mental States of Expecting a Victory in Men Mini-football Teams. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(4), 2019, pp. 2343-2351. DOI: 10.7752/jpes.2019.04355
- Прохоров А. О. *Технологии психической саморегуляции*. Харьков: Гуманитарный центр, 2017, 360 с.
- Strykalenko Y., Shalar O., Huzar, V., Andrieieva, R., Zhosan, I. & Bazylyev, S. Influence of the maximum force indicators on the efficiency of passing the distance in academic rowing. *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (3), 2019, pp. 1507-1512. DOI: 10.7752/jpes.2019.03218
- Wallace P. J., McKinlay B. J., Coletta N. A., Vlaar J. I., Taber M. J., Wilson P. M., Cheung S. S. Effects of Motivational Self-Talk on Endurance and Cognitive Performance in the Heat. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 49(1), 2017, pp. 191-199.

Link article (Style APA): Ma Feng, Shevchenko, R. P. & Karhina N. V. (2020). Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 44-55. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-3

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Ma Feng, Shevchenko, R. P. & Karhina N. V. Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 44-55. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-3

UDC 159.923

Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works

Уявлення студентської молоді про психологічне благополуччя: результати контент-аналізу творів

Received: April 08, 2020 Accepted: May 22, 2020

Ma Feng

Assistance professor, National Institute
of Social Development, CASS,
Ph.D. in Engineering,
Post doctor in Sociology, CASS, China
jnsmf@hotmail.com
ORCID

Shevchenko Rosina Petrivna

Doctor of Psychological Sciences
Associate Professor, Head of the Department
of Practical Psychology
Odessa National Maritime University, Ukraine
Rosina7775@gmail.com
ORCID 0000-0003-2515-6717

Karhina Natalia Viktorivna

Candidate of Psychological Sciences
Senior Lecturer,
Department of Practical Psychology
Odessa National Maritime University, Ukraine
lavanda_87@ukr.net
ORCID 0000-0002-6314-78222

Ma Фенг

доцент,
Національний інститут соціального
розвитку, CASS, Китай
jnsmf@hotmail.com
ORCID

Шевченко Росіна Петрівна

доктор психологічних наук
доцент, завідувач кафедри практичної
психології, Одеський національний
морський університет, Україна
Rosina7775@gmail.com
ORCID 0000-0003-2515-6717

Каргіна Наталія Вікторівна

кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри практичної психології,
Одеський національний морський
університет
lavanda_87@ukr.net
ORCID 0000-0002-6314-78222

Abstract

The purpose of the article is to identify certain semantic features of lexical units. According to the respondents, they could be equivalent to the concepts of “psychological well-being” and “psychologically wealthy person”. The following **methods** were used in the study: theoretical analysis of research on the problem of psychological well-being of the personality; method of content

Анотація

Мета статті полягає у виявленні певних семантичних особливостей лексичних одиниць, які, на думку респондентів, могли б бути еквівалентами понять “психологічне благополуччя” та “психологічно благополучна людина”. У дослідженні було застосовано наступні **методи**: теоретичний аналіз досліджень з проблеми психологічного благополуччя

analysis of self-reports. The research was conducted using conversation and content analysis of self-reports.

Results. The components of a person's psychological well-being are determined. As a result of the conversation and the results of writing the work, it was found that the most used equivalents are: "vitality", which was chosen by 71.14% of respondents, "life satisfaction" (67,07%), "happiness" (66,12%), "trust" and "freedom" were chosen by 64,00%, "value of life" (62,15%), "self-sufficiency" (61,00%), "time" and "self-comprehension" (60,7%), "spirituality" (60,2%), "satisfactory mental and physical condition of a person" (59,13%), "comprehension of the world" and "material well-being" (58,8%), "social stability" (58,1%), "justice" (57,9%), "meaningfulness of a life" and "courage" (56,40%), "will", "self-efficacy" and "vitality" (56,20%), "optimism", "emotional stability" and "positive attitude to the surrounding reality" (56,00%), etc. Data of the conversations show that the concepts of psychological well-being are ambiguous, as it has been indicated by the large number of equivalent categories. **Conclusions.** As a result of the conversation and writing the work, it has been found that the most used equivalent are vitality, life satisfaction, happiness, trust, freedom, value of life, self-sufficiency, time, self-understanding, spirituality. The results made it possible to identify personality traits that are hypothetically related to the psychological well-being of the personality. Quantitative distribution of units of analysis showed the selection of traits that are characteristic of a psychologically wealthy person, such as: life satisfaction, trust, value of life, courage, hardiness, independence, meaningfulness of life and optimism.

Keywords: well-being, psychological well-being, personality, content analysis, works-self-reports.

Introduction

The changes taking place at the beginning of the 21st century in the world and in our country in the sphere of economy, politics and geopolitics, in the social sphere, have led to such features of modern human life, which greatly affect the experience of psychological well-being. Innovative way of development of economy and all other spheres of society life a new information and telecommunication technologies, increasing globalization trends, demands for mobility of workers, dramatically increasing pace of life, necessity of increasing of labor productivity, dramatically increasing number of different natural and human-made disasters, geopolitical and social confrontations, peculiarities

особистості; метод контент-аналізу творів-самозвіттів. Дослідження проводилося за допомогою бесіди та контент-аналізу творів-самозвіттів. **Результати.** Визначено складові психологічного благополуччя людини. У результаті проведеної бесіди та за результатами написання твору виявлено, що найбільш використаним еквівалентом є "життєстійкість", який обрало 71,14%, "задоволеність життям" – 67,07% респондентів, "щастя" – 66,12%, "довіра" та "свобода" – 64%, "цінність життя" – 62,15%, "самодостатність" – 61%, "час" та "саморозуміння" – 60,7%, "духовність" – 60,2%, "задовільний психічний та фізичний стан людини" – 59,13%, "розуміння навколишнього світу", "матеріальний добробут" – 58,8%, "соціальна стабільність" – 58,1%, "справедливість" – 57,9%, "осмисленість життям" та "сміливість" – 56,4%, "воля", "самоефективність" та "життєва сила" – 56,2%, "оптимізм", "емоційна стабільність" та "позитивне ставлення до навколишньої дійсності" – 56%, тощо. Дані бесіди засвідчують, що поняття психологічного благополуччя людини є неоднозначними, на що вказує велика кількість еквівалентних категорій. **Висновки.** У результаті проведеної бесіди та за результатами написання твору виявлено, що найбільш використаним еквівалентом є життєстійкість, задоволеність життям, щастя, довіра, свобода, цінність життя, самодостатність, час, саморозуміння, духовність. За результатами дослідження визначено риси особистості, що гіпотетично пов'язані з психологічним благополуччям особистості. Кількісний розподіл одиниць аналізу показав виділення рис, характерних психологічно благополучній особистості, а саме: задоволеність життям, довіра, цінність життя, сміливість, життєстійкість, незалежність, осмисленість життям та оптимізм.

Ключові слова: благополуччя, психологічне благополуччя, особистість, контент-аналіз, твори-самозвіти.

Вступ

Зміни, що відбуваються на початку 21 століття у світі та нашій країні у сфері економіки, політики та геополітики, у соціальній сфері, привели до таких особливостей життя сучасної людини, які в значній мірі позначаються на переживанні її психологічного благополуччя. Інноваційний шлях розвитку економіки та всіх інших сфер життя суспільства, нові інформаційні та телекомунікаційні технології, посилення тенденцій глобалізації, підвищені вимоги до мобільності працівників, різко збільшується темп життя, необхідність підвищення продуктивності праці, різко збільшене число різних природних та техногенних катастроф, геополітичних і соціальних

of the world and domestic media, as well as various more private factors. They make increasing demands on modern Ukrainians affecting their level of psychological well-being. This has led to increased interest of domestic psychologists to the problem of psychological well-being and unhappiness.

In Western psychology, the concept of “well-being” (literal translation means “good” and “being”) implies a broad, but dynamic enough for the individual system of social connections, which involves interpersonal relationships filled with positive experiences.

Today, Ukrainian scientists research psychological well-being in a such context as: post-traumatic life (T. M. Tytarenko); axiological measurement through the prism of quality of life (Z. P. Virna); specifics of well-being of the participants of the anti-terrorist operation (I. V. Vashchenko, A. B. Kovalenko); social needs (T. V. Danilchenko); problems of poverty as a lifestyle (L. M. Korobka); the relationship between religious activity and well-being (N. M. Savelyuk); factors of psychological well-being of atheists (I. I. Yagiayev); model of psychological well-being (B. E. Pahol); the relationship of psychological well-being and mental health (K. O. Sanko), features of teachers’ psychological well-being (I. M. Galyan), functions of psychological well-being (L. Z. Serdyuk), features of psychological well-being of youth (O. M. Gryniv) and so on.

It should be noted that in Romance languages “well-being” is also characterized by words denoting “good” – “bien (e), bon (o), bene” (for example, in Spanish it is “bienestar”, in Esperanto – “bonfarto”, in French – “bien-etre”, in Italian – “benessere”).

In a number of Slavic languages (for example, in Bulgarian – “благосъстояние”, in Serbian – “благостанье”, in Czech – “blahobytu”, in Croatian – “blagostanje”), the ancient semantics of the Slavic “material good” or “earthly goods” are preserved. The same meaning has another word – “good” (property, things), which is also present in the concept of “well-being” in other Slavic languages (for example, in Belarusian – “дабрабит”, in Polish – “dobresamopoczucie”). It is consistent with the concept of “well-being” used in Western European terminology. Observations show that the traditional concept of well-being for most people was based on an assessment

протистоянь, особливості роботи світових та вітчизняних засобів масової інформації, а також різні більш приватні чинники висувають все зростаючі вимоги до сучасних українців, що впливають на рівень їхнього психологічного благополуччя. Це призвело до посилення у вітчизняній психології інтересу до проблеми пережитого людиною психологічного благополуччя та неблагополуччя.

У західній психології поняття “благополуччя” визначається як “well-being” (дослівний переклад: “добре” та “буття”) й має на увазі широку, але досить динамічну для індивіда систему соціальних зв’язків, що передбачає наповнені позитивними переживаннями міжособистісні відношення.

Українські науковці сьогодні вивчають психологічне благополуччя у контексті: пост-травматичного життєтворення (Т. М. Титаренко); аксіологічного виміру кризь призми якості життя (Ж. П. Вірна); його специфіки у учасників антитерористичної операції (І. В. Ващенко, А. Б. Коваленко); соціальних потреб (Т. В. Данильченко); проблеми бідності як стилю життя (Л. М. Коробка); взаємозв’язку релігійної активності та благополуччя (Н. М. Савелюк); чинників психологічного благополуччя у атеїстів (І. І. Ягіяєв); моделі психологічного благополуччя (Б. Є. Пахоль); взаємозв’язку психологічного благополуччя із психічним здоров’ям (К. О. Санько), особливості психологічного благополуччя у педагогів (І. М. Галєн), функції психологічного благополуччя (Л. З. Сердюк), особливості психологічного благополуччя молоді (О. М. Гринів) тощо.

Відзначимо, що в романських мовах «благополуччя» також характеризується через слова, що позначають “добре” – “bien(e), bon(o), bene” (наприклад, в іспанському – “bienestar”, есперанто – “bonfarto», французькому – “bien-etre”, італійському – “benessere”).

У ряді слов’янських мов (наприклад, болгарською – “благосъстояние”, сербською – “благостанье”, чеському – “blahobytu”, хорватському – “blagostanje”) зберігається давня семантика праслов’янського “матеріального блага”, або “земні блага”. У цьому ж значенні виступає інше слово – “добро” (майно, речі), також присутнє в понятті “благополуччя” в інших слов’янських мовах (наприклад, білоруському – “дабрабит”, поль-

of the state of mind of the people (in a very deep tradition) or, at a later time, associated with material possessions. Generally, it should probably be assumed that such a cardinal scatter of the coordinates of well-being is associated solely with the existing and approved in society system of values, expressed in one or another lexical unit, and rethought and supplemented meaningfully in later periods (including semantic, motivational, institutional determinants). Already in the Proto-Slavic period, "good" is included in the semantics of "happiness" through a rather long chain of concepts. As a result, material good is transformed to some extent into a spiritual value: "wealth" – "property" – "good (well) thing" – "good" – "happiness" (Zilova, 2010: 106-112).

Scientist Zilova analyzes the ethno-specificity of the concept of "well-being" in Russian, British and American linguistic cultures. Based on the etymological analysis of "well-being", the scientist concluded that the word is borrowed from the Ancient Slavic language and is duplicated from Greek "eutychia" which is interpreted as "eu" – "good" and "tychia" – "fate". The scientist points out that the concept of "well-being" is quite straightforward and is explained as a successful result, health, well-being, happiness, financial security, a quiet state of life (Zilova, 2010: 106-112).

Observation of the functioning in language and metamorphoses of the concepts of "well-being", which contain the basis of "good-", "bliss-" allows us to point out a direct connection with such ideas about the state of well-being, which can be expressed by the words "good" (or synonymous with "good"), "happiness", "peace", "luck". In this case, "luck" is explained as "a happy, desirable result, a happy coincidence". The person can describe the experience of a current state with the words "fate", "case", with the help of neutral lexical units, as well as those containing both negative and positive emotional vectors: "coincidence", "event", "unhappiness", "lucky", "happened", "has fallen to fate", "luck has fallen", "happiness has fallen", etc. (Encyclopedic Dictionary, 2005).

Theoretical substantiation of the problem.

Studying the concept of "well-being" gives grounds to place emphasis not only on the subjective assessment of the personality and a life, but also on aspects of positive functioning of the personality.

ському – "dob re samopoczucie"), що узгоджується з прийнятим у західноєвропейській термінології "well-being". Дані спостереження показують, що традиційно уявлення про благополуччя у більшості народів складалося на основі оцінки стану духу народу (в дуже глибокій традиції) або, в більш пізній час, пов'язувалося з наявністю матеріальних цінностей. Слід припустити, що такий кардинальний розкид координат благополуччя пов'язаний виключно з існуючою та схваленою в соціумі системою цінностей, вираженою в тій чи іншій лексичній одиниці, а в більш пізні періоди – переосмисленою й доповненою змістовно (в тому числі смисловими, мотиваційними, установочними детермінантами). Вже у праслав'янському періоді "благо" входить в семантику "щастя" через досить довгий ланцюжок понять, внаслідок чого матеріальне благо перетворюється в деякій мірі в духовну цінність: "багатство" – "майно" – "добра (хороша) річ" – "добро" – "щастя" (Зилова, 2010).

Вченою О. В. Зіловою аналізується етноспецифіка концепту "благополуччя" в російській, британській та американській лінгвокультурах. Спираючись на етимологічний аналіз "благополуччя", науковець дійшла висновку, що дане слово запозичене зі старослов'янської мови та є своєрідно утвореною калькою грецького слова "eutychia", яке трактують як "eu" – "добро", "благо" та "tychia" – "доля". Вчена зазначає, що поняття "благополуччя" є досить розлогим та пояснюється, як успішний результат, здоров'я, благо, щастя, матеріальна забезпеченість, спокійний стан протікання життя (Зилова, 2010).

Спостереження за функціонуванням у мові та метаморфозами понять "благополуччя", що містять основу "благо-", "блаж-" дозволяє відзначити пряме сполучення з такими уявленнями про стан благополуччя, які можуть бути виражені словами "добро" (або синонімом "добре"), "щастя", "світ", "удача", "везіння". При цьому, скажімо, "удача" пояснюється, як "щасливий, бажаний результат, щасливий збіг обставин". Переживання свого актуального стану людина може описувати словами "доля", "випадок", за допомогою нейтральних лексичних одиниць, а також таких, які містять як негативні, так і позитивні емотивні вектори: "збіг обставин", "подія", "нещастя", "пощастило", "сталось", "випало на долю", "удача

Personality, aware of a current or potential state, brings out a peculiar subjective idea of the level of a social and therefore psychological well-being. Personality is able to influence this level, supporting it, choosing health-saving ways of existence in society and the environment. This promotes physical, mental health, by reducing the degree of negative experiences arising from the overcoming of objective difficulties or evaluated as such, accompanying human life events. As a rule, subjective evaluations are expressed by tokens that contain evaluative characteristics of the different degrees of compliance of the experienced state with the subjective idea of the desired ones. The current state of psychological well-being in the evaluation of each personality will differ in the level of his or her assessment. The level of assessment can also be influenced by experience, the opinion of a significant environment, social attitudes, the system of values imposed by the environment and cultivated by society, value hierarchies that affect conscious and unconscious resource attitudes. As the above psychosemantic analysis of the concept of "well-being" showed, the criteria of psychological well-being can be "well-being" itself, as well as "happiness", "luck", "joy" and so on. In this case, "happiness", in terms of the internal form of the word, should express the highest degree of well-being experienced (Diener, 1998).

Today, there are several aspects and components of psychological well-being that can be diagnosed methodically, both with non-specific and specially developed tools. The research and diagnosis of other aspects and features of psychological well-being are related to the problems of finding or developing specific and adapting non-specific methods and techniques. Due to the multidimensional consideration of theoretical materials, it has become possible to explore certain aspects of psychological well-being: emotional maturity of the individual, dependence-independence, personal aspirations, vitality of the person, sense of life orientation, self-efficacy, etc.

Ukrainian psychologists today study certain aspects of psychological well-being. In particular, the following aspects are studied: the connection of the self-concept with psychological well-being (O. M. Znanetskaya); the ratio of self-regulation and psychological well-being (Yu. M. Alexandrov);

впала", "щастя впало" тощо (Енциклопедический словарь, 2005).

Теоретичне обґрунтування проблеми. Вивчення поняття "благополуччя" дає підставу розставити акценти не лише на суб'єктивній оцінці індивідом себе та свого життя, а й на аспектах позитивного функціонування особистості. Особистість, усвідомлюючи свій актуальний або потенційний стан, виводить своєрідне суб'єктивне уявлення про рівень свого соціального, а отже – психологічного, благополуччя, здатна впливати на цей рівень, підтримуючи його, вибираючи здоров'язберігаючі способи існування в соціумі та навколишньому середовищу, що сприяють її фізичному, психічному здоров'ю, знижуючи ступінь негативних переживань, що виникають внаслідок подолання об'єктивних труднощів або оцінюваних як такі, супутніх життя людини подій. Як правило, суб'єктивні оцінки виражаються лексемами, що містять оціночні характеристики різних ступенів відповідності пережитого стану суб'єктивним уявленням про бажані стани. Актуальний стан психологічного благополуччя в оцінці кожного індивіда буде відрізнятися рівнем його оцінки, в тому числі на рівень оцінки може вплинути минулий досвід, думка значущого оточення, соціальні установки, нав'язувана оточенням та культивована соціумом система цінностей, ціннісні ієрархії, що впливають на свідомі та несвідомі ресурсні установки. Як показав проведений вище психосемантичний аналіз концепту "благополуччя", в якості критеріїв психологічного благополуччя можуть виступати і власне "благополуччя", а також "щастя", "удача", "радість" тощо. При цьому "щастя", з точки зору внутрішньої форми слова, має виражати найвищий ступінь пережитого благополуччя (Diener, 1998).

Сьогодні можна виділити декілька аспектів та складових елементів психологічного благополуччя, можливість діагностики яких забезпечена методично, як неспецифічним, так і спеціально розробленим інструментарієм. Вивчення та діагностика інших сторін та особливостей психологічного благополуччя пов'язані з проблемами пошуку або розробки специфічних та адаптацією неспецифічних методів та методик. Завдяки багатоаспектному розгляду теоретичних матеріалів, з'явилася можливість дослідити певні аспекти психологічного благо-

well-being as a psychological reward for social activity (I. I. Semkiv); the influence of life aspirations of the personality on satisfaction with own life (T. M. Tytarenko); axiological dimension of individual well-being through the prism of quality of life (Z. P. Virna); psychological well-being of participants of the anti-terrorist operation (I. V. Vashchenko); factors of psychological well-being of atheists (I. I. Yagiayev); well-being in the context of social needs and social comparison (T. V. Danilchenko); the relationship of psychological well-being with self-affirmation (V. V. Grishko), psychological well-being of people with diabetes (G.E. Yakh), etc.

In the context of the study of psychological well-being features of particular interest are the implemented research methods such as conversation and content analysis. The quantitative and qualitative method of document study (praximetric) is determined by the objectivity of the conclusions and the rigor of the procedure, it involves quantitative word processing and interpretation (Personality Psychology, 2003). Scientists J. B. Mannheim and R. K. Rich distinguished the content and structural types of "content analysis" (Mannheim, Rich, 1997), according to the substantive representation of the text, E. Tarshys singled out the nonquantitative and quantitative analysis (Sociological Dictionary, 2005) and L. White and R. Clark – frequency and probabilistic analysis (White, Clark, 1983: 123).

The purpose of the research is to identify certain semantic features of lexical units that, according to the respondents, could be equivalent to the concepts of "psychological well-being". It should be noted that students were able to provide an unlimited number of definitions on the same concept. Units of content-analysis were adjectives or nouns that semantically expressed a certain state, process, or personal property that could describe a psychologically wealthy person.

Methodology

The following methods were used in the research:

- theoretical analysis of research on the problem of psychological well-being of the personality;
- a method of content analysis of works-self-reports.

получчя: емоційну зрілість особистості, залежність – незалежність, особистісні прагнення, життєстійкість людини, смисложиттєві орієнтації, самоефективність тощо.

Сучасні українські психологи вивчають певні аспекти психологічного благополуччя. Зокрема, досліджуються: зв'язок Я-концепції з психологічним благополуччям (О. М. Знанецька); співвідношення саморегуляції та психологічного благополуччя (Ю. М. Олександров); благополуччя як психологічна винагорода за проявлену соціальну активність (I. I. Semkiv); вплив життєвих домагань особистості на задоволеність власним життям (Т. М. Титаренко); аксіологічний вимір благополуччя особистості крізь призму якості життя (Ж. П. Вірна); психологічне благополуччя учасників антитерористичної операції (I. V. Vashchenko); чинники психологічного благополуччя у атеїстів (I. I. Yagiayev); благополуччя в контексті соціальних потреб та соціального порівняння (Т. В. Данильченко); взаємозв'язки психологічного благополуччя із самоствердженням (В. В. Гришко), психологічне благополуччя осіб хворих на цукровий діабет (Г. Є. Ях) тощо.

У контексті дослідження особливостей психологічного благополуччя окремі інтерес представляють реалізовані методи дослідження – бесіда та контент-аналіз. Як кількісний та якісний метод вивчення документів (праксиметричний) визначається об'єктивністю висновків та строгістю процедури, передбачає квантифікаційну обробку тексту й інтерпретацію (Психология личности, 2003). Вчені Дж. Б. Мангейм та Р. К. Річ розрізняли змістовний та структурний види «контент-аналізу» (Мангейм, Річ, 1997); за змістовною репрезентацією тексту Є. Я. Таршис виділив декількісний та кількісний вид (Социологический словарь, 2005), а Л. Уайт та Р. Кларк – частотний та ймовірнісний види (White, Clark, 1983: 123).

Мета – виявлення певних семантичних особливостей лексичних одиниць, які, на думку респондентів, могли б бути еквівалентами понять "психологічне благополуччя" та "психологічно благополучна людина". Зазначимо, що студенти мали змогу надати необмежену кількість дефініцій на одне й те ж саме поняття. Одиницями контент-аналізу є прикметники або іменники, які семантично виражали

For this purpose, a number of open statements were pre-selected, which the respondents chose independently, thoroughly considering. It has been revealed how the personality perceives and experiences own psychological well-being, which is the basis of life resources, and what makes a person psychologically wealthy and so on.

Conversation and content analysis of the works were used to search for the features of psychological well-being. It has been revealed a way in which a person perceives and experiences own psychological well-being, the basis of person's well-being, mental, physical health, thanks to which personality feels psychologically wealthy. Respondents were asked to describe what exactly the components of their psychological well-being are. An important condition of this stage was the writing of a work-reflection, the analysis of which revealed certain semantic features of lexical units, which can be regarded as equivalents of psychological well-being of the personality.

Subsequently, an interview was conducted with respondents to find out what exactly prompted them to achieve psychological well-being and why they achieved it. An unlimited number of definitions were given, there were no time constraints. During the interview with the researchers, it was found that the components of psychological well-being are distinguished by their complexity, capacity and versatility.

Participants

53 respondents, students aged 17 to 20, participated in this study.

Results and discussion

Consideration of the phenomenon of psychological well-being shows that today there is no unity in its definition; the definition of its components remains a debatable issue. However, it is worth noting that, according to modern American researchers, psychological well-being is a broader category, which includes the criteria of psychological, social and physical functioning of the personality (E. Diener, J. Saputa, E. Sakh) (Diener, 1998). In foreign sources, psychological well-being is regarded as a dynamic property of the personality, which includes subjective psychological components, as well as associated with adaptive (healthy) behavior (N. Bradburn, R. Biswas-Diener, E. Diener) (Diener, Biswas-Diener, 2002).

певний стан, процес або особистісну властивість, що могли описати психологічно благополучну людину.

Методологія та методи. У дослідженні було застосовано наступні методи:

- теоретичний аналіз досліджень з проблеми психологічного благополуччя особистості;
- метод контент-аналізу творів-самозвітів.

Для цього попередньо відібрано низку відкритих тверджень, які респонденти обирали самостійно, ґрунтовно обмірковуючи. Виявлялося, як саме сприймає та переживає людина власне психологічне благополуччя, що лежить в основі її ресурсів, завдяки чому особистість відчуває себе психологічно благополучною тощо. У цьому дослідженні приймали участь 53 респонденти, студенти віком від 17 до 20 років.

Для пошуку особливостей психологічного благополуччя застосовано бесіду та контент-аналіз творів. Встановлено як саме сприймає і переживає особистість своє психологічне благополуччя, що лежить в основі її благополуччя та психічного й фізичного здоров'я, завдяки чому вона відчуває себе психологічно благополучною тощо. Респондентам опитування запропоновано описати, що саме є компонентами їхнього психологічного благополуччя. Важливою умовою цього етапу дослідження було написання твору-роздуму, розбір якого дав змогу виявити певні семантичні особливості лексичних одиниць, які можна розглядати як еквіваленти психологічного благополуччя людини.

Пізніше проведено бесіду з респондентами, яка була спрямована на з'ясування того, що саме наблизило їх до досягнення власного психологічного благополуччя і за рахунок чого вони його досягли. Надано можливість наведення невичерпної кількості визначень, часових обмежень не було. Під час бесіди з реципієнтами з'ясовано, що компоненти їхнього психологічного благополуччя вирізняються своєю складністю, ємністю та багатогранністю.

Результати та дискусії

Розгляд феномену психологічного благополуччя показує, що на сьогодні немає єдності

The model of psychological well-being gives a more holistic and differentiated characterization of well-being than the model of subjective well-being, because it is an extension of the eudemonist Aristotelian philosophical tradition. According to it the desire to discover own potential is defined as the ultimate goal of the individual. Compared to subjective well-being, which focuses primarily on subjectivity, psychological well-being reflects a person's ability to lead a meaningful life and to cope with life's problems. Analyzing the data of scientific theory, it can be noted that the main path of a person to psychological well-being lies, first of all, through successful social accommodation. It is an adaptation to real life conditions and circumstances, requests of the social environment. The leading components of such adaptation are positive thinking and social behavior, which provide a general level of feeling and experience of one's own psychological well-being (N. Bradburn, R. Biswas-Diener, E. Diener). (Diener, Biswas-Diener, 2002). Thus, psychological well-being is a basic experience that determines the quality of life of a person (Bradburn, 1969).

The personality lives and changes constantly, and its components of psychological well-being undergo changes. Analyzing the components of the psychological well-being of the personality, we turn to the position of W. Frankl, who states that if a person knows "why", then he or she can withstand any "how" that is the basis of a psychological well-being. Those who have meaning and purpose in life are more successful in overcoming life circumstances, while remaining psychologically wealthy and healthy, attracting their own vital resources. These resources increase resistance to adverse circumstances. On the contrary, "existential vacuum" increases the vulnerability of a person, depriving her or his life of a vector and value, so it negatively affects a psychological well-being (Frankl, 2000).

It should also be noted that individuals who have scarce resources and are at a disadvantage in order to conserve their already scarce resources will be more likely to take a defensive stance in the face of stressful circumstances, choosing passive coping strategies, illusively believing that their psychological well-being will not be affected (Frankl, 2000).

Analyzing the tokens received from the respondents during the interview and that characterize the psychological well-being of the person, it is also worth mentioning

у його дефініції, дискусійним питанням також залишається визначення його складових. Проте варто зазначити, що на думку сучасних американських дослідників, психологічне благополуччя є більш широкою категорією, яка включає критерії психологічного, соціального та фізичного функціонування особистості (Е. Дінер, Дж. Сапута, Е. Сах) (Diener, 1998). У зарубіжних джерелах психологічне благополуччя розглядають як динамічну властивість особистості, яка включає суб'єктивні психологічні складові, а також пов'язана з адаптивною (здоровою) поведінкою (Н. Бредбурн, Р. Бісвас-Дієнер, Е. Дієнер) (Diener, Biswas-Diener, 2002).

Модель психологічного благополуччя дає більш цілісну та диференційовану характеристику благополуччя, ніж модель суб'єктивного благополуччя, адже вона є розширенням евдемоністичної аристотелівської філософської традиції, згідно з якою як заключну мету існування особистості визначено її прагнення виявити свій потенціал. Порівнюючи із суб'єктивним благополуччям, яке робить акцент в першу чергу на суб'єктивності, психологічне благополуччя відображає здатність людини вести значуще життя та вміти справлятися з життєвими проблемами. Аналізуючи дані наукової теорії, можна відзначати, що головний шлях людини до психологічного благополуччя лежить, щонайперше, через успішну соціальну акомодацию – адаптацию до реальних життєвих умов та обставин, запитів соціального оточення. Провідними ж компонентами такої адаптації виступають позитивне мислення та соціальна поведінка, що й забезпечує загальний рівень відчуття та переживання власного психологічного благополуччя (Н. Бредбурн, Р. Бісвас-Дієнер, Е. Дієнер) (Diener, Biswas-Diener, 2002). Отже, психологічне благополуччя є базовим переживанням, яке визначає якість життя людини (Н. Бредбурн) (Bradburn, 1969).

Особистість живе та постійно змінюється, зазнають змін і її компоненти психологічного благополуччя. Аналізуючи компоненти психологічного благополуччя особистості, звернемося до позиції В. Франкла, який говорить про те, що, якщо людина знає "навіщо", то вона може витримувати будь-яке "як", що і є основою її психологічного благополуччя. Ті, хто

G. Allport's opinion: "... too often we overlook a rich source of data, namely, what the subject knows about himself". The scientist generally considered it necessary to study the truth of the statement of the majority of the participants in the study. He noted that a psychologist who wants to study the personal dynamics of people should first ask their opinion about themselves, their features, and the answers should be considered as truthful information, even if the subject is "a small child, psychotic, or personality prone to self-defense behavior" (Psychology of personality, 2003: 188).

Thus, the use of self-assessment in the diagnosis of psychological well-being is quite convincing. I. Boniwell's statement is also apt: "We believe that within each of us lives the Power that is our peculiar resource, the Power capable of lovingly pointing us to the path to true well-being, the Power that man in the process of introspection can find in itself" (Boniwell, 2005: 69).

For the convenience of analysis, the obtained data were divided into the following groups and 5 bar charts (see Figs. 1–5).

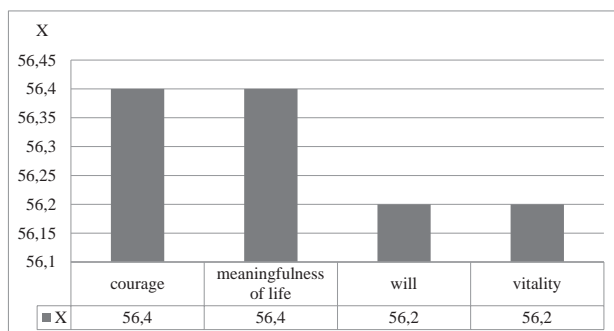

Fig. 1. Emotional state

Notes: X – percentage expression; n = 53.

Рис. 1. Емоційний стан

Примітки: X – процентний вираз; n=53.

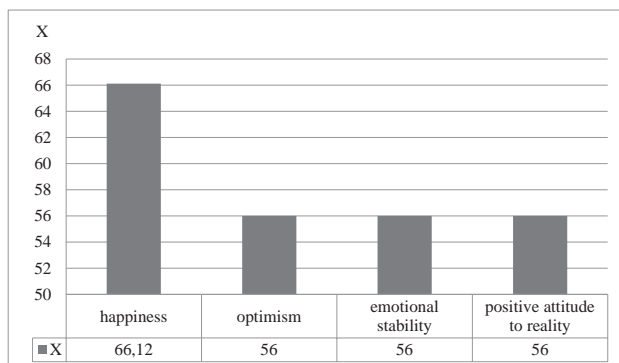

Fig. 2. Personal qualities

Рис. 2. Особистісні якості

має сенс і мету в житті, успішніше долають життєві обставини, залишаючись при цьому психологічно благополучними та здоровими, залучаючи до цього власні життєві ресурси. Дані ресурси підвищують стійкість до впливу несприятливих обставин, а "екзистенціальний вакуум" підвищує уразливість людини, позбавляючи її життя вектору й цінності, що негативно позначається на її психологічному благополуччі (Франкл, 2000).

Підкреслимо, що індивідууми, які мають малий ресурсний запас та знаходяться в умовах обмежених можливостей, щоб приберегти власні і без того мізерні ресурси, будуть швидше усього займати оборонну позицію при зіткненні зі стресовими обставинами, віддаючи перевагу пасивним стратегіям подолання, ілюзорно вважаючи, що при цьому не постраждає їхнє психологічне благополуччя (Франкл, 2000).

Аналізуючи лексеми, що характеризують психологічне благополуччя особистості, отримані від респондентів під час бесіди, варто також навести думку Г. Олпорта: "...ми надто часто упускаємо з виду багате джерело даних, а саме те, що суб'єкт знає про себе сам". Вчений в цілому вважав за потрібне вивчати як правду заяви про себе більшості учасників дослідження та помічав, що психолог, який хоче вивчити персональну динаміку людей, повинен в першу чергу запитувати їх думку про себе, свої особливості, а отримані відповіді має розбирати як правдиву інформацію, навіть якщо піддослідний є "маленькою дитиною, психотиком чи особистістю, схильною до самозахисної поведінки" (Психологія личности, 2003: 188).

Таким чином, застосування самооцінки в діагностиці психологічного благополуччя є досить переконливим. Влучним також є вислів І. Бонівелл: "Ми віримо в те, що всередині кожного з нас живе Сила, що є нашим середнім ресурсом, Сила, що здатна з любов'ю вказати нам шлях до істинного благополуччя, Силу, яку людина в процесі самоаналізу може знайти у собі" (Boniwell, 2005: 69).

Для зручності аналізу, отримані дані умовно поділили на наступні групи та 5 стовбчастих діаграм (див. рис. 1–5).

Отже, у результаті проведеної бесіди та за результатами написання твору виявлено, що

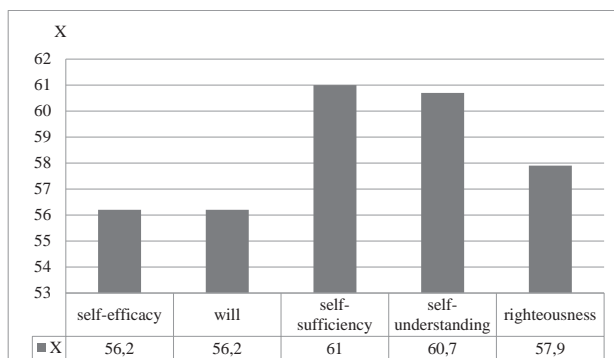

Fig. 3. Attitude to yourself

Рис. 3. Відношення до себе

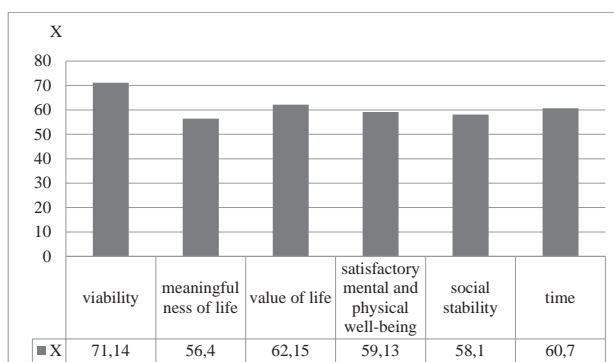

Fig. 4. Vitality

Рис. 4. Життєстійкість

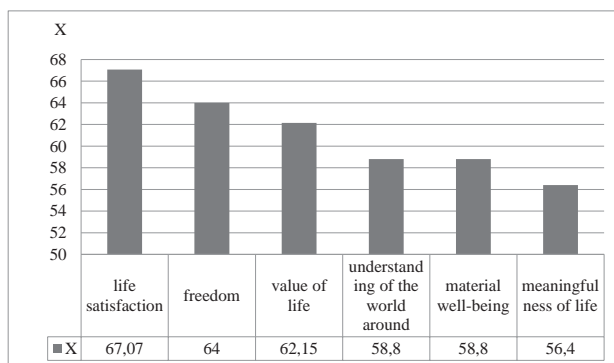

Fig. 5. Life satisfaction

Рис. 5. Задоволеність життям

As a result of the interview and the results of writing the work, it is revealed that the most used equivalent is “vitality”, which has been chosen by 71.14%, “life satisfaction” (67.07%), “happiness” (66.12%), “trust” and “freedom” (64%), “value of life” (62,15%), “self-sufficiency” (61%), “time” and “self-understanding” (60,7%), “spirituality” (60,2%), “satisfactory mental and physical state of man” (59.13%), “understanding of the world”, “material well-being” (58.8%), “social

найбільш використаним еквівалентом є “життєстійкість”, який обрало – 71,14% досліджуваних, “задоволеність життям” – 67,07%, “щастя” – 66,12%, “довіра” та “свобода” – 64%, “цінність життя” – 62,15%, “самодостатність” – 61%, “час” та “саморозуміння” – 60,7%, “духовність” – 60,2%, “задовільний психічний та фізичний стан людини” – 59,13%, “розуміння навколишнього світу”, “матеріальний добробут” – 58,8%, “соціальна стабільність” – 58,1%, “справедливість” – 57,9%, “осмисленість життям” та “сміливість” – 56,4%, “воля”, “самоефективність” та “життєва сила” – 56,2%, “оптимізм”, “емоційна стабільність” та “позитивне ставлення до навколишньої дійсності” – 56%, тощо. Дані бесіди засвідчують, що поняття психологічного благополуччя людини є неоднозначними, на що вказує велика кількість еквівалентних категорій.

Для виявлення компонентів психологічного благополуччя також застосовувався контент-аналіз творів. Тип даного контент-аналізу – документалістичний, бо аналізуються параметри писемного твору як повідомлення (семантична загрузка, інформаційна компактність, місткість та інформативність). До контент-аналізу творів висувалися наступні задачі: дослідження характерологічно-психологічних особливостей респондентів; виявлення відповідних еквівалентних лексем для опису компонентів психологічно благополучної особистості; обробка та уточнення даних, отриманих іншими тестами. Отже, процедура контент-аналізу виокремилася етапами виділення одиниць аналізу, зведення у категорії та упорядкування семантичних даних; підсумок частотних розподілів; виявлення взаємозв'язків між відповідями респондентів; інтерпретація отриманих результатів (Мангейм, Рич, 1997: 277-285).

В контент-аналізі зосередимось на виявленні еквівалентних одиниць, які так чи інакше виражають поняття «психологічно благополучної людини». Дані кількісної обробки результату контент-аналізу свідчать, що поняття “психологічного благополуччя” є достатньо широким, на що вказує велика кількість рівнозначних категорій. У результаті виявлено, що найбільш використаним у творах еквівалентом «складова психологічного благополуччя» є “задоволеність життям”, який обрало 64,12% досліджуваних. Лексеми “довіра” та “цінність життя” виокремили

stability" (58.1%), "justice" (57.9%), "meaningfulness in life" and "boldness" (56.4%), "will", "self-efficacy" and "vitality" (56.2%), "optimism", "emotional stability" and "positive attitude to the environment" (56%), etc. These interviews indicate that the concept of human psychological well-being is ambiguous, as indicated by the large number of equivalent categories.

Content-analysis of the works was also used to identify components of psychological well-being. The type of content analysis is documentary, because the parameters of the written work are analyzed as messages (semantic loading, information compactness, capacity and informative content). The following tasks were put forward for content analysis of the works: research of character-psychological and psychological features of the respondents; identifying appropriate equivalent tokens to describe the components of a psychologically wealthy personality; processing and refinement of data obtained by other tests. Therefore, the content analysis procedure was determined by the stages of selection of units of analysis, grouping and ordering of semantic data; the result of frequency distributions; identification of relationships between respondents' answers; interpretation of the obtained results (Mannheim, Rich, 1997: 277-285).

In content analysis focus is on identifying equivalent units that somehow express the notion of a "psychologically wealthy person". Data from the quantitative analysis of the content-analysis result show that the concept of "psychological well-being" is quite broad, as indicated by numerous equivalent categories. As a result, it has been revealed that in the works the most used equivalent of the "component of psychological well-being" is "life satisfaction", which was chosen by 64.12% of respondents. The tokens "trust" and "value of life" were distinguished by 60.4%, "courage" and "vitality" by 61.1%, tokens "independence", "meaningfulness of life", "optimism" was chosen by 58.9%. The smallest choice was attributed to the characteristics of "credibility" and "negative past" (9%). This stage ended with a generalization, a combination of theoretical and empirical results and the development on this basis of a description of the components of the personality psychological well-being.

Conclusions

Interview and content analysis of the works were used to determine the features of psychological well-being. During the interview with the respondents, it was found that psychological well-being is distinguished by its complexity, capacity and versatility. As a result of the interview and the results of the writing works,

60,40%, "сміливість" та "життєстійкість" – 61,10%, лексеми "незалежність", "осмисленість життям", "оптимізм" – 58,90%. Найменший вибір закріпився за характеристиками "довірливість" та "негативне минуле" – 9,00%. Даний етап закінчився узагальненням, поєднанням теоретичних та емпіричних результатів, і розробкою на цій основі опису складової психологічного благополуччя особистості.

Висновки

Для пошуку особливостей психологічного благополуччя використовувалася бесіда та контент-аналіз творів. Під час бесіди з респондентами було встановлено, що психологічне благополуччя вирізняються своєю складністю, ємністю та багатогранністю. У результаті проведеної бесіди та за результатами написання твору виявлено, що найбільш використаним еквівалентом є життєстійкість, задоволеність життям, щастя, довіра, свобода, цінність життя, самодостатність, час, саморозуміння, духовність. Результати контент-аналізу творів надали змогу визначити риси особистості, що гіпотетично пов'язані з психологічним благополуччям особистості.

Визначено складові психологічного благополуччя людини. До найбільш впливових компонентів, на думку опитуваних, відносяться задоволеність життям, довіра, цінність життя, сміливість, життєстійкість, незалежність, осмисленість життям та оптимізм, що складають основу психологічного благополуччя особистості.

Найменш впливовими компонентами, що впливають на психологічне благополуччя, на думку опитуваних, є довірливість та негативне минуле.

Перспектива подальших досліджень полягатиме у вивченні індивідуально-типологічних особливостей психологічного благополуччя особистості, а саме, дослідженні своєрідності психологічного благополуччя у комбінації його якісних характеристик, їх кількісного виразу, ступеня домінування тощо.

Список використаних джерел

Boniwell I. Beyond time management: How the latest research on time perspective and perceived time us can assist clients with time-related concerns. *Interna-*

it is revealed that the most used equivalents are life sustainability, life satisfaction, happiness, trust, freedom, value of life, self-sufficiency, time, self-understanding, spirituality. The results of the content analysis of the works made it possible to identify personality traits that are hypothetically related to the psychological well-being of the personality.

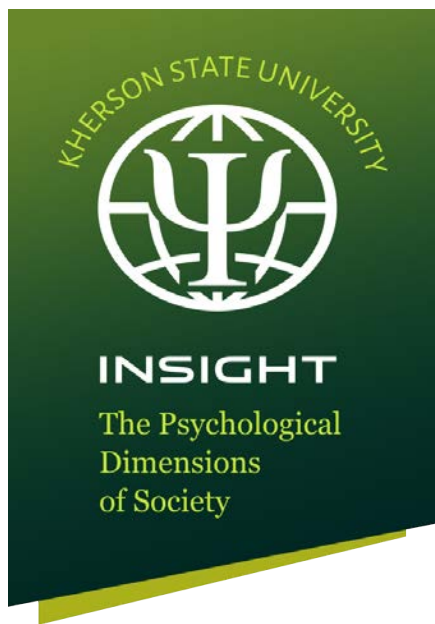
The components of a person's psychological well-being are determined. According to the respondents, the most influential factors include life satisfaction, trust, value of life, courage, vitality, independence, sense of life and optimism, which are the basis of the psychological well-being of the personality.

The least influential factors affecting psychological well-being, according to the respondents, are credibility and negative past.

The prospect of further research will be to study the individual-typological features of the psychological well-being of the personality, namely, the study of the peculiarity of psychological well-being in the combination of its qualitative characteristics, their quantitative expression, the degree of dominance, etc.

References

- Boniwell, I. (2005). Beyond time management: How the latest research on time perspective and perceived time we can assist clients with time-related concerns. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 3(2), 61-74.
- Bradburn, N. (1969). *The structure of psychological well-being*.
- Diener, E. & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research. *Social Indicators Research*, 57, 119-169.
- Diener, E., Sapyta, J. & Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, 9(1), 94-99.
- Frankl, V. (2000). *The will to meaning*. Moscow. April Press; EKSMO-Press.
- Ivanov, V. F. (1994). Content analysis as a formalized method for researching documents. *Philosophical and sociological thought*, 3, 223-230.
- Kaprrara, D. & Servon, D. (2003). *Personality psychology*. SPb: Piter.
- Karpenko, L. A. (2005). *Encyclopedic dictionary in 6 volumes*. In A. V. Petrovsky (Eds.). Moscow: Smysl.
- Mangejm, D. B. & Rich, R. K. (1997). *Political science. Research methods*. Moscow: Ves' mir.
- Osipov, G. V. & Moskvichev, L. N. (2008). *Sociological Dictionary*. Moscow. Norm.
- White, L. G. & Clark, R. P. (1983). *Political Analysis. Technique and Practice*. Monterey, California: Brooks. Cole Publishing Company.
- Zilova, E. V. (2010). Research of the concept of "well-being"/"prosperity" in Russian, British and American linguistic cultures (based on the material of an associative experiment). In *Comparative researches 2010* (p. 106-112). Voronezh: Istoki.
- tional Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*. 2005. Vol. 3(2), pp. 61-74.
- Bradburn N. The structure of psychological well-being, 1969, 320 p.
- Diener E., Biswas-Diener R. Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research. *Social Indicators Research*. 2002. Vol. 57, pp. 119-169.
- Diener E. Subjective well-being is essential to well-being. E. Diener, J. Sapyta, E. Suh. *Psychological Inquiry*. 1998. Vol. 9 (1), pp. 94-99.
- Франкл В. Воля к смыслу. М.: Апрель Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2000, 297 с.
- Иванов В.Ф. Контент-анализ как формализованный метод исследования документов. *Философская и социологическая мысль*, 1994, 3. С. 223-230.
- Психология личности. Дж. Капрара, Д. Сервон. СПб.: Питер, 2003. 640 с.
- Энциклопедический словарь в 6 т. / ред.-сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского. М., 2005.
- Мангейм Дж. Б., Рич Р.К. Политология. Методы исследования: Пер. с англ. М.: Весь мир, 1997, 544 с.
- Социологический словарь. Отв. ред.: Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев.: М.: Норма. 2008, 608 с.
- White L.G., Clark R.P. *Political Analysis. Technique and Practice*. L.G. White, R.P. Clark. Monterey, California: Brooks. Cole Publishing Company. 1983. 286 p.
- Зилова Е. В. Исследование концепта "благополучие" / "prosperity" в русской, британской и американской лингвокультурах (на материале ассоциативного эксперимента). *Сопоставительные исследования 2010*. Воронеж: Изд-во "Истоки", 2010. С. 106-112.

**Педагогічна
та вікова психологія**

**Pedagogical
and developmental
psychology**

Link article (Style APA): Vizniuk, I. M. & Polishchuk, A. S. (2020). The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 57-68. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-4

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Vizniuk, I. M. & Polishchuk, A. S. The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 57-68. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-4

UDC 159.923:159.942: 371.13:37.018

The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning

Рівень психологічної стійкості студента в умовах дистанційного навчання

Received: March 29, 2020 Accepted: May 22, 2020

Vizniuk Inessa Mykolaivna

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department
of Psychology and Social Work
Vinnytsia State Pedagogical University
named after Mykhailo Kotsyubynsky, Ukraine
innavisnyuk@gmail.com
ORCID 0000-0001-6538-7742

Polishchuk Anna Serhiivna

Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer of the Department
of World History,
Vinnytsia State Pedagogical University
named after Mykhailo Kotsyubynsky, Ukraine
anna_polishchukpas@ukr.net
ORCID 0000-0002-0559-1087

Візнюк Інесса Миколаївна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського
innavisnyuk@gmail.com
ORCID 0000-0001-6538-7742

Поліщук Анна Сергіївна

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
всесвітньої історії,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського,
anna_polishchukpas@ukr.net
ORCID 0000-0002-0559-1087

Abstract

The purpose of the article is to determine features of psychological resilience of students during distance learning by indicators of their success. **Methods:** analysis, synthesis, systematization, generalization, comparison, specification and psychodiagnostic techniques. **The results** of the research empirically established the rela-

Анотація

Метою статті є визначення особливостей психологічної стійкості в студентів під час дистанційного навчання за показниками їх успішності. **Методи:** аналізування, синтезування, систематизація, узагальнення, порівняння, конкретизація та психодіагностичні методики. За **результатами**

tionship between the level of psychological resilience formation and psychosomatic health in the research of the control group and similar indicators in the study of the experimental group. Experimental data show a significantly higher adaptability of the control group and their rational approach to life in conditions of distance learning, which is fundamentally important in preventive work to ensure the psychological health of the population of Ukraine. Emphasis is placed on activating the development of personal and value attitudes of students to psychosomatic health. A person's psychosomatic health includes: his/her environment, behavior; thinking, beliefs, identity and spirituality. Based on these features, we have created reflexive mechanisms to activate the development of personal and value attitudes of students to psychosomatic health. It is noted that its essence is: to create an emotional and communicative background to support the safe life of the individual; in the formation of appropriate habits and thinking strategies that add ingenuity in the process of overcoming stress, managing the consistency of a healthy lifestyle, adequate behavior. **The conclusions** show that in the educational process, the reference control (traditional form of learning) and experimental (with elements of distance learning) groups, according to the error of performance indicators do not have a significant difference, and therefore we can assume that performance indicators are approximately the same as for distance learning.

Keywords: psychological resilience of a person, author's screencasts, distance learning, information and communication technologies, mental health.

Introduction

Modern life requires a person's ability to lifelong learning, which allows him/her to remain competitive in an environment of increasing volume and rapid complication of information. This caused significant changes in the educational process and throughout the organized systematic training. Modern society places special demands on the graduate of a higher education institution, among which professionalism, activity and creativity occupy an important place. The process of improving the training of future professionals in modern education is quite complex and resulted from many factors. One of them is the problem of implementing distance learning in the process of training for future professionals, which is defined as the indirect interaction of participants, distant from each other, in a specialized space in terms of psychological,

дослідження емпірично встановлено зв'язок між рівнем сформованості психологічної стійкості та психосоматичним здоров'ям у дослідженні контрольної групи та аналогічними показниками в дослідженні експериментальної групи. Експериментальні дані показують суттєво вищу адаптованість осіб контрольної групи та їх раціональний підхід до життєтворення в умовах дистанційного навчання, що ґрунтовно значимо в превентивній роботі щодо забезпечення психологічного здоров'я населення України. Акцентовано увагу на активації розвитку особистісно-ціннісного ставлення студентів до психосоматичного здоров'я. Зазначено, що його сутність полягає у створенні емоційно-комунікативного фону підтримки безпечної життєдіяльності особистості у кожного досліджуваного; у формуванні відповідних звичок і стратегій мислення, що додають винахідливість при подоланні стресу, керуючи постійністю здорового способу життя, адекватну поведінку. У **висновках** показано, що в умовах навчального процесу еталонна контрольна (за традиційною формою навчання) та експериментальна (з елементами дистанційного навчання) групи, згідно похибки показників успішності, не мають суттєвої різниці, а отже, можемо вважати, що показники успішності є приблизно однаковими, стосовно дистанційного навчання.

Ключові слова: психологічна стійкість особистості авторський скрінкаст, дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційна технологія, психологічне здоров'я.

Вступ

Сучасне життя вимагає від людини здатності до перманентного навчання, котре дозволяє їй зберігати конкурентоспроможність в умовах зростання обсягу та швидкого ускладнення інформації. Це викликало суттєві зміни у навчальному процесі та впродовж всього організованого систематичного навчання. Сучасне суспільство ставить до випускника закладу вищої освіти особливі вимоги, серед яких важливе місце посідають професіоналізм, активність і творчість. Процес удосконалення підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасної освіти досить складний і зумовлений багатьма чинниками. Одним із них є проблема впровадження дистанційного навчання в процес підготовки професійного забезпечення майбутніх фахівців, яка визначається як опосередкована взаємодія учасників, віддалених один від одного, у спеціалізованому просторі

The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning

pedagogical and information and communication technologies.

Receiving new knowledge and skills used in the work of the information society, greatly expands the opportunities for self-realization of students, but also contributes to the deactivation of psychological attitudes and states that affect their actions and behavior. Unbalanced states contribute to the disharmony of the future life path of the individual. In particular, distance learning requires increased concentration, demands and often exhaustion of the individual in conditions of professional activities and learning.

In the conditions of distance learning, according to S. Maksimenko, it is important to maintain psychological balance and resilience, to adhere to life perspectives (Maksimenko, 2006). In the works of I. Arshava, it is noted that the preservation of psychological resilience of the individual is an urgent problem, the solution of which means the achievement of a person's harmonious development, maintaining optimal mental health throughout life (Arshava, 2006).

The purpose of the article is to determine the features of psychological resilience of students during distance learning by indicators of their success.

According to the set purpose the following tasks of research are defined: in the conditions of distance learning, to substantiate semantic structure of psychological resilience of the person; identify and analyze its functions in connection with the basic formations of personality.

Methodology

The methodological basis of the research were: a systematic approach to the study of psychological resilience of the individual as a system of different parametric characteristics in terms of distance learning (B. Ananiev, R. Gurevich, E. Ilyin, G. Kostyuk, S. Maksimenko); theory and practice of psychological and pedagogical research (L. Burlachuk, L. Wasserman, N. Vodopyanova); concepts of the meaning of life and self-actualization (G. Ball, A. Maslow, D. Leontiev); psychophysiological aspect of the study of human resilience (I. Arshava, D. Kolesov, H. Linderman); psychosomatic developments of features of optimal functioning of the personality (J. Brown, I. Malkina-Pykh, N. Pezeshkian).

за умовами психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Надбання нових знань і навичок, що застосовуються у роботі в епоху інформаційного суспільства, значно розширює можливості самореалізації студентів, але й сприяє дезактивації психологічних настроїв та станів, які впливають на їх вчинки та поведінку. Неврівноважені стани сприяють дисгармонії майбутнього життєвого шляху особистості. Зокрема, дистанційне навчання вимагає посиленої зосередженості, вимогливості й, часто, виснаженості особистості в умовах виконання професійної діяльності та навчання.

В умовах дистанційного навчання, як стверджує С. Максименко, важливо зберегти психологічну рівновагу та стійкість, дотримуватися життєвих перспектив (Maksimenko, 2006). У працях І. Аршави зазначається, що збереження психологічної стійкості особистості є актуальною проблемою, розв'язання якої означає досягнення особистістю гармонійного розвитку, підтримання оптимального психічного здоров'я впродовж всього життя (Аршава, 2006).

Метою статті є визначення особливостей психологічної стійкості у студентів під час дистанційного навчання за показниками їх успішності.

Визначено такі завдання дослідження: в умовах дистанційного навчання, обґрунтувати змістову структуру психологічної стійкості особистості; виявити та проаналізувати її функції у зв'язку з базовими утвореннями особистості.

Методологія

Методологічну основу дослідження склали: системний підхід до вивчення психологічної стійкості особистості як системи різних параметричних характеристик в аспекті дистанційного навчання (Б. Анан'єв, Р. Гуревич, Є. Ільїн, Г. Костюк, С. Максименко); теорія та практика психолого-педагогічного дослідження (Л. Бурлачук, Л. Васерман, Н. Водоп'янова); концепції сенсу життя і самоактуалізації (Г. Балл, А. Маслоу, Д. Леонт'єв); психофізіологічний аспект дослідження стійкості людини (І. Аршава, Д. Колесов, Х. Ліндерман); психосоматичні розробки особливостей оптимального функціонування особистості (Дж. Браун, І. Малкіна-Пих, Н. Пезешкіан).

The following methods were used in the research process: analysis, synthesis, systematization, generalization, comparison, concretization and psychodiagnostic methods.

Participants

Students of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynsky State Pedagogical University, faculties of history and psychology were involved in the experiment, on the basis of which the research was implemented. During the psychological and pedagogical experiment, a sample of experimental group (EG) was attended by 74 people, using elements of distance learning and control group (CG) in the number of 80 people who study according to the traditional use of static and natural visualization.

Procedure and tools

The following research methods were used to perform the tasks and test the hypothesis: observation (the subject of observations was the educational activities of students during on-line classes); conversation (was held with students in the process of analyzing the results of on-line surveys); content analysis as a method of studying documentation (was studied information on the results of practical work in the web service Google Classroom) and psychodiagnostic tools, which combined the following techniques: "Wiesbaden WISPF Questionnaire" by N. Pezeshkian, aimed to evaluate the characteristics and personal characteristics of ways to overcome conflicts caused by disharmony and psychosomatic health disorders; questionnaire "Adaptability" (MLO) A. Maklakov and S. Chermyanin, according to which the possibilities of active adaptation of the individual to the conditions of physical and social space at all levels of functioning of the organism and the formation of personality are highlighted; D. Leontiev's test of semantic-life orientations (SLO), according to which the system of semantic regulation of personality life is determined.

The main structural and substantive stages of the experiment are: definition of structural elements (variables, experimental hypothesis, etc.); measurement of the total sample by the nominative marker "psychosomatic health"; selection of equivalent (randomized) in accordance with the needs of the study of the reference CG (traditional form of learning) and EG (with elements of distance learning) groups; ascertaining diagnostic measurement

У процесі дослідження застосовано такі методи: аналізування, синтезування, система-тизація, узагальнення, порівняння, конкрети-зація та психодіагностичні методики.

Учасники

До експерименту були залучені студенти Вінницького державного педагогічного уні-верситету імені Михайла Коцюбинського, історичного та психологічного факульте-тів, на базі яких й проводилось дослідження. У ході психолого-педагогічного експерименту за вибіркою експериментальної групи (ЕГ) взяли участь 74 особи, з використанням еле-ментів дистанційного навчання і контрольної групи (КГ) в кількості 80 осіб, які навчаються згідно традиційного використання статичної та натуральної наочності.

Процедура та інструменти

Для виконання поставлених завдань та перевірки гіпотези були використані такі методи дослідження: спостереження (предме-том спостережень була навчальна діяльність студентів під час on-line-занять); бесіда (про-водилася зі студентами у процесі аналізування результатів on-line-опитування); контент-а-налізування як метод вивчення документації (вивчалися відомості за результатами практич-них робіт у веб-сервісі Google Classroom) та пси-ходіагностичний інструментарій, який поєднав такі методики: "Вісбаденський опитувальник WIPPF" Н. Пезешкіана, призначений для оцінки характерологічних і особистісних особливостей щодо способів подолання конфліктів, зумовле-них дисгармонією і розладом психосоматич-ного здоров'я; опитувальник "Адаптивність" (МЛО) А. Маклакова і С. Чермяніна, згідно якого висвітлено можливості активного пристосу-вання індивіда до умов фізичного і соціального простору на всіх рівнях функціонування орга-нізму та формування особистості; тест смис-ложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва, за яким визначено систему смислової регуляції життєдіяльності особистості.

Основні структурно-змістовні етапи експе-рименту такі: визначення структурних еле-ментів (змінних, експериментальної гіпотези тощо); вимір загальної вибірки за номінатив-ним маркером "психосоматичне здоров'я"; відбір еквівалентних (рандомізованих) від-повідно до потреб дослідження еталонної КГ

The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning

in CG and EG by a number of psychodiagnostic techniques that determine the main parameters of measuring the psychological resilience of the individual for successful distance learning and their relationship with other parameters of the research; qualitative and quantitative analysis of results to establish statistically significant differences between CG and EG; contrast and comparison of results in groups with different characteristics; systematization and generalization of the results of theoretical and empirical research.

Statistical analysis

In the process of statistical processing of psychodiagnostic data, the method of checking the probability of sample differences in the division of traits was used by means of Pearson's criterion χ^2 , Spearman's rank correlation coefficient – r_s , which allows to evaluate the strength and direction of consistency of changes between two traits, and Student's criterion related to checking the equality of mean values in two samples. Thus, the experimental plan was used, statistical processing methods, its implementation and interpretation of the results ensured internal and external validity.

Results

The distance course created by us is a combination of structured theoretical material and a set of practical works. In the process of giving classes, the teacher used the created distance course, which greatly simplified the explanation of new educational material and helped to involve students in activities. At the end of the lesson, they had the opportunity to complete a web-quest on this topic. Students were also interested in the presented study material, as it was presented in new ways, which provided better concentration and motivation, and therefore more effective mastery. The required software was adapted using Macromedia Flash.

Determining the above features of distance learning (DL) contributed to the separation of psychological and temporal indicators of psychosomatic disorders for the further system of medical and psychological rehabilitation of future professionals, taking into account the differentiation of mechanisms of their occurrence. Then the theoretical material is presented in the form of a lecture course created using Macromedia Flash. At each lesson, the author's screencasts and mental maps were demonstrated by means of cloud technologies. These tools structure the theoretical

(за традиційною формою навчання) та ЕГ (з елементами дистанційного навчання) груп; констатувальний діагностичний зріз (вимір) в КГ та ЕГ низкою психодіагностичних методик, які визначають основні параметри виміру психологічної стійкості особистості щодо успішного дистанційного навчання та їхні зв'язки з іншими параметрами дослідження; якісний та кількісний аналіз результатів для встановлення статистично значущих відмінностей КГ та ЕГ; зіставлення та порівняння результатів у групах з різними характеристиками; систематизація та узагальнення результатів теоретико-емпіричного дослідження.

Статистичне аналізування

У процесі статистичної обробки даних психодіагностичних досліджень використано методик перевірки вірогідності різниць вибірок у розподілі ознак за допомогою критерію χ^2 Пірсона, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена – r_s , що дозволяє оцінити силу та напрям узгодженості змін між двома ознаками, та t критерій Ст'юдента, що пов'язаний із перевіркою рівності середніх значень у двох вибірках. Отже, використаний експериментальний план, методи статистичної обробки, її проведення та інтерпретація результатів забезпечили внутрішню та зовнішню валідність.

Результати

Створений нами дистанційний курс – це поєднання структурованого теоретичного матеріалу та комплексу практичних робіт. У процесі проведення занять викладач використовував створений дистанційний курс, що значно полегшувало пояснення нового навчального матеріалу та сприяло залученню до активної діяльності студентів. Після закінчення заняття вони мали змогу виконати веб-квест із даної теми. Студенти також зацікавились поданим навчальним матеріалом, оскільки він подавався новими для них засобами, що сприяло кращій концентрації уваги та мотивації, а отже, більш ефективному його опануванню. Комплекс необхідного програмного забезпечення було адаптовано за допомогою програми "Macromedia Flash".

Визначенні вищезазначені особливості дистанційного навчання (ДН) сприяли виокремленню психолого-часових індикаторів наявності психосоматичних порушень для подальшої системи медико-психологічної реабілітації майбутніх фахівців, шляхом врахування диференціації механізмів їх виникнення. Надалі теоретичний матеріал представлено у вигляді

components of the current topic of study and show the main stages of creating a typical animation.

Thus, the effectiveness of the open source DL platform has been practically proved under the conditions of qualified training of future specialists.

According to Student's criterion ($S_{M_1} = \sqrt{SS_1 / N_1 (N_1 - 1)}$; $S_{M_1} = 0,191$; $S_{M_2} = \sqrt{SS_2 / N_2 (N_2 - 1)}$; $S_{M_2} = 0,194$) it is established that the error is not significant and the success rates of CG and EG approximately the same, the identity of which allows you to focus on students of the CG. Further, the effectiveness of the use of DL technologies in the educational process of freelance students was determined. Thus, the main task of distance learning was the development of intellectual abilities through the open and free use of educational resources and programs available online.

The success of the use of interactive posters and design technologies according to the definition of Student's criterion on the topic of "Computer Animation" is revealed in EG by computer input of values, while in CG individuals - in writing (on prepared forms). According to calculations $S_{M_1} = \sqrt{SS_1 / N_1 (N_1 - 1)}$; $S_{M_1} = 0,19$; $S_{M_2} = \sqrt{SS_2 / N_2 (N_2 - 1)}$; $S_{M_2} = 0,194$ and $S_{M_1}; \Delta_1 = 0,293 \pm 0,37$; $\Delta_2 = M_2 \pm 1.96 * S_{M_2}$; $\Delta_2 = 0,289 \pm 0,38$ we observe a more significant error, which indicates the effectiveness of the use of DL during the educational process in institutions of high education.

Thus, the control and experimental samples for the implementation of DL in the educational process do not differ significantly. Distance education is organized on the following principles: accessibility of education (for people with disabilities, increasing the audience of applicants); individual orientation of education, providing comfortable conditions for students and teachers, consideration of individual psychological features of cognitive processes, individual pace of learning; improvement of information culture, etc.

Subsequent results of our study showed a difference between the groups. These differences were in the substantiation of psychosomatic factors underlying the emergence of a tendency to pessimistic moods of students in the EG. At the ascertaining stage of the empirical research, a psychodiagnostic examination of CG and EG students was also performed according to a set of methods.

Carrying out a qualitative analysis of the results of the ascertaining stage of the study revealed the socio-psychological features of the psychological

лекційного курсу, створеного за допомогою програми "Macromedia Flash".

На кожному занятті демонструвалося, засобами хмарних технологій, авторські скрінкасти та ментальні карти. У цих засобах структуровано теоретичні складові актуальної теми вивчення і показано основні етапи створення типової анімації.

Отож, практично було доведено ефективність застосування платформи ДН з відкритим кодом за умов кваліфікованої підготовки майбутніх фахівців.

За критерієм Стьюдента ($S_{M_1} = \sqrt{SS_1 / N_1 (N_1 - 1)}$; $S_{M_1} = 0,191$; $S_{M_2} = \sqrt{SS_2 / N_2 (N_2 - 1)}$; $S_{M_2} = 0,194$) встановлено, що похибка показників не є суттєвою і показники успішності КГ та ЕГ приблизно однакові, ідентичність яких дозволяє орієнтуватися на показники КГ осіб. Надалі було визначено ефективність використання технологій ДН у навчальному процесі студентів ЗВО. Головним завданням дистанційного навчання був розвиток інтелектуальних здібностей людини за допомогою відкритого та вільного використання освітніх ресурсів і програм, доступних в он-лайн мережі.

Успішність застосування інтерактивного плакату та проектних технологій за визначенням критерію Стьюдента з теми "Комп'ютерна анімація" розкрито у ЕГ шляхом комп'ютерного введення значень тоді, як у КГ осіб – письмово (на заготовлених бланках). За розрахунками $S_{M_1} = \sqrt{SS_1 / N_1 (N_1 - 1)}$; $S_{M_1} = 0,19$; $S_{M_2} = \sqrt{SS_2 / N_2 (N_2 - 1)}$; $S_{M_2} = 0,194$ та $S_{M_1}; \Delta_1 = 0,293 \pm 0,37$; $\Delta_2 = M_2 \pm 1.96 * S_{M_2}$; $\Delta_2 = 0,289 \pm 0,38$ спостерігаємо більш значущу похибку, що свідчить про ефективність застосування ДН під час навчального процесу в ЗВО.

Таким чином, контрольна та експериментальні вибірки щодо впровадження ДН в освітній процес не мають істотних відмінностей. Дистанційна освіта організована за такими принципами: доступність навчання (для людей з фізичними обмеженнями, збільшення аудиторії здобувачів); індивідуальна спрямованість навчання, забезпечення комфортних умов для студентів і викладачів, зважування на індивідуальні психологічні особливості когнітивних процесів, індивідуальний темп навчання; вдосконалення інформаційної культури тощо.

Подальші результати нашого дослідження показали диференційну відмінність між групами. Ці відмінності полягали в обґрунтуванні психосоматичних чинників, що лежать в основі

The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning

resilience of the individual during distance learning. It should be noted that EG respondents showed a tendency to pessimism and the presence of psychosomatosis (disorders of the gastrointestinal tract (GIT), skin covering (SC) and cardiovascular system (CVS)).

1. According to the Wiesbaden WIPPF questionnaire (N. Pezeshkian), which is designed to evaluate the characterological and personal characteristics and ways of processing conflicts, a number of differences were identified due to disharmony and psychosomatic health disorders. It was found that the majority of respondents, both CG and EG, are dominated by normative (within 5-10 points) indicators of features – from 61.11% (“fairness”) to 91.67% (“sociability”) of the students of CG, from 65.79% (“love”) to 92.11% (“model / they”) of the EG students. The following differences between CG and EG were statistically significant, exceeding one standard deviation (σ): the average values of the scales “fairness”, “honesty”, “politeness”, “obligation”, “thrift”, “fidelity” are higher in EG, the scales “trust”, “hope”, “sexuality”, “body / feeling”, “model / grand-we” are higher in KG.

Significant gender differences were found in the sample data: on eight scales (accuracy, neatness, thrift, obedience, patience, hope, trust, body / feeling), the average values of women exceeded one standard deviation (σ) for men. The research found a general tendency of the sample to reduce such social norms as “neatness” and “thrift” (especially for men) and “justice”. Statistical data processing shows high communication rates and significant direct intercorrelations between feelings of fairness, trust and reliability ($p \leq 0.01$). Since the feeling of justice or injustice is formed by human experience, we can conclude that there is a basic conflict in this area, which for men tends to transform in the direction of expanding the contact sphere, and for women – to its limitations.

In general, the analysis of the sample data revealed that the average indicator of actual abilities of the second order (cognition) is lower than the indicator of primary abilities (acceptance and love), but only in CG this difference is statistically significant ($t = 2.73$; $p \leq 0.01$).

A significant part of the EG sample was in the zone of high rates for this type of reaction as “fantasy” and partly – “relationships”. The predominant reactions of the respondents to the conflicts were as follows: the tendency of mental passivity during the activity; reliance on imagination, fantasy and intuition, as well as the expansion of contacts and the sphere of social support, the latter of which turned out

зародження схильності до песимістичних настроїв у EG осіб. На констатувальному етапі емпіричного дослідження також проводилось психодіагностичне обстеження осіб КГ та EG за комплексом методик.

Проведення якісного аналізування результатів констатувального етапу дослідження дозволило виявити соціально-психологічні особливості психологічної стійкості особистості під час дистанційного навчання. Зазначимо, що респонденти EG проявили схильність до песимізму та наявність психосоматозів (порушення шлунково-кишкового тракту (ШКТ), шкірних покривів (ШП) і серцево-судинної системи (ССС)).

1. За Вісбаденським опитувальником WIPPF (Н. Пезешкіана), який призначений для оцінки характерологічних і особистісних особливостей та способів переробки конфліктів, було визначено низку відмінностей, зумовлених дисгармонією і розладом психосоматичного здоров'я. Встановлено, що у більшості респондентів, як КГ, так і EG, переважають нормативні (у межах 5–10 балів) показники особливостей – від 61,11% (“справедливість”) до 91,67% (“товариськість”) досліджуваних КГ, від 65,79% (“любов”) до 92,11% (“модель/вони”) досліджуваних EG. Статистично достовірними, з перевищенням одного стандартного відхилення (σ) виявились такі відмінності між КГ та EG: середні значення шкал “справедливість”, “чесність”, “ввічливість”, “обов'язковість”, “бережливість”, “вірність” вищі у EG, а за шкалами “довіра”, “надія”, “сексуальність”, “тіло/відчуття”, “модель / пра-ми” у КГ.

Виявлено суттєві гендерні відмінності даних вибірки: за вісьмома шкалами (акуратність, охайність, бережливість, слухняність, терпіння, надія, довіра, тіло/відчуття) середні показники жінок перевищили одне стандартне відхилення (σ) стосовно чоловіків. У ході дослідження було виявлено загальну тенденцію вибірки до зниження таких соціальних норм, як “охайність” і “бережливість” (особливо для чоловіків), та “справедливість”. Статистична обробка даних свідчить про високі показники зв'язку та значущі прямі інтеркореляційні залежності між почуттями справедливості, довіри та надійності ($p \leq 0,01$). Оскільки почуття справедливості чи несправедливості формується досвідом людини, то можна зробити висновок про існування у цій сфері базового конфлікту, який у чоловіків має тенденцію трансформуватись у напрямку розширення контактної сфери, а у жінок – до її обмежень.

Загалом аналізування даних вибірки виявило, що усереднений показник актуальних зді-

to be more typical of the sample of respondents with a tendency to pessimism and low stress resistance. When a problem arises the identified style of respondents' orientation to imagination and its development involve the creation of various conjectures, beliefs and mystical judgments, which reduce the criticality of respondents in perceiving the real situation.

Note that the participants of the EG have such critical parameters as untidiness (47,37%), sloppiness (57,89%), low diligence (50,00%), disobedience (47,37%), infidelity, 37,00%), low patience (47,37%), low sexuality (68,42%), low trust (68,42%), hope (57,89%) and love (57,89%). This list objectively indicates an intrapersonal conflict caused by aggression, fear, imitation, which has signs of psychosomatic disorders in the mental sphere, in the cardiovascular system, in the gastroepidermal zone, on the skin, and so on.

Adequate self-esteem and positive self-perception stimulates the personality to success, to the formation of psychological resilience. Flexible structure of basic personal formations, harmonious functional-dynamic interrelation of primary and secondary actual abilities, transcultural (dialogical) way of thinking, constructive social and psychological interaction, ability to find positive meanings of life, possession of various forms and models of conflict resolution are potential preservation and restoration of psychosomatic health.

2. Methods for evaluation the level of development of adaptive abilities of the individual (MLO) by A. G. Maklakov and S. V. Chermianin highlights the possibilities of active adaptation of the individual to the conditions of physical and social space at all levels of functioning of the organism and the formation of personality. Significant intergroup differences were recorded both in terms of the general indicator "personal adaptation potential" ($t = 2,129$, $p \leq 0.05$) and in terms of its structural and functional characteristics. The leading factor in the adaptive potential of the control sample is the component "behavioral regulation" (7.1), and of the experimental one is – "moral and ethical norms" (5.8). The received data indicate negative correlations of vitality of students in the EG with the search for value-semantic orientations, social support, readiness for change, as well as the lack of adequate behavioral regulation, self-control and positive reassessment of the situation. It is

бностей другого порядку (пізнання) нижчий від показника первинних здібностей (прийняття та любові), проте лише у КГ ця відмінність статистично значуща ($t=2,73$; $p \leq 0,01$).

Значна частина вибірки ЕГ знаходилася в зоні високих показників за таким типом реакції, як "фантазія:" та частково – "стосунки". Переважними реакціями респондентів на конфлікти виявилися такі: тенденція ментальної пасивності під час діяльності; опора на уяву, фантазії та інтуїцію, а також розширення контактів та сфери соціальної підтримки, остання з яких виявилася більш притаманною вибірці респондентів зі схильністю до песимізму й низькою стресостійкістю. Виявлений усталений стиль орієнтованості респондентів на фантазію та розвиток уяви передбачає створення, при виникненні проблеми, різних домислів, вірувань та містичних суджень, що зменшує критичність респондентів у сприйманні дійсної ситуації.

Зауважимо, що в учасників ЕГ критичний характер показників мають такі параметри, як неакуратність (47,37 %), неохайність (57,89 %), низька працьовитість (50,00 %), неслухняність (47,37 %), невірність (47,37 %), низьке терпіння (47,37 %), низька сексуальність (68,42 %), низькі довіра (68,42 %), надія (57,89 %) та любов (57,89 %). Даний перелік об'єктивно вказує на внутрішньоособистісний конфлікт, породжений агресією, страхом, наслідкуванням, що має ознаки психосоматичних розладів у психічній сфері, у серцево-судинній системі, в гастроепідермальній зоні, на шкірі тощо.

Адекватна самооцінка та позитивне самоприйняття стимулює особистість до успіху, до формування психологічної стійкості. Гнучка структура базових особистісних утворень, гармонійний функціонально-динамічний взаємозв'язок первинних та вторинних актуальних здібностей, транскультурний (діалогічний) спосіб мислення, конструктивна соціально-психологічна взаємодія, здатність знаходити позитивні смисли життєдіяльності, володіння різними формами та моделями розв'язання конфліктів становлять потенціал для збереження та відновлення психосоматичного здоров'я.

2. Методика для оцінки рівня розвитку адаптаційних здібностей особистості (МЛО) А. Г. Маклакова та С. В. Чермяніна висвітлює можливості активного пристосування індивіда до умов фізичного і соціального простору на всіх рівнях функціонування організму та формування особистості. Зафіксовано суттєві міжгрупові відмінності як за загальним показником «особистісний потенціал адаптації» ($t = 2,129$,

The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning

established that the high level of psychological resilience of CG students is provided by regulation of behavior, high self-esteem, and adequate perception of reality, communicative abilities, acceptance and reflective attitude to moral norms of society.

3. According to test of semantic-life orientations (SLO) of D. Leontiev, who determines the system of semantic regulation of personality, it was found by Student's criterion that the average values of the control sample are significantly higher than the average values of the experimental sample: "goals in life" ($t = 2.21$; $p \leq 0.05$), "saturation of life" ($t = 3.62$; $p \leq 0.001$), "satisfaction with self-realization" ($t = 3.14$; $p \leq 0.005$), "locus of control – self" ($t = 2.38$; $p \leq 0.05$) and "locus of control – life" ($t = 2.17$; $p \leq 0.05$).

The results of EG students show a focus on the past (50,00%); pessimism, low emotional saturation of life (78,95%); dissatisfaction with self-realization (71,05%); disbelief in one's own strength to control the events of one's own life (52,63%); fatalism, confidence in the illusory freedom of choice and unpredictability of the future (50,00%) and immersed in on-line remote space. In general, the general indicator of "meaningfulness of life" in EG is below the norm, and for women it exceeds the standard deviation. So, as you can see, EG students tend to pessimism.

CG students generally received high scores on all measured parameters: according to the scale "goals in life" (63,89%), they have clear plans for the future, which give life meaningfulness and time perspective, purposeful and responsible for life plans; on the scale of "saturation of life" (72,22%) perceive the process of their lives as interesting, emotionally rich and full of meaning; according to the scale "satisfaction with self-realization" (75,00%) they are satisfied with the effectiveness of life; on the scale of "locus of control – self" (66,67%) consider themselves a strong person who has enough freedom of choice for life; on the scale "locus of control – life" (61,11%) they are confident in the ability to freely make and implement their own decisions. The general indicator of "meaningfulness of life" of CG testifies to integration, organization of semantic structures that provides regulation of integral vital activity of the student, his/her psychological resilience.

In general, empirical research has revealed (Table 1) an indirect correlation between psychological resilience and students with a tendency to pessimism.

$p \leq 0,05$), так і за його структурно-функціональними характеристиками. Провідним чинником адаптаційного потенціалу контрольної вибірки є складова «поведінкова регуляція» (7,1 стевів), а експериментальної – "морально-етична нормативність" (5,8 стевів). Отримані дані свідчать про негативні взаємозв'язки життєстійкості в ЕГ осіб з пошуком ціннісно-смыслових орієнтацій, соціальної підтримки, готовності до змін, а також про відсутність адекватного поведінкового регулювання, самоконтролю і позитивної переоцінки ситуації. Встановлено, що високий рівень психологічної стійкості осіб КГ забезпечується регуляцією поведінки, високою самооцінкою, адекватним сприйняттям дійсності, комунікативними здібностями, прийняттям та рефлексивним ставленням до моральних норм суспільства.

3. За тестом смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтьєва, який визначає систему смислової регуляції життєдіяльності особистості, встановлено за критерієм Ст'юдента, що середні значення контрольної вибірки значущо вищі за середні значення експериментальної вибірки: "цілі в житті" ($t = 2,21$; $p \leq 0,05$), "насиченість життя" ($t = 3,62$; $p \leq 0,001$), "задоволеність самореалізацією" ($t = 3,14$; $p \leq 0,005$), "локус контролю-Я" ($t = 2,38$; $p \leq 0,05$) та "локус контролю – життя" ($t = 2,17$; $p \leq 0,05$).

Результати ЕГ досліджуваних показують орієнтацію на минуле (50,00 %); песимістичність, низьку емоційну насиченість життя (78,95 %); незадоволеність від самореалізації (71,05 %); невіру у власні сили щодо контролю подій власного життя (52,63 %); фаталізм, упевненість в ілюзорності свободи вибору та непередбачуваності майбутнього (50,00 %) й занурені в on-line дистанційний простір. Загальний показник "осмисленість життя" у ЕГ нижче нормативного, а в жінок виходить за межі стандартного відхилення. Отже, як видно, особи ЕГ проявляють схильність до песимізму.

Представники КГ отримали загалом високі бали за всіма вимірюваними параметрами: згідно зі шкалою "цілі в житті" (63,89 %) вони мають чіткі задуми на майбутнє, які надають життю осмисленість та часову перспективу, цілеспрямовані та відповідальні щодо життєвих планів; за шкалою "насиченість життя" (72,22 %) сприймають процес свого життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений змістом; згідно зі шкалою "задоволеність самореалізацією" (75,00%) задоволені результативністю життя; за шкалою "локус контролю-Я" (66,67 %) вважають себе сильною особистістю,

Table 1. Relationship between indicators of psychological resilience (PR) and somatic disorders

Таблиця 1. Взаємозв'язок між показниками психологічної стійкості (ПС) та соматичними порушеннями

	GIT ШКТ	CVS СС	SC ШП
High indicators PR Високі показники ПС	0,027	0,017	0,033
Low indicators PR Низькі показники ПС	0,227**	0,257**	0,215**

Note: ** – the correlation is significant at the level of $p \leq 0.01$.

Примітка: ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$.

It was found that the average indicators of psychological resilience of women are significantly higher than men (11.13 ± 0.32 and 9.07 ± 1.02 , respectively).

Analysis of the received data by Pearson's criterion χ^2 shows the presence of significant differences ($\chi^2 = 16.87$, $p \leq 0.01$) of the average indicators of psychological resilience of CG and EG.

Thus, with the help of the comparison strategy it was stated that the reference control (psychosomatically healthy individuals) and experimental (individuals with a tendency to pessimism) groups have significantly different meanings and distribution of traits with a tendency to pessimism. The established qualitative and quantitative differences became the basis of the formative strategy, the main task of which was to bring the indicators of EG students to the indicators of the students of the CG-reference, i.e. the restoration of psychosomatic health.

Discussion

Distance learning is widely used in many countries around the world, and their DL models have significant features and are formed taking into account the economic, political and socio-cultural patterns of a country and socio-economic opportunities of each institution (Ymanets, 2016).

Bykov V. and Kademiya M. claim that in recent decades DL is one of the most important components of the system of vocational education in the world, and over the past decade is an element of education in our country. On the one hand, this significance is due to the rapid development of information and communication technologies (ICT) while, on the other hand, the political beliefs of the governments of these countries in the educational space, in particular,

яка має достатньо свободи вибору для життєтворчості; за шкалою "локус контролю – життя" (61,11 %) впевнені у можливості вільно приймати та втілювати власні рішення. Загальний показник "осмисленість життя" КГ свідчить про інтегрованість, організованість смислових структур, що забезпечує регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта, його психологічну стійкість.

Загалом, емпіричне дослідження виявило (табл. 1) непрямий кореляційний взаємозв'язок психологічної стійкості та досліджуваних зі схильністю до песимізму.

Встановлено, що середні показники психологічної стійкості жінок значущо вищі, ніж у чоловіків ($11,13 \pm 0,32$ і $9,07 \pm 1,02$ відповідно).

Аналізування отриманих даних за критерієм χ^2 Пірсона засвідчує наявність достовірних різниць ($\chi^2 = 16,87$, $p \leq 0,01$) середніх показників психологічної стійкості КГ та ЕГ.

Таким чином, за допомогою стратегії зіставлення констатовано, що еталонна контрольна (психосоматично здорові особи) та експериментальна (особи зі схильністю до песимізму) групи мають суттєво різні значення та розподіл ознак схильністю до песимізму. Встановлені якісні та кількісні відмінності стали основою формувальної стратегії, основним завданням якої було наближення показників осіб ЕГ до показників учасників КГ-еталонної, тобто відновлення психосоматичного здоров'я.

Дискусія

Дистанційне навчання широко використовується у багатьох країнах світу, а їхні моделі ДН мають суттєві особливості та формуються з урахуванням економічних, політичних і соціокультурних закономірностей тієї чи іншої країни й соціально-економічних можливостей кожного конкретного навчального закладу (Ymanets, 2016).

Биков В. та Кадемія М. стверджують, що в останні десятиріччя ДН є одним із найважливіших складових системи професійної освіти країн світу, а за минуле десятиріччя й елементом освіти нашої країни. З одного боку, така значимість породжена бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), тоді як з іншого, політичними переконаннями урядів цих країн в освітньому просторі, зокрема, прагненням зробити їх максимально доступними широким верствам населення (Биков, 2010; Кадемія, 2016).

У нашій країні відбуваються суттєві зміни

The level of psychological resilience of a student in conditions of distance learning

the desire to make them accessible to the general public (Bykov, 2010; Kademiia, 2016).

Significant changes in the national education policy are taking place in our country. The Ukrainian school of the XXI century is the result of huge changes that have taken place in the system of national education in recent years. In this sense, the formation is not just part of the social life of society, but its vanguard: hardly any other subsystem of it can to the same extent confirm the fact of its progressive development with such an abundance of innovations and experiments.

Accordingly, it is the presence of such rapid changes in the system of science that encourages the development of psychosomatic dysfunctions of the human body and sharply reduces the level of resistance of its system. Psychological resilience is defined by us as an integral polysystemic quality of personality, outlined by the content and relationships of such structural components as: emotional, represented by emotional arousal and personal anxiety; somatic, represented by the evaluation and determination of the requirements of the situation for the optimal functioning of the organism, the forecast of its possible change and decision-making on methods of action; and the typological property of the nervous system, represented by its strength.

In the structural-hierarchical organization of psychological resilience of the personality the ability to self-development, self-actualization, formation of own individuality is important. Psychological resilience of the personality can be considered as a complex quality of the personality, synthesis of separate qualities and abilities. The components of psychological resilience include: the ability to personal growth with timely and adequate resolution of internal personal conflicts (value, motivation, and role); relative (not absolute) resilience of emotional tone and positive mood; developed volitional regulation (Vizniuk, 2017).

In view of the above, there is a need to improve the network of training, retraining, advanced training of specialists in this field in continuing education, the content of which should meet the industry standard of higher education, which will contribute to better adaptation and success of students in innovation through ICT. The content of such education should be in line with the National Qualifications Framework and the European Professional Education Portfolio. The development of programs for the study of preparatory disciplines should take place in accordance with the modern

у національній політиці освіти. Українська школа XXI століття – це результат величезних змін, що відбулися у системі вітчизняної освіти за останні роки. У цьому сенсі утворення не просто частини соціального життя суспільства, а її авангард: навряд чи якась інша її підсистема у тій самій мірі може підтвердити факт свого поступального розвитку таким достатком нововведень і експериментів.

Відповідно, що саме наявність таких швидких змін у системі науки й спонукає до розвитку психосоматичних дисфункцій організму людини та різко знижує рівень резистентності її системи. Психологічна стійкість визначається нами, як інтегральна полісистемна якість особистості, окреслена змістом і взаємозв'язками таких структурних компонентів, як: емоційний, представлений емоційним збудженням і особистісною тривожністю; соматичний, представлений оцінкою і визначенням вимог ситуації щодо оптимального функціонування організму, прогнозом її можливої зміни і прийняттям рішень про способи дій; і типологічною властивістю нервової системи, представленою її силою.

У структурно-ієрархічній організації психологічної стійкості особистості важливою є здатність до саморозвитку, самоактуалізації, формування власної індивідуальності. Психологічну стійкість особистості можна розглядати, як складну якість особистості, синтез окремих якостей і здібностей. До складових психологічної стійкості необхідно віднести: здатність до особистісного зростання зі своєчасним і адекватним вирішенням внутрішньо особистісних конфліктів (ціннісних, мотиваційних, рольових); відносну (не абсолютну) стабільність емоційного тону і позитивного настрою; розвинену волюву регуляцію (Візнюк, 2017).

З огляду на зазначене, виникає потреба вдосконалення мережі підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації спеціалістів даного профілю в умовах неперервної освіти, зміст якої має відповідати галузевому стандарту вищої освіти, що сприятиме кращій адаптації і успішності студентів щодо нововведень шляхом ІКТ. Зміст такої освіти має відповідати Національній рамці кваліфікацій і Європейському портфолію з підготовки спеціаліста у системі професійної освіти. Розробка програм вивчення підготовчих дисциплін має відбуватися відповідно до сучасних вимог Ради Європи і методик інтенсивного вдосконалення професійного забезпечення з метою

requirements of the Council of Europe and methods of intensive improvement of professional support in order to provide graduates with free knowledge. At the same time, students need to be introduced to the international qualifications framework for the perception of their self-development.

Conclusions

Thus, in accordance with the set purpose, in the conditions of distance learning, the peculiarities of psychological resilience of students are substantiated and its functions in connection with the basic formations of personality are analyzed. It was stated that student achievement as a basic category of research doesn't differ significantly between CG and EG, while psychosomatic health disorders observed in the latter group of individuals are the result of the development of such personal formations as a tendency to pessimism and low stress resistance. It was determined that there is a relationship between resilience and psychosomatic health ($r_{xy} = 0,359, p \leq 0,01$) and therefore its level in EG students is much lower than in CG, which does not affect their success in the conditions of DL. There is the similarity in the indicators of success between the studied groups, which indicates an increase in the possibility of optimal functioning of the human body in the use of ICT.

It has been shown that the psychological resilience of a person, his/her balance and adaptation during distance learning, contribute to such personal formations as: purposefulness, cheerfulness, energy, perseverance, patience, enthusiasm, courage, tolerance, security.

References

- Arshava, I. F. (2006). Emotional resilience of a person and its diagnostics: a monograph. Donetsk: DNU.
- Bykov, V. Yu. (2010). Means of information and communication technologies of the single information space of the education system of Ukraine: monograph. Kyiv: Pedagogichna dumka.
- Kademiya, M. Yu. (2016). Vocational education in the information society: a monograph. Vinnytsia: Nilan-LTD.
- Maksimenko, S. D. (2006). Genesis of the existence of personality. Kyiv: Publishing house LLC "KMM".
- Vizniuk, I. M. (2017). Psychological determinants of the development of hypochondriac disorders of a person by psychodiagnostic parameters. *Problems of modern psychology*, 35, 55-67.
- Ymanets, V. (2016). Distance education as a method of training systems Universities. Warszawa: Wydawca: Sp. z o. o. "Diamond trading tour".

одержання випускниками ЗВО знань. Водночас студентів необхідно ознайомлювати з міжнародною рамкою кваліфікацій для сприйняття їхнього саморозвитку.

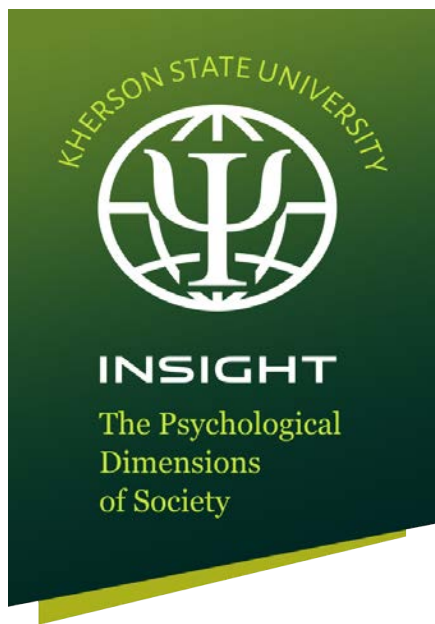
Висновки

Таким чином, згідно з поставленою метою, в умовах дистанційного навчання, обґрунтовано особливості психологічної стійкості в студентів та проаналізовано її функції у зв'язку з базовими утвореннями особистості. Констатовано, що успішність у навчанні студентів, як базова категорія дослідження, істотно мало чим відрізняється між КГ і ЕГ тоді, як розлади психосоматичного здоров'я, які спостерігаються в останньої групи осіб, є наслідком розвитку таких особистісних утворень, як схильність до песимізму та низької стресостійкості. Визначено, що між стійкістю та психосоматичним здоров'ям існує взаємозв'язок ($r_{xy} = 0,359, p \leq 0,01$), тому її рівень у студентів ЕГ значно нижчий, ніж у КГ осіб, що не впливає на їх успішність в умовах ДН. З'ясовано схожість у показниках успішності між досліджуваними групами, яка свідчить про підвищення можливостей стану оптимального функціонування організму людини в умовах використання ІКТ.

Показано, що психологічній стійкості людини, її урівноваженості та адаптації під час дистанційного навчання, сприяють такі особистісні утворення, як: цілеспрямованість, життєрадісність, енергійність, наполегливість, терпіння, ентузіазм, сміливість, толерантність, безпечність.

Список використаних джерел

- Уршава І. Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика : монографія. Донецьк: ДНУ, 2006. 336 с.
- Биков В. Ю. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія. К.: Педагогічна думка, 2010. С. 98-104.
- Кадемія М. Ю. Професійно-технічна освіта в інформаційному суспільстві: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. С. 124-45.
- Максименко С. Д. Генезис существования личности. К.: ООО "КММ", 2006. 240 с.
- Візнюк І. М. Психологічні детермінанти розвитку іпохондричних розладів у людини за психодіагностичними параметрами. Проблеми сучасної психології. Вип. 35. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С. 55-67.
- Ymanets V. Distance education as a method of training systems Universities. Warszawa: Wydawca: Sp.z o.o. "Diamond trading tour", 2016. P. 45-67.

**Соціальна психологія;
психологія соціальної роботи**

**Social psychology;
psychology of social work**

DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-5

Link article (Style APA): Blynova, O. Ye. & Ursulenko O. B. (2020). The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 70-83. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-5

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Blynova, O. Ye. & Ursulenko O. B. The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 70-83. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-5

UDC 316.6: 159.923.2

The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students

Особливості впливу міської ідентичності на соціально-психологічну адаптацію студентської молоді

Received: May 05, 2020 Accepted: June 08, 2020

Blynova OlenaYevgenivna

Doctor of Psychological Sciences, Full Professor,
Department of General and Social Psychology
Kherson State University, Ukraine
elena.blynova@gmail.com,
ORCID 0000-0003-3011-6082

Ursulenko Olena Borysivna

Graduate student
Department of General and Social Psychology
Kherson State University, Ukraine
khersonskarada@gmail.com,
ORCID 0000-0001-5423-3334

Блинова Олена Євгенівна

доктор психологічних наук, професор
кафедра загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет, Україна
elena.blynova@gmail.com,
ORCID 0000-0003-3011-6082

Урсуленко Олена Борисівна

аспірантка
кафедра загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет, Україна
khersonskarada@gmail.com,
ORCID 0000-0001-5423-3334

Abstract

The purpose is to clarify the influence of the level of maturity of the urban identity on the social and psychological adaptation of students and satisfaction with life. **Methods.** The following methods were used in the empirical research: Urban Identity Questionnaire (S. O. Litvinova, O. I. Muravyova); Questionnaire of Social and Psychological Adaptation (C. Rogers & R. Diamond, adapted by O. K. Osnytsky); The Satisfaction with Life Scale of E. Diener adapted by D. O. Leontiev, Ye. M. Osin). **Results.** The article includes different theoretical viewpoints and scientific approaches to the substantiation of the concept "urban identity". The structure of urban identity consists of cognitive, emotional and behavioral-regulatory components. The research shows the influence of mature identity on the social adaptation under urban conditions. The authors make the social

Анотація

Мета: з'ясувати вплив рівня сформованості міської ідентичності на соціально-психологічну адаптацію студентської молоді та задоволеність життям. **Методи.** В емпіричному дослідженні застосовано методики: Опитувальник ідентичності з містом (С. О. Літвінова, О. І. Муравьова); Опитувальник соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд в адаптації О. К. Осницького); Шкала задоволеності життям Е. Дінера в адаптації Д. О. Леонтєва, Є. М. Осіна. **Результати.** В статті наведено різні теоретичні погляди та наукові підходи щодо обґрунтування поняття "міська ідентичність". У структурі міської ідентичності виокремлено когнітивний, емоційний та поведінково-регулятивний компоненти. Показано значення сформованої міської ідентичності на соціальну адаптацію в умовах міста. Зроблено соціально-психологічне аналізування відмінностей

The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students

and psychological analysis of differences between the urban and countryside lifestyles; they find out that urban lifestyle is based on a high spatial, professional and social mobility of urbanites. It is emphasized that urban identity has an axiological and logical nature as it sets norms and rules, which regulate human behavior while actualizing in different situations of social interaction. The empirical research clarified the features of the manifestation of students' urban identity, its influence on the social and psychological adaptation of students, carries out a comparative analysis between a group of students who are original residents of the city and a group of students who moved into the city from the countryside to study at the university. **Conclusions.** The findings of the empirical research confirm the differences in terms of the social and psychological adaptation between the group of "urbanites", i.e. students who were born and live in the city and the group of "country people" who moved into the city to study at the university. By using the correlation analysis, the authors prove the interdependence between the level of maturity of urban identity of students (cognitive, emotional and behavioral-regulatory components) and progress of social and psychological adaptation in the city. The research prospects are the development of means of psychological aid for the adaptation of students who come to the city to study at the higher education institutions.

Keywords: cognitive, emotional, behavioral-regulatory components of urban identity, life satisfaction, feeling of belonging to city, emotional attachment to city.

Introduction

Active changes within the modern society determine the evolution of human movements, in particular, labor, shuttle and educational migration that leads to the interpenetration and mutual influence of traditional rural and urban cultures. The very territorial communities provide the first experience of group comprehension of reality identifying the primary factors of socialization, the formation of values, needs, attitudes, norms (Blynova et. al., 2019; Dias & Ramadier, 2015).

To understand the social human behavior, the knowledge of the development of urban identity as a component of the social identity of the personality is of importance (Bernardo & Palma-Oliveira, 2013). However, there is a lack of complex psychological researches of this phenomenon and its position in a wider structure of the mechanisms regulating social behavior.

міського та сільського способу життя; з'ясовано, що міський спосіб життя ґрунтується на високій просторовій, професійній та соціальній мобільності містян. Підкреслено, що міська ідентичність має ціннісну та смислову природу, адже, актуалізуючись у різних ситуаціях соціальної взаємодії, вона починає транслювати норми та правила, що регулюють поведінку людини. В емпіричному дослідженні з'ясовано особливості прояву міської ідентичності студентської молоді, її вплив на соціально-психологічну адаптацію студентів, проведено порівняльний аналіз між групами студентів, які є корінними жителями міста та групою студентів, які приїхали до міста із сільської місцевості для навчання в університеті. **Висновки.** Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність відмінностей за показниками соціально-психологічної адаптації між групою «містян», тобто студентів, які народились та проживають у місті, та групою «селян», які приїхали до міста та навчаються в університеті. За допомогою кореляційного аналізу доведено взаємозалежність між рівнем сформованості міської ідентичності студентської молоді (когнітивного, емоційного, поведінково-регулятивного компонентів) та успішністю соціально-психологічної адаптації у місті. Перспективами дослідження є розробка засобів психологічної допомоги в адаптації студентів, які приїжджають до міста для навчання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: когнітивний, емоційний, поведінково-регулятивний компоненти міської ідентичності, задоволеність життям, почуття належності до міста, емоційна прив'язаність до міста.

Вступ

Активні зміни у сучасному суспільстві детермінують розвиток переміщень людей, зокрема, трудова, маятникова та освітня міграція, що призводить до взаємопроникнення та взаємовпливу традиційної сільської та міської культур. Саме територіальні спільноти надають перший досвід групового осмислення реальності, визначаючи первинні чинники соціалізації, формування цінностей, потреб, установок, норм (Blynova et. al., 2019; Dias & Ramadier, 2015).

Для розуміння соціальної поведінки людини важливими є знання про розвиток міської ідентичності як компонента соціальної ідентичності особистості (Bernardo & Palma-Oliveira, 2013). Проте, комплексних психологічних досліджень цього феномену та його місця у більш широкій структурі механізмів регуляції соціальної поведінки, на сьогодні бракує.

The factor of territorial, in particular urban identity, should be taken into account when studying psychological issues associated with the adaptation to other living conditions in a new social group: how does this process run over time, how does the essence of territorial identity change, when and under the influence of which factors is the identity formed in the context of a new place of residence and its inhabitants, and how is the identity with the home town (or village) transformed.

The issue of the influence of urban identity on the progress of social adaptation is relevant while exploring the processes of educational migration when the future students come to the city from countryside to study at the university (Blynova, 2018). Students from the countryside and small towns, who move to study at the university in the city, prone to an emotional perception of the situation, experience a psychological crisis due to age, social and psychological characteristics of the personality. The need for social and psychological adaptation is caused by the change in the social environment, lifestyle and activities of students as well as the availability of a regulatory crisis of adolescence, which is associated with professional and personal identity.

Hypothesis: The urban environment, depending on its perception and maturity of urban identity of a personality, can be a potential facilitating the implementation of personal significant purposes and values or an obstacle to self-realization and a stress factor.

The purpose is to clarify the influence of the level of maturity of urban identity on the social and psychological adaptation of students and life satisfaction.

The research methodology

The main criteria for the division of urban and rural societies are the population, area of settlements, predominant types of work, specifics of lifestyle and lifequality, social situation and financial status of people, cultural and educational level of residents, development of basic social institutions, a complex of socio-economic and welfare conditions. F. Tönnies, a German sociologist, marked the differences between the concepts "community", which is applied to the rural area, and "society", which mainly characterizes the industrial urban society. The character

Фактор територіальної, зокрема, міської ідентичності, слід враховувати при вивченні психологічних проблем, що пов'язані з адаптацією до інших умов життя у новій соціальній групі: як розгортається цей процес у часі, як змінюється зміст територіальної ідентичності, коли і під впливом яких чинників формується ідентичність з новим місцем проживання та його жителями, та трансформується ідентичність з рідним містом (або селом)

Проблема впливу міської ідентичності на успішність соціальної адаптації є актуальною при вивченні процесів освітньої міграції, коли майбутні студенти із сільської місцевості прибувають до міста для навчання в університеті (Блинова, 2018). Студенти із сільської місцевості та невеличких містечок, які приїхали для навчання в університеті в місто, схильні до емоційного сприйняття ситуації, відчувають психологічну кризу внаслідок вікових, соціальних та психологічних особливостей особистості. Потреба у соціально-психологічній адаптації зумовлена зміною соціального оточення, способу життя та діяльності студентів, а також наявністю нормативної кризи юнацького віку, що пов'язана з професійним та індивідуальним самовизначенням.

Гіпотеза. Міське середовище, залежно від його сприйняття та залежно від сформованості міської ідентичності особистості, може бути потенціалом, що сприяє реалізації суб'єктивно значущих цілей та цінностей, або перешкодою для самореалізації та стресовим чинником.

Мета: з'ясувати вплив рівня сформованості міської ідентичності на соціально-психологічну адаптацію студентської молоді та задоволеність життям.

Методологія дослідження.

Основними критеріями розділення міського та сільського соціумів називають чисельність населення, розміри населених пунктів, переважачі види праці, специфіку способу та якість життя, соціальне положення та матеріальне становище людей, культурний та освітній рівень жителів, розвиток базових соціальних інститутів, комплекс соціально-економічних та культурно-побутових умов. Ще німецький соціолог Ф. Тьонніс говорив про відмінності понять «община», яке застосовується до сільської громади, та поняття «суспільство», яке більшою мірою характеризує індустріальне міське суспільство. Характер домінуючих в громаді міжособистісних відносин дозволяє відзначити інтимність та довірливість між людьми,

The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students

of interpersonal relations predominant within society makes it possible to highlight intimacy and trustfulness between people, fidelity, and life which meets the community-based principles. The urban community is characterized by rational relations, prudence, benefit orientation, alienation, anonymity, loss of personal connections (Baranova, 2012: 195).

Urban identity is a result of the process of social categorization which is grounded on the individual's belonging to the urban community (Mykliayeva, Rumiantseva, 2011). The social in-group (membership group) for the individual is own urban community, and out-group is people who live in the rural area. Thus, the comprehension of norms and values of the city dweller is opposed to the rural way of life and expressed in the identification formula "I'm an urbanite".

S. Milgram put forward the experimental study of the urban specifics. He introduced the concept "reloading" as a social phenomenon which characterizes the processes of social urban communication. S. Milgram identified the following aspects of communication of urbanites: superficial forms of participation in interaction with other people; availability of social means of protection and selection of information by the individual, which allows urbanites to avoid information overload (Milgram, 2000).

The city has many attractive elements, namely, the differentiation of business performance, leisure, education, living conditions, mass media, as well as services, communications, transport, etc., that creates cultural diversity and alternative; mobility as a psychological attitude of the individual to the possibility of changing profession, social ties, updating information in various areas of urban life (Ujanga & Zakariya, 2015).

S. Milgram stated: "Cities have great appeal because of their variety, eventfulness, possibility of choice, and the stimulation of an intense atmosphere that many individuals find a desirable background to their lives. The city provides options that no other social arrangement permits (Milgram, 2002: 5).

The city lifestyle is based on a sufficiently high spatial, professional and social mobility of urbanities. The city life leads to the involvement of the personality in different groups that compose the urban community. The diversity of activity types in the city creates a potential opportunity

прив'язаність, життя у відповідності до громадських принципів. Міська спільнота характеризується раціональними відносинами, розважливостю, орієнтацією на отримання користі, відчуженням, анонімністю, втратою особистих зв'язків (цит. за Баранова, 2012 : 195).

Міська ідентичність є результатом процесу соціальної категоризації, основою для якої є належність людини до міської спільноти (Микляева, Румянцева, 2011). Соціальною ін-групою (групою членства) для людини є власна міська спільнота, аут-групою – люди, що живуть у сільській місцевості. Таким чином, осмислення норм та цінностей міського жителя протиставляється сільському способу життя та виражається в ідентифікаційній формулі – "Я-містянин".

С. Мілграм запропонував експериментальне вивчення специфіки міста. Він ввів поняття «перевантаження» як соціального феномену, що характеризує процеси соціальної комунікації у місті. До особливостей комунікації між жителями міста С. Мілграм відносить: поверхові форми участі у взаємодії з іншими людьми; наявність соціальних засобів захисту та відбору індивідуальної інформації, що дозволяє уникнути містянам інформаційного перевантаження (Милграм, 2000).

Місто має багато привабливих елементів, а саме, диференціація виробничої діяльності, дозвілля, освіти, побутових умов, засобів масової інформації, а також обслуговування, зв'язку, транспорту тощо, що викликає культурну різноманітність та вибір; мобільність як психологічна установка особистості на можливість зміни професії, соціальних зв'язків, оновлення інформації у різних сферах міського життя (Ujanga & Zakariya, 2015).

С. Мілграм зазначає: "Міста мають значну привабливу силу через їх розмаїття, насиченості подіями, наявності можливості вибору та стимулюючого впливу їх напруженої атмосфери, що для багатьох людей є бажаним життєвим фоном. Велике місто надає великі можливості для комунікації; надає такі можливості вибору, які не може запропонувати жодна соціальна структура" (Милграм, 2002 : 5).

Міський спосіб життя ґрунтується на достатньо високій просторовій, професійній та соціальній мобільності містян. Життя у місті зумовлює включення особистості у різноманітні групи, що складають міську спільноту. Різноманітність видів діяльності у місті створює потенційну можливість для більш універсального розвитку особистості. Значна численність населення у містах

for a more universal development of the personality. A high number population in cities results in the advanced autonomy and, at the same time, a constant disturbance of the boundaries of personal space of a particular resident. The ambiguity of behavior standards, a wide range of roles generate the permanent need to choose an individual strategy of behavior, as well as a high level of variability and behavior alternativeness (Diahyleva, Zhuravleva, 2012).

Kh. E. Steinbach and, V. I. Yelensky call that sort of a feature of interpersonal communication in cities the effect of "broken communication chain", which involves a low level of feedback on the behavior of the interlocutor, the weak expression of social support and social solidarity. In towns or villages, there is a neighbor mutual help which is a basis of considerably strong social support (Steinbach, Yelensky, 2004).

When characterizing a standardized behavior, one refers to the effect of de-individualization typical for cities that causes the reduction of social control over each particular individual. Moreover, the cities are characterized by a lack of personality which increases the anonymity of individual actions and allows citizens to infringe standardized behavior more often. A. V. Miklyaieva and P. V. Rumyantseva note that the decline in social control also results in the emergence and manifestation of various behavioral deviations that lay behind the various urban communities. Due to the scope of behaviors, urbanites are generally more tolerant of behavior violating the norm than residents of small towns or villages. In contrast, there are specific, clear norms and standards of conduct in small towns and villages. The social control is much higher than in big cities, and any violation of standardized behavior is condemned (Miklyaieva, Rumyantseva, 2011).

Thus, the residency in a certain urban space determines the formation and development of urban identity. However, the city area is not the only factor as the maintenance of urban identity is possible outside a particular city, because city boundaries are penetrable to the mobility of its inhabitants. A man can keep the personal urban identity being outside the city for a while.

N. S. Diahilieva, L. A. Zhuravlova consider "an urbanite" as the holistic system and mark his constituent elements, as follows: urbanite as an individual; urbanite as a representative of various

призводить до підвищення автономності та водночас до постійного порушення меж особистого простору конкретного жителя. Неоднозначність норм поведінки, широкий діапазон ролей породжують постійну необхідність вибору власної стратегії поведінки, а також високий рівень варіативності та альтернативності поведінки (Дягілева, Журавлева, 2012).

Х. Е. Штейнбах та В. І. Єленський називають таку особливість міжособистісних комунікацій у містах ефектом "рваного комунікативного ланцюга", який полягає у низькому рівні зворотних реакцій на поведінку партнера по взаємодії, слабкій виразності соціальної підтримки та соціальної солідарності. У невеличких містечках або селах існує сусідська взаємодопомога, що лежить в основі достатньо сильної соціальної підтримки (Штейнбах, Єленський, 2004).

Характеризуючи нормативну поведінку, вказують на ефект деіндивідуалізації, який характерний для великих міст, що призводить до зниження соціального контролю за кожною конкретною людиною. Крім того, для великих міст характерною є знеособленість, яка підвищує анонімність вчинків окремої людини та дозволяє містянам частіше виходити за межі нормативної поведінки. А. В. Мікляєва та П. В. Румянцева відмічають, що зниження соціального контролю також призводить до виникнення та прояву різних поведінкових девіацій, які лежать в основі різноманітних міських спільнот. Завдяки такій різноманітності поведінкових проявів жителі міст в цілому є більш толерантними до поведінки, яка виходить за межі норм, порівняно із населенням містечок або сел. У невеличких містечках або селах, навпаки, виникають специфічні, чіткі норми та правила поведінки. Соціальний контроль є значно вищим, ніж у великих містах, будь-який вихід за межі нормативної поведінки засуджується (Микляєва, Румянцева, 2011).

Отже, проживання у певному міському просторі детермінує формування та розвиток міської ідентичності. Проте, міська територія не є єдиним чинником, оскільки підтримання міської ідентичності можливо і поза конкретним містом, оскільки межі міста є проникними для мобільності його жителів. Людина, перебуваючи невелику кількість часу за межами міста, здатна зберігати свою міську ідентичність.

Н. С. Дягілева, Л. А. Журавльова говорять про «містянина» як про цілісну систему, та виділяють такі його складові елементи: містянин як особистість; містянин як представник різних соціальних груп; містянин як вираження

The features of the influence of urban identity on the social and psychological adaptation of students

social groups; urbanite as an expression of certain specific features that are generated by the city. The latter statement refers to the urban identity, i.e. treatment of an urbanite as a representative of the urban social group (Diahilieva, Zhuravlova, 2012).

The literature contains different criteria which make it possible to analyze the urban identity of an individual. They consist of the territorial criterion (city boundaries which are perceived subjectively); time criterion (chronology of the city life which is perceived subjectively); behavioral criterion (demonstration of behavior patterns typical to the urban community); psychosocial criterion (demonstration of the lifestyle typical to the urban community); social criterion (subjective experience of uniformity of the urban community); ideological criterion (the use of cultural and ideological principles rendered by the urban community) (Belanche, Casalys & Flavian, 2017).

In other words, the urban identity should be interpreted in the aspect of social identity of a person. Therefore, S. O. Litvinova and O. I. Muravyova believe the residents of the one city, who compose the urban community, can be considered as followers of similar visions of their city and other cities: ideas about city norms and rules of conduct; collective historical memory; experiences related to specific places and territories; ideas about the normative way of life of citizens; notions of the normative ways of interaction and models of behavior (Litvinova, Muravyova, 2018).

Urban identity is formed in the process of interaction with social reality in which this reality is subjectively realized under the current system of relations and needs of an individual. Thus, urban identity has a notional nature as by actualizing in different situations of the social interaction it begins to lay down the norms and rules of regulation of human behavior. In other words, an urbanite has "personal city" (associated with individual experiences and memories, places which have intimate significance) and "our city" (this is a collective image of the city the subject of which is an urban community, and its members identify themselves with values of the specific territory (Miklyaeva, Rummyantseva, 2011).

It is proved, in particular, by the study of I. H. Hubeladze that there are differences in the perception of a typical urbanite and a typical villager. The author got a generalized "portrait" –

певних специфічних рис, які породжуються містом. В останньому випадку як раз мова йде про міську ідентичність, тобто розгляд жителя міста як представника міської соціальної спільноти (Дягилева, Журавлева, 2012).

В літературі пропонуються різні критерії, що дозволяють проаналізувати міську ідентифікацію окремої людини. До таких критеріїв належать: територіальний критерій (межі міста, які сприймаються суб'єктивно); часовий критерій (хронологія міського життя, яка сприймається суб'єктивно); поведінковий критерій (демонстрація типових для міської спільноти моделей поведінки); психосоціальний критерій (демонстрація типового для міської спільноти способу життя); соціальний критерій (суб'єктивне переживання однорідності міської спільноти); ідеологічний критерій (застосування культурних та ідеологічних значень, що транслюються міською спільнотою) (Belanche, Casalys & Flavian, 2017).

Тобто міську ідентичність необхідно трактувати в аспекті соціальної ідентичності людини. Тому С. О. Литвінова, О. І. Муравьова вважають, що жителів одного міста, які складають міську спільноту, можна розглядати як носіїв схожих уявлень про своє місто та про інші міста: уявлення про міські норми та правила поведінки; колективну історичну пам'ять; переживання, що пов'язані з конкретними місцями та територіями; уявлення про нормативний спосіб життя містян; уявлення про нормативні способи взаємодії та моделі поведінки (Литвінова, Муравьова, 2018).

Міська ідентичність формується у процесі взаємодії із соціальною реальністю, в якій ця реальність суб'єктивно усвідомлюється у відповідності до існуючої у людини системи життєвих відносин та потреб. Тобто міська ідентичність має смислову природу, адже, актуалізуючись у різних ситуаціях соціальної взаємодії, вона починає транслювати норми та правила, що регулюють поведінку людини. Іншими словами, у містянина існує "своє місто" (пов'язане із суб'єктивними переживаннями та спогадами, з місцями, які мають особистісне значення), і "наше місто" (це колективний образ міста, суб'єктом якого є міська громада, члени якої ідентифікують себе із цінностями даної території) (Микляева, Румянцева, 2011).

Доведено, зокрема у дослідженні І. Г. Губеладзе, що є відмінності у сприйнятті типового містянина та типового селянина. Авторкою був отриманий узагальнений «портрет» – образ жителів міського та сільського соціумів. Група

an image of the residents of urban and village societies. The group “city residents” is people of education (they are intelligent, interested in culture, art and use modern technologies), who are constantly in a hurry (they are mobile, dynamic, and eat on the go, etc.), busy and fussy. City residents are private, unsociable, distrustful, indifferent, and individualistic; they are under constant stress, nervous, unbalanced, and tired. They are characterized by independence and sense of purpose. Urbanites look fashionable, well-groomed and well-dressed. The group “village residents” is characterized by naiveté and low educational level. A distinctive feature is a hard-working nature. Slowness, regularity, calm is peculiar to this group. Village residents are open-hearted, friendly, kind, sociable, trusting (Hubeladze, 2015).

Based on the theoretical analysis of scientific literature, one can suggest a village resident who comes to the city (for instance, it refers to the educational migration when village youth studies at the university) will face some challenges in the social adaptation.

Participants

67 people consisted of freshmen and sophomores of the intramural form of study from different faculties and specialties of Kherson State University joined the empirical study. Among the respondents, 28 people (41.8%) were born and grew in Kherson, 39 students (58.2%) came to Kherson to study at the university and parents live in villages or towns of the region; the students who now live in a dormitory.

Procedure and tools

To determine the urban identity, the authors use Urban Identity Questionnaire of S. O. Litvinova, O. I. Muravyova (Litvinova, Muravyova, 2018). The questionnaire is conceptualized as the self-determination of an individual in the urban environment. The questionnaire contains not only the traditional dimensions of identity: cognitive, emotional, evaluative, which represent the self-identification with a particular place by a person, his attachment to it, evaluation of home city compared to other places, but also indicators that reflect a willingness to act in the interest of a city, its development, i.e. behavioral and activity aspects of identification.

The questionnaire has five scales that render the identity with a city under cognitive, emotional,

“жителі міста” – освічені люди (ерудовані, цікавляться культурою, мистецтвом, застосовують сучасні технології), які постійно поспішають (мобільні, динамічні, їдять на ходу і т. ін.), зайняті та метушливі. Жителі міста є замкненими, нетовариськими, недовірливими, байдужими, індивідуалістичними; перебувають у постійному стресі, нервові, неврівноважені, втомлені. Вони характеризуються самостійністю та цілеспрямованістю. Зовні – модні, доглянуті, добре вдягнуті. Група “жителі села” характеризується простотою, низьким рівнем освіти. Виразна риса – працелюбність. Для цієї групи властивою є неквапливість, розміреність, спокій. Селяни є відкритими, товариськими, добрими, привітними, довірливими (Губеладзе, 2015).

На підставі теоретичного аналізу наукової літератури можна припустити, що сільський житель, який приїжджає у місто (наприклад, мова йде про освітню міграцію, коли молодь із села навчається в університетах міста), буде відчувати певні складнощі в соціальній адаптації.

Учасники.

В емпіричному дослідженні взяли участь студенти I-II курсів денної форми навчання Херсонського державного університету різних факультетів та спеціальностей у кількості 67 осіб. Серед респондентів 28 осіб (41,8 %) – ті, які народилися та виростили у Херсоні, 39 студентів (58,2 %) приїхали у Херсон навчатися в університеті, батьки проживають в селах або невеликих містечках області; студенти зараз мешкають у гуртожитку.

Процедура та інструменти.

Для визначення міської ідентичності нами застосовано “Опитувальник ідентичності з містом” С.О. Литвінової, О. І. Муравьової (Литвінова, Муравьева, 2018). В опитувальнику ідентичність з містом концептуалізується як самовизначення людини у міському середовищі. Опитувальник містить у собі не тільки традиційні виміри ідентичності: когнітивні, емоційні, оцінні, які репрезентують сприйняття людиною себе частиною певного місця, її прив’язаність до нього, оцінку свого міста порівняно з іншими місцями, але й показники, що відображають готовність діяти в інтересах міста, його розвитку, тобто поведінковий та діяльнісний аспекти ідентифікації.

Опитувальник містить п’ять шкал, що відображають зміст ідентичності з містом за когнітивним, емоційним, оцінним та діялісно-поведінковим вимірам: 1) Почуття належності до міста та віра в його можливості; 2) Емоційна прив’язаність та почуття близькості; 3) Місто,

evaluative and activity-behavioral dimensions: 1) Belonging to the city and belief in its possibilities; 2) Emotional attachment and feeling of closeness; 3) A city which has a unique nature; 4) Personal contribution to the city life; 5) Planning of the future, which is connected with the city. The questionnaire text is rendered into Ukrainian by language experts, and the name of a city is changed in the context of the study sample.

To diagnose the social and psychological adaptation, the authors use C. Rogers & R. Diamond Questionnaire of Social and Psychological Adaptation (Carl R. Rogers, Rosalind F. Dymond) adapted by O. K. Osnytsky. The questionnaire includes five basic scales (acceptance of others; internality; self-perception; emotional comfort; the pursuit of dominance) and one integral, which reflects the general index of adaptability/maladaptation. The method aims to find out the level of an individual's adaptability in the social area, and the factors of maladaptation are as follows: low level of self-perception; low level of acceptance of others, i.e. confrontation with them; emotional discomfort; externality; the pursuit of dominance.

To study the general level of satisfaction with life, the authors use Satisfaction With Life Scale (SWLS) of E. Diener, R. A. Emmons, R. J. Larsen and S. Griffin adapted by D. O. Leontiev, Ye. M. Osin (Leontiev, Osin, 2008).

The statistical processing of empirical data is carried out through the statistical programs "SPSS" v. 23.0 and "MS Excel"; it is applied the com-

яке має унікальність; 4) Особистий внесок у життя міста; 5) Планування майбутнього, яке пов'язане із містом. Текст опитувальника було перекладено українською мовою фахівцями-експертами з мови, за смисловим контекстом назву міста було змінено для досліджуваної вибірки.

Для діагностики соціально-психологічної адаптації застосовано "Опитувальник соціально-психологічної адаптації" К. Роджерса, Р. Даймонд (Carl R. Rogers, Rosalind F. Dymond) в адаптації О. К. Осницького (Осницький, 2004). Опитувальник містить п'ять основних шкал (прийняття інших, інтернальність, самоприйняття, емоційна комфортність, прагнення до домінування) та одну інтегральну, яка відображає загальний показник адаптованості / дезадаптованості. Методика спрямована на з'ясування міри адаптованості особистості в соціальній сфері, чинниками дезадаптації можуть бути: низький рівень самоприйняття; низький рівень прийняття інших, тобто конфронтація з ними; емоційний дискомфорт; екстернальність; прагнення до домінування.

З метою вивчення загального рівня задоволеності життям застосовано «Шкалу задоволеності життям» (Satisfaction With Life Scale, SWLS) E. Diener, R.A. Emmons, R.J. Larsen и S. Griffin в адаптації Д. О. Леонт'єва, Є. М. Осіна (Осин, Леонт'єв, 2008).

Статистичну обробку емпіричних даних здійснено за допомогою статистичних програм "SPSS" v. 23.0 та "MS Excel"; застосовано порівняльний аналіз за допомогою t-критерію Ст'юдента та кореляційний аналіз).

Table 1. Average indicators and average squared differences under the scales of Urban Identity Questionnaire (S. O. Litvinova, O. I. Muravyova) (n = 67)

Таблиця 1. Середні значення та середньоквадратичні відхилення за шкалами методики "Опитувальник ідентичності з містом" (С. О. Літвінова, О. І. Муравьова) (n = 67)

Scale name Назва шкал	M	SD
1. Belonging to the city and belief in its opportunities 1. Почуття належності до міста та віра в його можливості	19.13	3.87
2. Emotional attachment and feeling of closeness 2. Емоційна прив'язаність та почуття близькості	21.48	3.64
3. A city which has a unique nature 3. Місто, яке має унікальність	14.56	2.31
4. Personal contribution to city life 4. Особистий внесок у життя міста	11.74	2.07
5. Planning of the future, which is connected with the city 5. Планування майбутнього, яке пов'язане із містом	8.49	1.76

Note: *M – arithmetic mean; SD – mean square deviation.

parative analysis through Student's t-test and correlational analysis.

Results and discussions

The results of students under the Urban Identity Questionnaire (S. O. Litvinova, O. I. Muravyova) are presented in table 1.

The results show that indicators of all scales of the Urban Identity Questionnaire are at the average level. The scale "Belonging to the city and belief in its opportunities" demonstrates above than average value ($M = 19.13$; $SD = 3.87$). When comparing the test criteria, the scales "Emotional attachment and feeling of closeness" ($M = 21.48$; $SD = 3.64$) and "A city that has a unique nature" ($M = 14.56$; $SD = 2.31$) indicate the values above the average. Thus, the level of maturity of cognitive and emotional components of the urban identity of students is average and above average that is in line with the data of other scientists, for instance,

Результати та дискусії.

Результати студентів за "Опитувальником ідентичності з містом" (С. О. Літвінова, О. І. Муравьова) представлено у таблиці 1.

Результати показали, що значення всіх шкал "Опитувальника ідентичності з містом" знаходяться на середньому рівні. Шкала "Почуття належності до міста та віра в його можливості" показала трохи вищий за середньонормативні значення показник ($M = 19.13$; $SD = 3.87$). При порівнянні зі шкалою тестових норм, вище за середні значення отримано за шкалами "Емоційна прив'язаність та почуття близькості" ($M = 21.48$; $SD = 3.64$); "Місто, яке має унікальність" ($M = 14.56$; $SD = 2.31$). Таким чином, рівень сформованості когнітивного та емоційного компонентів міської ідентичності у студентської молоді є середнім та вище за середній, що узгоджується з даними інших дослідників, наприклад, Н. С. Дягилевої, Л. А. Журавльової (Дягилева, Журавлева, 2012); С. О. Літвінової, О. І. Муравьової (Литвинова, Муравьова, 2018).

Table 2. Average values and average squared differences under the scales of Questionnaire of Social and Psychological Adaptation (C. Rogers, R. Dymond) adapted by O. K. Osnytsky and Satisfaction with Life Scale (E. Diener) adapted by D. O. Leontiev, Ye. M. Osin ($n = 67$)

Таблиця 2. Середні значення та середньоквадратичні відхилення за шкалами методики "Опитувальник соціально-психологічної адаптації" (К. Роджерс, Р. Даймонд в адаптації О. М. Осницького) та "Шкала задоволеності життям" (Е. Дієнер в адаптації Д. О. Леонтьєва, Є. М. Осіна) ($n = 67$)

Scale name Назва шкал	Group 1 (original residents of Kherson) ($n = 28$) Група 1 (корінні жителі Херсона) ($n = 28$)		Group 2 (those who came to Kherson to study) ($n = 39$) Група 2 (ті, хто приїхали в Херсон для навчання) ($n = 39$)		Student's t-test t-крит. Ст'юдента	Significance level Рівень значущ.
	M	SD	M	SD		
Adaptability Адаптивність	137.23	21.74	128.07	17.69	7.96	$p < 0.01$
Self acceptance Самоприйняття	41.27	8.76	37.11	7.25	5.94	$p < 0.01$
Acceptance of others Прийняття інших	22.14	4.17	21.73	4.24	-	-
Emotional comfort	28.17	5.36	24.09	4.87	7.30	$p < 0.01$
Internality (internal control) Інтернальність (внутрішній контроль)	48.13	5.78	46.65	5.19	-	-
The pursuit of dominance Прагнення до домінування	13.16	2.41	14.27	2.35	-	-
Life satisfaction Задоволеність життям	26.17	5.79	23.48	5.36	4.63	$p < 0.01$

Note: *M – arithmetic mean; SD – mean square deviation.

of N. S. Diahylieva, L. A. Zhuravlova (Diahilieva, Zhuravlova, 2012); S. O. Litvinova, O. I. Muravyova (Litvynova, Muravyova, 2018).

At the same time, the results under scales determining behavioral-regulatory component show below-average scores: "Personal contribution to the city life" ($M = 11.74$; $SD = 2.07$); "Planning of the future, which is connected with the city" ($M = 8.49$; $SD = 1.76$). Therefore, the authors conclude that despite a quite positive emotional attitude of junior students to the city, they don't seek to participate in the city development. Perhaps, they find no senses yet and don't believe in the effectiveness of such actions; moreover, they still hesitate whether it is worth binding their further professional future with the city.

According to the results of the study of the social and psychological adaptation, the authors obtain the data which is demonstrated in table 2. To conduct a comparative analysis, the study group was divided into two parts: group 1 – students who were born and still live in Kherson; group 2 – students who came from the countryside and small villages of the region to study at the university.

Based on the results of the study of the indicators of social and psychological adaptation, the authors establish statistically significant differences between two studied groups under an integrated index of the social and psychological adaptation "Adaptability" ($t_{\text{емп.}} = 7.96$; $p < 0.01$). Thus, the general level of adaptation in social spheres of students of group 2, who came to Kherson from the countryside areas, is lower than of students who permanently reside in Kherson. In the light of the analysis of individual scales of Questionnaire of Social and Psychological Adaptation, the authors find statistically essential differences between groups under the scales "Self-perception" ($t_{\text{емп.}} = 5.94$; $p < 0.01$) and "Emotional control" ($t_{\text{емп.}} = 7.30$; $p < 0.01$) that confirms the occurrence of difficulties in the process of adaptation to the conditions of study at the university, the living conditions in the dormitory, the urban culture, rules and behavior standards of students who came to the city to study at the higher education institution. Besides, these challenges are experienced at the emotional level and affect the positivity of the perception of self-image. The conclusion is proved by the availability of statistically significant differences under the scale "Life satisfaction" ($t_{\text{емп.}} = 4.63$; $p < 0.01$) where average indicator in

Водночас результати за шкалами, які визначають поведінково-регулятивний компонент, показали нижче за середні оцінки: "Особистий внесок у життя міста" ($M = 11.74$; $SD = 2.07$); "Планування майбутнього, яке пов'язане із містом" ($M = 8.49$; $SD = 1.76$). Тобто, ми можемо зробити висновок про те, що у студентської молоді молодших курсів навчання при досить позитивному емоційному ставленні до міста, виявляється небажання брати особисто участь у розбудові міста, оскільки вони, мабуть, не бачать у цьому сенсу та не вірять в ефективність таких дій; крім того, вони ще сумніваються стосовно того, чи пов'язувати з цим містом своє подальше професійне майбутнє.

За результатами вивчення соціально-психологічної адаптації отримано дані, які представлені у таблиці 2. Для проведення порівняльного аналізу досліджувану групу розподілено на дві частини: група 1 – студенти, які народилися та продовжують жити у Херсоні; група 2 – студенти, які приїхали для навчання в університеті із сільської місцевості та невеличких містечок області.

На основі результатів дослідження показників соціально-психологічної адаптованості нами встановлено статистично значущі відмінності між двома групами досліджуваних за інтегральним показником соціально-психологічної адаптації "Адаптивність" ($t_{\text{емп.}} = 7.96$; $p < 0.01$), тобто загальний рівень адаптації у соціальних сферах у студентів групи 2, які приїхали до Херсону із сільської місцевості є нижчим, ніж у тих студентів, які постійно проживають в Херсоні. За результатами аналізування по окремих шкалах "Опитувальника соціально-психологічної адаптації" з'ясовано наявність статистично значущих відмінностей між групами за шкалами "Самоприйняття" ($t_{\text{емп.}} = 5.94$; $p < 0.01$) та "Емоційний комфорт" ($t_{\text{емп.}} = 7.30$; $p < 0.01$), що доводить наявність складностей у процесі адаптації до умов навчання в університеті, до умов проживання у гуртожитку, до міської культури, правил та норм поведінки у студентів, які приїхали у місто для навчання у закладі вищої освіти. Причому, ці складності переживаються на емоційному рівні та торкаються позитивності сприйняття образу Я. Цей висновок підтверджується наявністю статистично значущих відмінностей за "Шкалою задоволеності життям" ($t_{\text{емп.}} = 4.63$; $p < 0.01$), де середньоарифметичні показники у групі прибулих студентів є нижчими, ніж у групі студентів, які народилися та живуть у Херсоні.

Водночас, слід зауважити, що за такими шкалами соціально-психологічної адаптації, як

the group of non-resident students is lower than in the group of students who were born and live in Kherson.

At the same time, it should be emphasized that such scales of the social and psychological adaptation as "Acceptance of others", "Internality (internal control)", "The pursuit of dominance" don't show the statistically significant differences between the studied groups. The data is substantiated by the research findings of other domestic scientists (Andriychuk, 2018; Zavatska, 2012).

The obtained results of the differences in the level of social adaptation between the group of students, who were born, grew and live in Kherson, and a group of students who came to Kherson to study at the higher education institution encourage the authors to test a hypothesis on the possible influence of maturity of urban identity on the progress in the social and psychological adaptation of students.

To prove the synergies between the parameters of urban identity and indicators of the social and psychological adaptation, the authors use the correlation analysis. The results are presented in table 3.

"Прийняття інших", "Інтернальність (внутрішній контроль)", "Прагнення до домінування" не встановлено статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами. Такі дані підтверджуються науковими результатами інших вітчизняних науковців (Андрійчук, 2018; Завацька, 2012).

Отримані нами результати про відмінності у рівні соціально-психологічної адаптації між групою студентів, які народилися, виростили та живуть в Херсоні, та групою студентів, які приїхали до Херсона навчатися у закладі вищої освіти, спонукали нас до перевірки гіпотези про можливий вплив сформованості міської ідентичності на успішність соціально-психологічної адаптації студентської молоді.

Задля доведення взаємозв'язку між параметрами міської ідентичності та показниками соціально-психологічної адаптації нами застосовано кореляційний аналіз. Результати представлено у таблиці 3.

Кореляційний аналіз показав наявність статистично значущих взаємозв'язків інтегральної шкали соціально-психологічної адаптації "Адаптивність" з такими показниками міської ідентичності: «Почуття належності до міста та віра в його можливості» ($r_s = .261$; $p < 0.05$);

Table 3. Coefficients of indicators correlation of the urban identity and social-psychological adaptation (n = 67)
Таблиця 3. Коефіцієнти кореляції показників міської ідентичності та соціально-психологічної адаптації (n = 67)

Scale name Назва шкал	1	2	3	4	5
Adaptability Адаптивність	0.261*	0.272*	0.194	0.259*	0.185
Self acceptance Самоприйняття	0.127	0.201	0.006	0.185	0.154
Acceptance of others Прийняття інших	0.301*	0.142	0.159	0.163	0.129
Emotional comfort Емоційний комфорт	0.324*	0.338**	0.146	0.257*	0.102
Internality Інтернальність	0.132	0.149	0.116	0.264*	0.296*
The pursuit of dominance Прагнення до домінування	0.108	0.067	0.105	0.131	0.172
Life satisfaction Задоволеність життям	0.004	0.195	0.178	0.273*	0.153

Note:* - $p < 0.05$; ** - $p < 0.01$; 1. Belonging to the city and belief in its opportunities; 2. Emotional attachment and feeling of closeness; 3. A city which has a unique nature; 4. Personal contribution to the city life; 5. Planning of the future, which is connected with the city.

Примітка: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; 1. Почуття належності до міста та віра в його можливості; 2. Емоційна прив'язаність та почуття близькості; 3. Місто, яке має унікальність; 4. Особистий внесок у життя міста; 5. Планування майбутнього, яке пов'язане із містом.

The correlational analysis shows the availability of statistically significant interrelations of the integral scale of the social and psychological adaptation "Adaptability" with such indicators of the urban identity as "Belonging to the city and belief in its opportunities" ($r_s = .261$; $p < 0.05$); "Emotional attachment and feeling of closeness" ($r_s = .272$; $p < 0.05$); "Personal contribution to the city life" ($r_s = .259$; $p < 0.05$). The results confirm the fact that a person who has a high level of the social and psychological adaptability in the social environment and simultaneously a positive attitude to this environment (in this study it refers to the city of residence) feels his belonging to the city, i.e. he has an activated feeling "we"; moreover, the students are ready to make efforts to improve the city.

The indicator of the social and psychological adaptation "Acceptance of others" correlates with the scale of urban identity "Belonging to the city and belief in its opportunities" ($r_s = .301$; $p < 0.05$), i.e. a positive attitude to people from the nearest micro-society is associated with a positive attitude to the community the students relate to.

The scale "Emotional comfort" demonstrates the following correlational interrelations: "Belonging to the city and belief in its opportunities" ($r_s = .324$; $p < 0.05$); "Emotional attachment and feeling of closeness" ($r_s = .338$; $p < 0.01$); "Personal contribution to the city life" ($r_s = .257$; $p < 0.05$). In other words, awareness of the city, emotional attitude and attachment to the city mainly determine the emotional comfort of students. However, it is worth mentioning that students express a certain readiness for positive practices for the benefit of the city where they live in now.

The preliminary conclusion is supported by the statistically significant correlations of "Internality (internal control)" with behavioral-regulatory indicators of urban identity "Personal contribution to the city life" ($r_s = .264$; $p < 0.05$); "Planning of the future, which is connected with the city" ($r_s = .296$; $p < 0.05$). One can state that a person, who takes responsibility for the events that happen to him and for their consequences, turns focus to improve his residence place and believes that his actions make sense and effectiveness.

The correlation between "Satisfaction with Life Scale" of E. Diener and the indicator of the social and psychological adaptation "Personal contri-

"Емоційна прив'язаність та почуття близькості" ($r_s = .272$; $p < 0.05$); "Особистий внесок у життя міста" ($r_s = .259$; $p < 0.05$). Такі результати підтверджують, що особистість, яка має високий рівень соціально-психологічної адаптованості у соціальному середовищі, водночас має позитивне ставлення до цього середовища (у нашому дослідженні – до міста проживання), відчуває свою належність до міста, тобто має сформоване почуття "ми", крім того, студенти готові докладати зусиль до того, щоб покращити своє місто.

Показник соціально-психологічної адаптації "Прийняття інших" корелює зі шкалою міської ідентичності «Почуття належності до міста та віра в його можливості» ($r_s = .301$; $p < 0.05$), тобто позитивне ставлення до людей з найближчого мікросоціуму пов'язано з позитивним ставленням до спільноти, в якій зараз перебувають студенти.

Шкала "Емоційний комфорт" показала такі кореляційні взаємозв'язки: «Почуття належності до міста та віра в його можливості» ($r_s = .324$; $p < 0.05$); "Емоційна прив'язаність та почуття близькості" ($r_s = .338$; $p < 0.01$); "Особистий внесок у життя міста" ($r_s = .257$; $p < 0.05$), тобто поінформованість про місто, емоційне ставлення та прив'язаність до міста переважно зумовлюють емоційний комфорт студентської молоді. Хоча слід відзначити й те, що студенти виявляють певну готовність до реальних справ на благо міста, в якому вони зараз живуть.

Цей попередній висновок підтверджується наявністю статистично значущих кореляційних зв'язків "Інтернальності (внутрішнього контролю)" з поведінково-регулятивними показниками міської ідентичності «Особистий внесок у життя міста» ($r_s = .264$; $p < 0.05$); "Планування майбутнього, яке пов'язане з містом" ($r_s = .296$; $p < 0.05$). Можна зазначити, що особистість, яка відчуває власну відповідальність за події, які з нею відбуваються, та за їх наслідки, спрямовує власну активність на покращення місця свого перебування та вважає, що її дії мають сенс та ефективність.

Цікавим виявився кореляційний зв'язок між "Шкалою задоволеності життям" Е. Дінера та показником соціально-психологічної адаптації «Особистий внесок у життя міста» ($r_s = .296$; $p < 0.05$). На наш погляд, це свідчить про те, що коли людина вже обрала своє місто та задоволена перебуванням у ньому, вона готова вкладати свою працю у розвиток міста проживання; позитивні результати, у свою чергу, підвищують цю задоволеність.

bution to the city life" ($r_s = .296$; $p < 0.05$) proves interesting. In the authors' standpoint, the above substantiates that if a person has chosen the city, he/she is ready to put out energies in the development of the city of residence, and positive results, in turn, increase the satisfaction.

Conclusions.

1) The research finds out that urban identity is the outcome of the process of social categorization, which is based on an individual's belonging to the urban community that leads to the assimilation of norms, rules, standards of behavior which are peculiar to the typical urbanite.

2) The authors determine the differences in the parameters of social and psychological adaptation in the social sphere, i.e. in the scales "self-perception", "emotional comfort", "satisfaction with life", between the group of students who were born, grew and live in the city and the group of students who came to the city from small towns or villages of the region to study at the higher education institution ($p < 0.01$).

3) It is established the availability of interrelations between the parameters of urban identity and indicators of the social and psychological adaptation of students that justifies the influence of mature urban identity (of cognitive, emotional, behavior-regulatory components) on the effectiveness of the social and psychological adaptation in the city. The article proves that progress in the city adaptation conditioned by the belonging to the city and belief in its opportunities, the emotional attachment and closeness to the city.

4) The process of adaptation has its difficult periods associated with stress rise during the development of urban identity, and this fact requires the creation of special training programs which help non-resident students to adapt in the city and promote a tolerant attitude of urbanites to newcomers that may be a prospect for further research.

References

- Andriychuk, I. P. (2018). Features of adaptation of students – future psychologists to higher education. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(8), Vol. 2. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5702
- Baranova, V. A. (2012). Urban and rural societies: socio-psychological aspects of the study of territorial-settlement communities. *Bulletin of St. Petersburg State University. Series 12*, 2. 194-201.

Висновки

1) З'ясовано, що міська ідентичність є результатом процесу соціальної категоризації, основою для якої є належність людини до міської спільноти, що призводить до засвоєння норм, правил, стандартів поведінки, які є характерними для типового містянина.

2) Визначено наявність відмінностей за параметрами соціально-психологічної адаптації у соціальній сфері, а саме, за шкалами "самоприйняття", "емоційний комфорт", "задоволеність життям", між групою студентів, які народилися, вирости та проживають зараз у місті, та групою студентів, які приїхали у місто для навчання у закладі вищої освіти із невеликих містечок та сіл області ($p < 0,01$).

3) Встановлено наявність взаємозв'язків між параметрами міської ідентичності та показниками соціально-психологічної адаптації студентської молоді, що доводить вплив сформованої міської ідентичності (когнітивного, емоційного, поведінково-регулятивного компонентів) на ефективність соціально-психологічної адаптації у місті. Доведено, що успішність адаптації у місті зумовлена почуттям належності до міста та вірою в його можливості, емоційною прив'язаністю та почуттям близькості до міста.

4) Процес адаптації має свої складні періоди, що пов'язані з підвищенням напруженості при розвитку міської ідентичності, і це потребує створення спеціальних тренінгових програм, які допомагають в адаптації приїжджих студентів до умов міста, та сприяють розвитку толерантного ставлення жителів міста до прибулих, що може бути перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел

- Андрійчук І. П. Особливості адаптації студентів - майбутніх психологів до навчання у вищій школі. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 4(8), Vol. 2, June 2018 DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5702
- Баранова В. А. Городской и сельский социумы: социально-психологические аспекты исследования территориально-поселенческих общностей. *Вестник СПбГУ. Сер. 12*. 2012. Вып. 2. С.194–201.
- Belanche D., Casals L. V., Flavian C. Understanding the cognitive, affective and evaluative components of social urban identity: Determinants, measurement, and practical consequences. *Journal of Environmental Psychology*. 2017. Vol. 50. P. 138–153.

**The features of the influence of urban identity
on the social and psychological adaptation of students**

- Belanche, D., Casalys, L. V. & Flavian, C. (2017). Understanding the cognitive, affective and evaluative components of social urban identity: Determinants, measurement, and practical consequences. *Journal of Environmental Psychology*, 50. 138-153. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.02.004>
- Bernardo, F. & Palma-Oliveira, J. M. (2013). Place identity, place attachment and the scale of place: the impact of places alienness. *Psychology*, 4. 167-193. DOI: <https://doi.org/10.1080/21711976.2013.1073867>
- Blynova, O. Ye, Popovych, I. S., Bokshan, H. I., Tsil'mak, O. M. & Zavatska, N. Ye. (2019). Social and Psychological Factors of Migration Readiness of Ukrainian Students. *Revista ESPACIOS*, 40(36). 4. <http://www.revistaespacios.com/a19v40n36/19403604.html>
- Blynova, O. Ye. (2018). Psychological aspects of the adaptation of rural residents to urban conditions. *Actual problems of personality psychology and social interaction: collection of scientific articles*. Grodno: Grodnenskiy gosudarstvennyj universitet imeni Janki Kupaly. 24-31.
- Dias, P. & Ramadier, T. (2015). Social trajectory and socio-spatial representation of urban space: The relation between social and cognitive structures. *Journal of Environmental Psychology*, 41. 135-144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.12.002>
- Dyagileva, N. S. & Zhuravleva, L. A. (2012). Urban identity: concept, structure, fundamentals. *Sociology of the city*, 1. 46-61.
- Hubeladze, I. H. (2015). *Rural youth in the city: the search for identity: a monograph*. Kyiv: Milenium.
- Litvinova, S. A., Muravyova, O. I. (2019). City identity questionnaire: development, validation, reliability verification. *Bulletin of the Novosibirsk State Pedagogical University*, 8(1). 71-93. DOI: 10.15293/2226-3365.1801.05
- Miklyaeva, A. V. & Romyanceva, P. V. (2011). The ratio of central and peripheral components in the structure of social identity. *Psychological Journal*, 32(5). 36-45.
- Milgram, S. (2000). *Experiment in social psychology*. SPb.: Piter.
- Osin, E. N. & Leontiev, D. A. (2008). Testing Russian-language versions of two scales of rapid assessment of subjective well-being. *Materials of the III All-Russian Sociological Congress*, Moscow. Institute of Sociology RAS.
- Osnytsky, A. K. (2004). Characterization of social adaptation. *Psychology and school*, 1. 43-56.
- Shtejnbah, H. E. & Elensky, V. I. (2004). *Psychology of Living Space*. SPb.: Rech.
- Ujanga, N. & Zakariya, K. (2015). The notion of place, place meaning and identity in urban regeneration. *Procedia - social and behavioral sciences*, 170, 709-717. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.073>
- Zavatska, N. Ye. (2012). *Sociocultural and psychological aspects of personality adaptation in contemporary society: a monograph*. Luhansk: Vyd-voim. V. Dalia. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.02.004>
- Bernardo F., Palma-Oliveira J. M. Place identity, place attachment and the scale of place: the impact of place salience. *Psychology*. 2013. Vol. 4. P. 167-193. DOI: <https://doi.org/10.1080/21711976.2013.1073867>
- Blynova, O. Ye, Popovych, I. S., Bokshan, H. I., Tsil'mak, O. M. & Zavatska, N. Ye. (2019). Social and Psychological Factors of Migration Readiness of Ukrainian Students. *Revista ESPACIOS*, Vol. 40. (№ 36). Page 4. <http://www.revistaespacios.com/a19v40n36/19403604.html>
- Блинова Е. Е. Психологические аспекты адаптации сельских жителей к условиям городской среды. *Актуальные проблемы психологии личности и социального взаимодействия : сб. науч. ст. / ГрГУ им. Я. Купалы ; науч. ред.: А. В. Ракицкая, О. Г. Митрофанова. – Гродно : ГрГУ, 2018. С.24-31.*
- Dias P., Ramadier T. Social trajectory and socio-spatial representation of urban space: The relation between social and cognitive structures. *Journal of Environmental Psychology*. 2015. Vol. 41. P. 135-144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.12.002>
- Дягилева Н. С., Журавлева Л. А. Городская идентичность: понятие, структура, основы. *Социология города*. 2012. № 1. С. 46-61.
- Губеладзе И. Г. Сільська молодь у місті: пошук ідентичності : монографія. К. : Міленіум, 2015. 236 с.
- Литвинова С. А., Муравьева О. И. Опросник идентичности с городом: разработка, валидизация, проверка надежности. *Вестник Новосибирского государственного педагогического университета*. 2018. Том. 8. №1. С. 71-93. DOI: 10.15293/2226-3365.1801.05
- Микляева А. В., Румянцева П. В. Соотношение центральных и периферических компонентов в структуре социальной идентичности личности. *Психологический журнал*. 2011, том 32, № 5, С. 36-45.
- Милграм С. Эксперимент в социальной психологии. СПб. : Питер, 2000. 336 с.
- Осин Е. Н., Леонтьев Д. А. Аprobация русскоязычных версий двух шкал экспресс-оценки субъективного благополучия. *Материалы III Всероссийского социологического конгресса*. М.: Институт социологии РАН, Российское общество социологов, 2008. [Диск CD, ISBN 978-6-89697-157-3.]
- Осницкий А. К. Определение характеристик социальной адаптации. *Психология и школа*. 2004. № 1. С. 43-56.
- Штейнбах Х. Э., Еленский В. И. Психология жизненного пространства. СПб. : Речь, 2004. 239 с.
- Ujanga N., Zakariya K. The notion of place, place meaning and identity in urban regeneration. *Procedia - social and behavioral sciences*. 2015. Vol. 170. P. 709-717. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.073>
- Завацька Н. Є. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія / Під ред. Н. Є. Завацької. Луганськ: Вид-во ім. В. Даля, 2012. 320 с.

DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-6

Link article (Style APA): Bocheliuk, V. Yo. & Panov M. S. (2020). The structural and functional model of the professional readaptation of the internally displaced persons. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 84-96. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-6

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Bocheliuk, V. Yo. & Panov M. S. The structural and functional model of the professional readaptation of the internally displaced persons. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 84-96. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-6

UDC 159.944.4:314.151

The structural and functional model of the professional readaptation of the internally displaced persons

Структурно-функціональна модель професійної реадптації внутрішньо переміщених осіб

Received: April 02, 2020 Accepted: May 12, 2020

Bocheliuk Vitalii Yosypovych

Doctor of Psychological Sciences, Full
Professor,
Department of Social Work and Psychology
Zaporizhzhia Polytechnic National University,
Ukraine

vitalik.psyhol@ukr.net,
ORCID 0000-0001-8727-3818

Panov Mykyta Serhiiovych

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor
Department of Special Education
and Special Psychology

Municipal Institution of Higher Education
"Khortytsia National Educational
Rehabilitation Academy"
of Zaporizhzhia Regional Council, Ukraine
nikita.psyhol@ukr.net,
ORCID 0000-0002-5085-8895

Бочелюк Віталій Йосипович

доктор психологічних наук, професор,
кафедра соціальної роботи
та психології

Національний університет "Запорізька
політехніка", Україна

vitalik.psyhol@ukr.net,
ORCID 0000-0001-8727-3818

Панов Микита Сергійович

кандидат психологічних наук, доцент
кафедра спеціальної педагогіки
та спеціальної психології

КЗВО "Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія"
Запорізької обласної ради, Україна

nikita.psyhol@ukr.net,
ORCID 0000-0002-5085-8895

Abstract

The purpose of the research is to develop and substantiate the structural and functional model of the professional readaptation of unemployed internally displaced persons. **Methods.** In the course of the study, the authors use a complex of methods, in particular, the analysis of legislative and regulatory documents which prescribe the rights and duties of internally displaced persons, scholarly literature dealing with the subject-matter of the article to identify the development status of the issue concerned and methodological and theoretical fundamentals

Анотація

Мета статті – розробити й обґрунтувати структурно-функціональну модель професійної реадптації безробітних, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб. **Методи.** У процесі дослідження використано комплекс методів, зокрема аналіз законодавчих і нормативно-правових документів, які визначають права й обов'язки внутрішньо переміщених осіб, наукової літератури з проблеми дослідження для визначення стану розроблення порушеного питання та методологічних і теоретичних засад дослідження; узагальнення й систематизації

The structural and functional model of the professional readaptation of the internally displaced persons

of the research; generalization and systematization to draw the conclusions; modeling to create the structural and functional model. To perform the correctional and rehabilitation activity with unemployed belonging to the category of internally displaced persons effectively, the authors have chosen the methods which present the psychosocial model of rehabilitation (N. Sardzhveladze), the Nonviolent Communication model (M. Rosenberg) and psychosocial model of resilience development (M. Euwema). **Results.** In the process of creating the structural and functional model of the professional readaptation of unemployed internally displaced persons, it was formulated the three-level concept: the methodological level which elucidates the interrelations of scientific approaches in resolving the issue of concern; the theoretical level involves taking into account of advances of the contemporary psychology on the area of social readaptation; the practical level stipulates the development of conceptual and procedural support of the correctional and rehabilitation activity. The elaborated structural and functional model contains the following components, which have direct functional relations: purpose, content, tools and methods, expected result. The model consists of purposeful (purpose and tasks), theoretical-methodological (methodological approaches, general scientific and specific principles), conceptual-activity (content, forms, methods, means of professional readaptation) and criteria-performance (complex methods of diagnostics, criteria, indicators and levels of professional readaptation) blocks. **Conclusions.** The article develops and justifies the structural and functional model of the professional readaptation of unemployed internally displaced persons. The positional layout of its components, first, demonstrates the consistency of problem solution and, second, the reasoning of execution of correctional and rehabilitation activities. The research proves that interaction and interrelations of the formed and described blocks guarantee the cohesiveness, functionality and effectiveness of the proposed model of professional readaptation of internally displaced persons. The model also focuses on the optimization of the practical activity of experts who mentor the mentioned category of citizens.

Key words: unemployed, structural and functional model, forced migration, social readaptation, block.

Introduction

Over recent years, in the context of intensification of the external threat and some crisis processes in the life of Ukrainian society, new phenomena have emerged which require an adequate

з метою формулювання висновків; моделювання для створення структурно-функціональної моделі. Для ефективного здійснення корекційно-реабілітаційної роботи з безробітними з категорії внутрішньо переміщених осіб обрано методики, що презентують психосоціальну модель реабілітації (Н. Сарджвеладзе), модель ненасильницького спілкування (М. Розенберг) та психосоціальну модель розвитку стійкості (М. Еувема). **Результати.** У процесі створення структурно-функціональної моделі професійної реадaptaції безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб сформульовано концепцію, яка мала трирівневу структуру: методологічний рівень, що розкриває взаємозв'язки наукових підходів у розв'язанні проблеми; теоретичний, що передбачав врахування здобутків сучасної соціальної психології у сфері соціальної реадaptaції; практичний, у межах якого відбувалося розроблення змістового і процесуального забезпечення корекційно-реабілітаційної роботи. Спроектвана структурно-функціональна модель містить такі компоненти: мету, завдання, зміст, методики й методи, очікуваний результат, які перебувають у безпосередніх функціональних взаємозв'язках. Розроблена модель складається з цільового (мета й завдання), теоретико-методологічного (методологічні підходи, загальнонаукові і специфічні принципи), змістово-діяльнісного (зміст, форми, методи, засоби професійної реадaptaції) і критеріально-результативного (комплексна методика діагностики, критерії, показники та рівні професійної реадaptaції) блоків. **Висновки.** У статті розроблено й обґрунтовано структурно-функціональну модель професійної реадaptaції безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб, позиційне розташування компонентів якої, по-перше, відображає послідовність розв'язання проблеми, а по-друге, логіку здійснення корекційно-реабілітаційної роботи. Доведено, що взаємодія та взаємозв'язок усіх визначених та схарактеризованих блоків забезпечує цілісність, дієвість та ефективність запропонованої моделі професійної реадaptaції безробітних, які належать до внутрішньо переміщених осіб, а також спрямована на оптимізацію практичної діяльності фахівців, які здійснюють супровід зазначеної категорії громадян.

Ключові слова: безробітні, структурно-функціональна модель, вимушена міграція, соціальна реадaptaція, блок.

Вступ

Упродовж попередніх років, у зв'язку з активізацією зовнішньої загрози і низки кризових процесів у житті українського соціуму, з'являються нові явища, які потребують адекватного

response from the state and society to resolve urgent and potential problems. One of such phenomena is internally displaced persons who lost housing, work, social status, and even were forced to change the sociocultural environment due to the annexation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation and military actions in eastern Ukraine. The situation of forced internal migration causes the social maladaptation of an individual who is characterized by depressive positions, passivity, conformism, reluctance to address the issues of settlement, including professional, in the new conditions adequately. Art. 2 of the Law of Ukraine "On Ensuring Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" (2014) states: "Ukraine takes all possible measures under the Constitution and laws of Ukraine, international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine to prevent possible internal displacements, to protect the rights and freedoms of internally displaced persons, to create conditions for voluntary returning of such persons to their previous residence places or further reintegration at the new place of residence in Ukraine". Thus, there is a need to form a system of adaptation measures for social and, firstly, professional readaptation of the unemployed from the list of internally displaced persons.

In the course of the research, the authors take into account the scientific works of L. Orban-Lembryk (Orban-Lembryk, 2008), which analyze the impact of migration processes on the behavioral features of an individual; O. Blynova (Blynova, 2016) who marks the aspects of social and psychological adaptation of the forced migrants; K. Aksenchenko (Aksenchenko, 2018) who highlights the psychological features of the human behavior under conditions of unemployment; I. Drozdova (Drozdova, 2016) who elaborates the methods of psychological support of forced migrants; as well as papers of G. Gaida, (Gaida, 2015) concerning the social and professional adaptation of workers. However, as of today, there are no comprehensive scientific papers devoted to the issue of professional rehabilitation of the unemployed, who belong to the category of internally displaced persons. The theoretical and practical significance of the problem under consideration determines the relevance of the undertaken research.

The purpose of the article is to develop and substantiate the structural and functional

реагування з боку держави й суспільства для розв'язання нагальних і потенційних проблем. Одним із таких феноменів є внутрішньо переміщені особи, які у зв'язку з анексією Російською Федерацією Кримського півострова і воєнних дій на Сході України втратили житло, роботу, соціальний статус, подекуди були змушені змінити соціокультурне оточення. Ситуація вимушеної внутрішньої міграції призводить до соціальної дезадаптації особистості, ознаками якої є депресивні стани, пасивність, конформізм, неготовність адекватно вирішувати проблеми облаштування, зокрема професійного, у нових умовах. У ст. 2 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" (2014) зазначено: "Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні". Відтак, постає необхідність налагодження системи адаптаційних заходів з метою соціальної, а насамперед професійної, реадaptaції безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб.

У процесі дослідження взято до уваги наукові праці Л. Орбан-Лембрик (Орбан-Лембрик, 2008), у яких проаналізовано вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості; О. Блинової (Блинова, 2016), у яких визначено особливості соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів; К. Аксенченко (Аксенченко, 2018) про психологічні особливості поведінки особистості в умовах безробіття; І. Дроздової (Дроздова, 2016) про методи психологічної допомоги вимушеним мігрантам; Дж. Гайда (Gajda, 2015) про соціальну й професійну адаптацію працівників. Проте на сьогодні відсутні комплексні наукові праці, присвячені проблемі професійної реадaptaції безробітних, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб. Теоретична і практична значущість зазначеної проблеми і зумовила актуальність проведеного дослідження.

Мета статті – розробити й обґрунтувати структурно-функціональну модель професійної реадaptaції безробітних, що належать до категорії внутрішньо переміщених

model of the professional readaptation of unemployed belonging to the category of internally displaced persons. The specified purpose involves realizing some research tasks as follows: to characterize the framework of categories and concepts of the study; to formulate the concept of the development of the structural and functional model; to present the structural and functional model of the professional readaptation of unemployed belonging to the category of internally displaced persons and to describe its structure.

Methodology

In the process of the scientific search for the formulation of theoretical fundamentals and the elaboration of a system of correctional and rehabilitation means, the authors examine some provisions of humanistic and existentialistic methodological approaches in terms of their complementarity. In particular, the implementation of the humanistic approach the basic principles of which were specified in the papers of C. Rogers (Rogers, 1942), A. Maslow (Maslow, 1944), R. May (May, 1977) makes it possible to integrate the crisis experience of internally displaced persons and to find ways of the use of available potential for updating the internal resources of a personality. The use of the ideas of the existentialistic approach – one of its theorists is I. Yalom (Yalom, 1999) – is expedient while elaborating individual programs for professional readaptation of unemployed internally displaced persons, because the representatives of this approach are against depersonalized therapy believing that each person should be treated individually taking into account his personal qualities and life situation.

In the context of the research, the authors use a complex of methods, in particular, the analysis of legislative and regulatory documents which prescribe the rights and duties of internally displaced persons; analysis of scholarly literature dealing with the subject-matter of the article to identify the development status of the issue concerned and methodological and theoretical fundamentals of the research; generalization and systematization to draw the conclusions; modeling to create the structural and functional model.

To perform the correctional and rehabilitation activity with unemployed belonging to the category of internally displaced persons, it was chosen the following methods: “Psychosocial model

осіб. Зазначена мета передбачала реалізацію низки дослідницьких завдань: схарактеризувати категоріально-понятійний апарат дослідження; сформулювати концепцію побудови структурно-функціональної моделі; подати структурно-функціональну модель професійної реадптації безробітних, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб, описати її структуру.

Методологія

У процесі наукового пошуку для формування теоретичних засад і розроблення системи корекційно-реабілітаційних заходів було взято до уваги окремі положення гуманістичного й екзистенціального методологічних підходів на основі їхньої взаємодоповнюваності. Зокрема реалізація гуманістичного підходу, основні засади якого були визначені в працях К. Роджерса (Rogers, 1942), А. Маслоу (Maslow, 1944), Р. Мея (May, 1977), дала змогу інтегрувати кризовий досвід внутрішньо переміщених осіб і визначити шляхи використання наявного потенціалу для актуалізації внутрішніх ресурсів особистості. Використання положень екзистенціального підходу, одним із теоретиків якого є І. Ялом (Yalom, 1999), стало доцільним у процесі розроблення індивідуальних програм з професійної реадптації безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб, оскільки представники цього підходу виступають проти деперсоналізованої терапії, зважаючи, що до кожної людини потрібно знаходити підхід, зважаючи на її особистісні риси та життєву ситуацію.

Під час дослідження було використано комплекс методів, зокрема аналіз законодавчих і нормативно-правових документів, які визначають права й обов'язки внутрішньо переміщених осіб; аналіз наукової літератури з проблеми дослідження для визначення стану розроблення порушеного питання та методологічних і теоретичних засад дослідження; узагальнення й систематизації з метою формулювання висновків; моделювання для створення структурно-функціональної моделі професійної реадптації безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб.

Для корекційно-реабілітаційної роботи з безробітними з категорії внутрішньо переміщених осіб обрано такі методики: “Психосоціальна модель реабілітації” Н. Сарджвеладзе (Сарджвеладзе, 2007), “Модель ненасильницького спілкування” (NVC-Nonverbal Communication) М. Розенберга (Розенберг,

of rehabilitation of N. Sardzhveladze (Sardzhveladze, 2007), "The Model of Nonviolent Communication (NVC) of M. Rosenberg (Rosenberg, 2009) and "Psychosocial Model of Resilience Development of M. Euwema (Euwema, 2016).

Results

K. Aksenchenko associates professional readaptation of unemployed with the professional crisis which the scientist considers as a mental condition caused by unbalancing, disorganization or loss of contacts with the professional environment or labor activity; this condition can be triggered externally or by the very individual and characterized by changes in his mental psychological well-being, social, professional and financial status, as well as accompanied by mental tension and stress (Aksenchenko, 2018). A. Shumeiko states the professional readaptation is administratively adjusted by the state process of formation of the educational and professional sphere of acquisition or renewal of skills necessary for mastering professions, which have the greatest commercial demand in the modern labor market. Within the framework of this phenomenon, the researcher marks the state-guaranteed and practically implemented mechanism for the improvement of the available professional skill of a personality (Shumeiko, 2017). In the authors' opinion, professional readaptation should be considered as a gradual adjustment of workers, who have experience in labor activities, to new conditions of professional engagement (social relations, professional duties, physical conditions of labor, production objectives and operations) whereby the restructuring of need-motivational sphere of an individual takes place. Effectiveness index of professional readaptation is a balance between adaptation potential of an individual and his new professional activity (a person unlocks his professional potential, keeps up mental health and achieves professional success). The before mentioned gives grounds to conclude that professional readaptation is very important for the socio-cultural integration of the forced migrants because it is one of the key indicators of their effectual social adaptation in the new environment. I. Baklytskyi thinks that the effectiveness of professional adaptation can be assessed based on three diagnostic characteristics: the level of emotional tension and stress

(2009), "Психосоціальна модель розвитку стійкості" М. Еувема (Еувема, 2016).

Результати дослідження

К. Аксенченко пов'язує професійну реадaptaцію безробітних з професійною кризою, яку дослідниця розглядає як психічний стан, зумовлений розбалансуванням, дезорганізацією або втратою зв'язків із професійним середовищем або трудовою діяльністю; цей стан може ініціюватися ззовні або самою особистістю, характеризуватися змінами у її психологічному благополуччі, соціальному, професійному і матеріальному статусі, супроводжуватися психічною напруженістю і переживаннями (Аксенченко, 2018). А. Шумейко вважає, що професійна реадaptaція – адміністративно скорегований державою процес формування освітньо-професійної сфери набуття чи відновлення навичок, необхідних для опанування професій, які мають найбільший комерційний запит на сучасному ринку праці. Дослідник виокремлює в межах цього явища гарантований державою та практично реалізований механізм підвищення вже існуючої виробничої кваліфікації особистості (Шумейко, 2017). На нашу думку, під професійною реадaptaцією варто розглядати поступове пристосування працівників, які вже мають досвід трудової діяльності, до нових умов професійної діяльності (соціальних відносин, професійних обов'язків, фізичних умов праці, виробничих завдань та операцій), при якому відбувається перебудова потребово-мотиваційної сфери особистості. Показником ефективності професійної реадaptaції є баланс між адаптаційним потенціалом особистості та її новою професійною діяльністю (людина реалізує свій професійний потенціал, зберігає психічне здоров'я, досягає професійного успіху). Це дає підстави для висновку, що професійна реадaptaція дуже важлива для соціокультурної інтеграції вимушених мігрантів, оскільки вона є одним із важливих показників їхньої успішної соціальної адаптації в новому середовищі. І. Баклицький зазначає, що ефективність професійної адаптації можна визначити на основі таких діагностичних характеристик: рівень емоційної напруги і стійкість до стресу; особливості мікросоціальної взаємодії і міри адекватності міжособистісних стосунків; енергетичний потенціал і здатність до логічного структурування ситуації (Баклицький, 2008). Для фіксації і відслідковування динаміки зазначених характеристик потрібно

resilience; features of micro-social interaction and measure of the adequacy of interpersonal relations; energy potential and capacity for logical structuring of the situation (I. Baklytskyi). To fix and monitor the dynamics of the characteristics, it is essential to formulate theoretical fundamentals and to elaborate practical recommendations for professional readaptation of the mentioned category of the population, as well as to choose diagnostic tools. Consequently, the authors create the structural and functional model of professional readaptation of unemployed internally displaced persons which has the three-level structure:

- the methodological level covers the interrelations of different scientific approaches to the settlement of the problem of professional readaptation of unemployed belonging to internally displaced persons. The authors highlight that effectiveness and consistency of the solution of the relevant issue is ensured by the mutually correlated application of humanistic and existential approaches. This makes it possible to manage the issue concerned holistically, to take into account personal and social stress factors, to choose methods for psychotherapeutic work with forced immigrants;

- the theoretical level prescribes the analysis of scientific best practices in social psychology in general and the issue of social readaptation of different categories of the population. In particular, based on the analysis of findings of foreign scientists dealing with the issue of social readaptation, L. Orban-Lembryk specifies three basic scientific approaches to the problem: from the perspective of social identification (the focus is on self-perception and new environment in terms of available information); in the light of stress and a search for ways of its coping (compared to voluntary migration, forced one is treated as a stress situation, and the models of stress situations and possible options of getting out are studied); in the sociocultural context (the emphasis is placed on the psychology of intercultural contacts, shaping skills and abilities which facilitate the adaptation in the new environment) (L. Orban-Lembryk, 2018).

Moreover, under the framework of the theoretical level, the paper substantiates the framework of categories and concepts of the research (the concepts “adaptation”, “readaptation”, “professional readaptation”, “internally displaced per-

сформулювати теоретичні засади і розробити практичні рекомендації щодо професійної реадптації зазначеної категорії населення, а також підібрати діагностичний інструментарій. З цією метою було створено структурно-функціональну модель професійної реадптації безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб, загальна концепція побудови якої має трирівневу структуру:

- методологічний рівень розкриває взаємозв'язки різних наукових підходів до розв'язання проблеми професійної реадптації безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб. Наголосимо, що ефективність і системність вирішення зазначеного питання забезпечується взаємоузгодженим застосуванням гуманістичного й екзистенціального підходів. Це дало змогу комплексно підійти до розв'язання досліджуваного питання, врахувати особистісні й соціальні стресогенні чинники, відібрати методики для психотерапевтичної роботи з вимушеними мігрантами;

- теоретичний рівень передбачав аналіз наукових напрацювань з соціальної психології загалом і з проблеми соціальної реадптації різних категорій населення. Зокрема Л. Орбан-Лембрик на основі аналізу праць зарубіжних дослідників з проблеми соціальної реадптації виділила три основні наукові підходи до цієї проблеми: з точки зору соціальної ідентифікації (увага сконцентрована на сприйнятті себе й нового оточення на основі наявної інформації); з урахуванням стресу та пошуку шляхів його подолання (вимушену міграцію, на відміну від добровільної, розглядають як ситуацію стресу, вивчають моделі стресових ситуацій і варіанти виходу з них); у соціокультурному контексті (увага акцентується на психології міжкультурних контактів, формуванні умінь і навичок, які сприяють адаптації в новому середовищі) (Орбан-Лембрик, 2008).

Окрім того, у межах теоретичного рівня було обґрунтовано категоріально-понятійний апарат дослідження (поняття “адаптація”, “реадптація”, “професійна реадптація”, “внутрішньо переміщені особи”, “вимушена міграція” тощо), проаналізовано структуру досліджуваного феномена, розкрито сутність, зміст, етапи, закономірності і принципи професійної реадптації безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб.

- практичний рівень, що передбачав моделювання й експериментальну перевірку системи корекційно-реабілітаційних заходів

sons”, “forced migration” etc.), analyzes the structure of phenomenon under study, elucidates the essence, content, stages, regularities and principles of professional readaptation of unemployed internally displaced persons.

- the practical level provides for modeling and experimental check of the system of correctional and rehabilitation activities on professional readaptation of unemployed belonging to internally displaced persons, the elaboration of conceptual and procedural, academic, assessment and diagnostic support of this process.

In addition, in the course of the research, the authors formulate some principal scientific and theoretical provisions which determine the essence of the designed model of professional readaptation of unemployed internally displaced persons. First, the model aims to pool efforts of experts acting in different spheres (representatives of public authorities, non-governmental and voluntary organizations, social care teachers, psychologists etc.) as well as contributes to the active cooperation of some public and non-governmental establishments, which carry out complex mentorship of the mentioned category. Second, the model has not only theoretical but also practical significance because relates to the direct practices of social rehabilitation institutions which perform mentorship and support of internally displaced persons – it has been tested in the real conditions. Third, the model complies with such basic requirements as the conceptual role, consistency, controllability, effectiveness, optimality and innovativeness. Fourth, the model can be transformed by gearing to volatile conditions as it is based on the components of the universal nature.

In general, the projecting of the structural and functional model of professional readaptation of unemployed internally displaced persons involves the covering of the following components which have direct functional ties: the purpose, tasks, content, structural components of professional readaptation, end points. The results of the analysis of scientific literature dealing with the subject-matter and study of the current state of the practice of professional readaptation of unemployed internally displaced persons allow building the structural and functional model which consists of purposeful, theoretical-methodological, conceptual-activity and criteria-performance blocks represented in the scheme (Fig. 1).

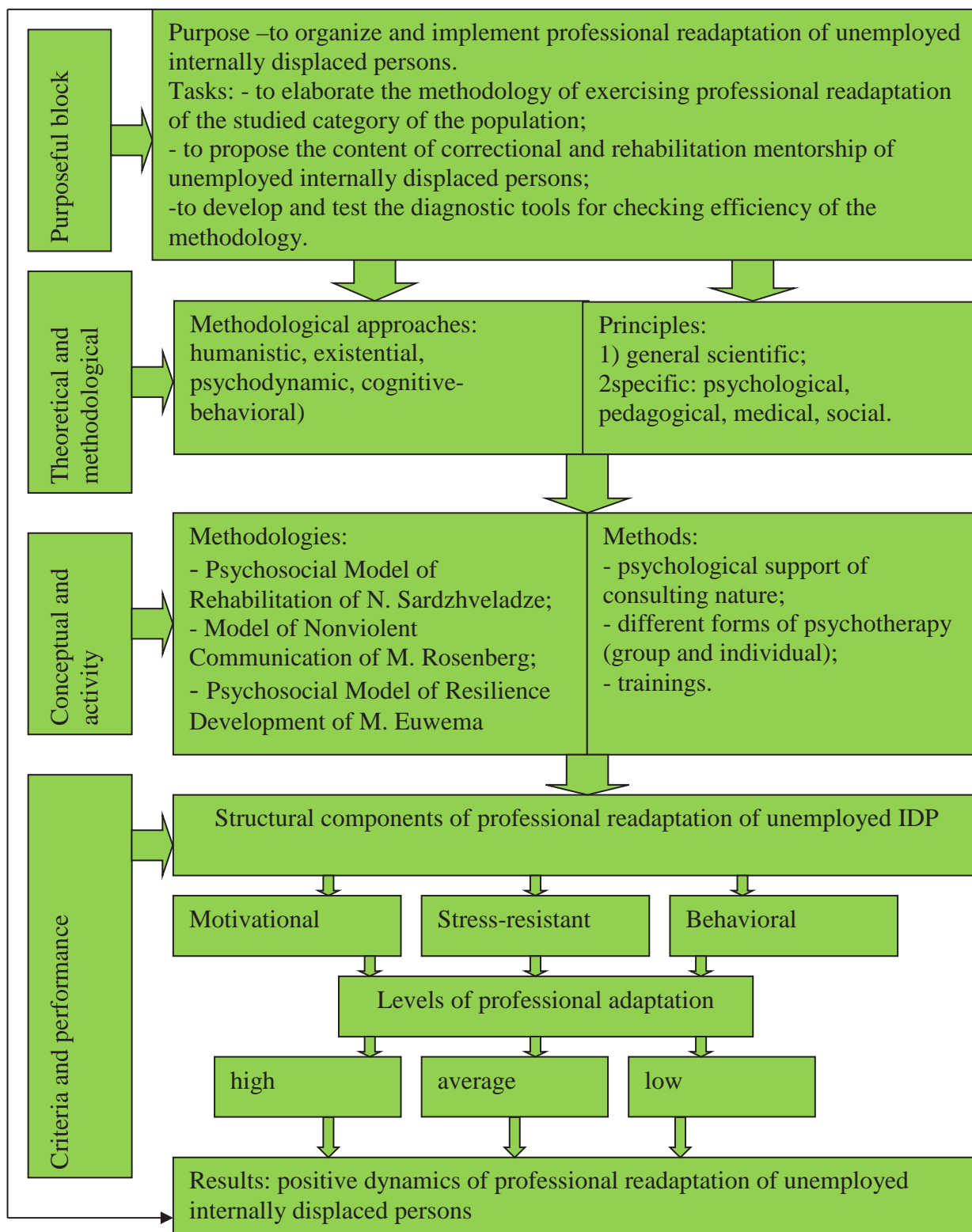
з професійної реадaptaції безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб, розроблення змістово-процесуального, навчально-методичного, оцінювально-діагностичного забезпечення цього процесу.

Окрім того, у процесі дослідження сформульовано низку принципів науково-теоретичних положень, які визначають сутність розробленої моделі професійної реадaptaції безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб. По-перше, запропонована модель спрямована на об'єднання зусиль фахівців різних напрямів (представників органів державної влади, громадських і волонтерських організацій, соціальних педагогів, психологів тощо), а також сприяє активній співпраці різних державних і громадських установ, які здійснюють комплексний супровід зазначеної категорії населення. По-друге, зазначена модель має не тільки теоретичне, але й конкретно практичне значення, тому що пов'язана з безпосередньою практикою роботи соціальних реабілітаційних установ, які здійснюють супровід і підтримку внутрішньо переміщених осіб, вона була апробована в реальних умовах. По-третє, модель відповідає таким основним технологічним вимогам: концептуальність, системність, керованість, ефективність, оптимальність, інноваційність. По-четверте, розроблену модель можна трансформувати, адаптуючи до змінних умов, оскільки вона заснована на компонентах універсального характеру.

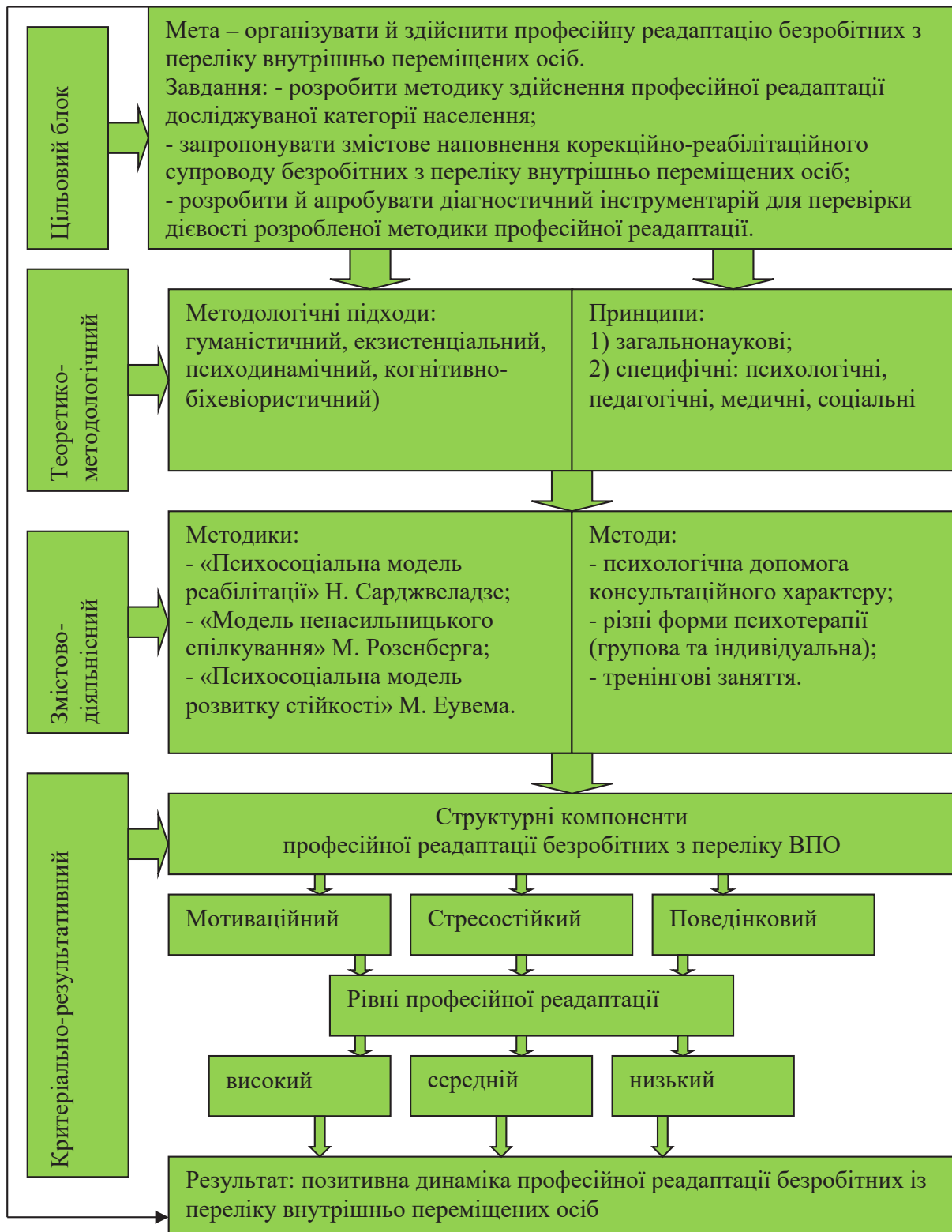
У цілому проектування структурно-функціональної моделі професійної реадaptaції безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб передбачало відображення таких її компонентів: мети, завдань, змісту, структурних компонентів професійної реадaptaції, її очікуваного результату, які перебувають у безпосередніх функціональних взаємоз'язках. Результати аналізу наукової літератури з проблеми дослідження та вивчення сучасного стану практики професійної реадaptaції безробітних, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб дали змогу побудувати структурно-функціональну модель, яка складається з цільового, теоретико-методологічного, змістово-діяльного і критеріально-результативного блоків, що відображено на схемі (рис. 1).

Дискусія

Цільовий блок містить мету (організувати й здійснити професійну реадaptaцію безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб),

Fig. 1. The structural and functional model of professional readaptation of unemployed internally displaced persons

Рис. 1. Структурно-функціональна модель професійної реадaptaції безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб

Discussion

The purposeful block includes the aim (to organize and to implement professional readaptation of unemployed internally displaced persons) which is specified through the tasks: to elaborate methodology of exercising professional readaptation of the studied category of the population; to propose the content of correctional and rehabilitation mentorship of unemployed internally displaced persons; to develop and test the diagnostic tools for checking the efficiency of the methodology.

The theoretical-methodological block consists of methodological approaches (humanistic and existential) and principles: general scientific (integrity, continuity, consistency, continuousness, differentiation) as well as specific, in particular, psychological (promptness, individual approach, the quality of comprising multiple stages, flexibility), social (integrity, continuousness, harmoniousness, dynamism, synergy), medical (maximum cooperation, multilevel nature of sanogenic measures), pedagogical (interaction of experts of different areas, systematization, humanization, individualization, provision of pedagogical support).

The conceptual-activity block of the structural and functional model has an algorithm of implementation of effective correctional and rehabilitation process; it embraces the conceptual and procedural aspects of activities focused on the professional readaptation of unemployed internally displaced persons.

During the elaboration of the methodology of professional readaptation of the mentioned category of the population, the authors take into consideration, first, foreign experience and tested foreign models of rehabilitation; second, the specifics of unemployed internally displaced persons as a special category differing by peculiar psychological problems: the availability of neurotic reactions; psychosomatic disorders; emotional and behavioral disturbances as well as disruption of relationships with the family and close environment.

Among the range of developed methodologies, the authors chose ones which address to psychosocial factors of the influence on unemployed internally displaced persons and dynamics of their maladaptation; formation of adaptation resource potential upon the condition of the change of social environment (internal migration). One

яку було конкретизовано через такі завдання: розробити методику здійснення професійної реадптації досліджуваної категорії населення; запропонувати змістове наповнення корекційно-реабілітаційного супроводу безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб; розробити й апробувати діагностичний інструментарій для перевірки дієвості розробленої методики.

Теоретико-методологічний блок складають методологічні підходи (гуманістичний, та екзистенціальний) та принципи: загальнонаукові (комплексності, наступності, послідовності, безперервності, диференційованості), а також специфічні, зокрема психологічні (оперативності, індивідуального підходу, багатоступовості, гнучкості), соціальні (цілісності, неперервності, гармонійності, динамічності, синергетичності), медичні (максимального співробітництва, багаторівневого характеру саногенних заходів), педагогічні (взаємодії фахівців різних напрямів, системності, гуманізації, індивідуалізації, забезпечення педагогічної підтримки).

Змістово-діяльнісний блок структурно-функціональної моделі містить алгоритм реалізації ефективного корекційно-реабілітаційного процесу; він охоплює змістові і процесуальні аспекти діяльності, спрямованої на професійну реадптацію безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб.

У процесі розроблення методики професійної реадптації зазначеної категорії населення було взято до уваги, по-перше, зарубіжний досвід та апробовані зарубіжні моделі реабілітації, по-друге, специфіку безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб, як особливої категорії, що вирізняється специфічними психологічними проблемами: наявністю невротичних реакцій; психосоматичних розладів; емоційними та поведінковими порушеннями, а також порушенням взаємин у сім'ї та близькому оточенні.

Серед розроблених методик реадптації було обрано ті, які враховують психосоціальні чинники впливу на безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб та динаміку їхньої дезадаптації; формування адаптаційного ресурсного потенціалу за умови зміни соціального середовища (внутрішньої міграції). Однією з основних стала «Психосоціальна модель реабілітації», розроблена Н. Сарджвеладзе, метою якої було відновлення нормального соціального й побутового життя людини, її духовного світу. Для цього залученим фахів-

of the principal methodologies is “Psychosocial model of rehabilitation” of N. Sardzhveladze, which aims to renew the normal social and everyday life of an individual, his inner world. For this reason, it is important for involved experts to have an idea on basic attitudes, worldview of an individual which have significantly changed due to internal migration and need for thorough recognizing and correcting. Thus, rehabilitation activities with unemployed internally displaced persons are directed at coping stress, personal development and their integration to new sociocultural conditions (Sardzhveladze, 2007).

Another methodology is “Psychosocial Model of Resilience Development” of M. Euwema which is based on the concept “resilience” and considered as a universal ability that empowers a person to minimize or to overcome negative consequences of some life cataclysms. Despite all trials and tribulations in the lives of forced migrants, they can rely both on their internal resources and external support for social readaptation. One should keep in mind the fact that the impact of negative factors on the unemployed internally displaced persons differs by the cumulative effect, i.e. experienced the impact of one factor, a forced migrant is likely to be affected by others. The model provides for the activities with protective factors that can neutralize the effect of many risks, which forced migrants are subjected to face. In particular, it refers to constructive internal mechanisms of overcoming difficulties, which are manifested in the form of acquired skills and abilities developing during the entire life and helping to get through some challenges (Euwema, 2016).

The third methodology is Nonviolent Communication Model of M. Rosenberg, which is based on the concept of the understanding of personal needs and needs of the people around. According to the model, all people can commiserate and resort to violent or hostile behavior because they don't know other, more effective, strategies to meet needs. Consequently, such a behavior finds expression in the communication through criticism, threats, demands, coercion which distance an individual from a natural state of compassion by causing antipathy towards himself and other people. That kind of communication inflicts deep internal wounds which, in turn, result in dissatisfaction, depression, annoyance, anger and even physical abuse. NVC stipulates the education

цям важливо мати уявлення про базові установки, уявлення про картину світу особистості, які в результаті внутрішньої міграції значно змінилися й потребують ретельного розпізнавання та корекції. Виходячи з цього, реабілітаційна робота з безробітними з категорії внутрішньо переміщених осіб була спрямована на подолання стресових станів, особистісний розвиток та інтеграцію їх до нових соціокультурних умов (Сарджвеладзе, 2007).

Ще однією методикою є “Психосоціальна модель розвитку стійкості” М. Еувема, в основу якої покладено поняття “стійкість”, яке розглядається як універсальна здатність, що дає змогу людині мінімізувати або подолати негативні наслідки певних життєвих катаклізмів. Незважаючи на всі перипетії в житті вимушених мігрантів, для соціальної реадaptaції вони можуть спиратися як на свої внутрішні ресурси, так і на зовнішню підтримку. Варто враховувати той факт, що вплив негативних факторів на безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб вирізняється кумулятивним характером, тобто відчувши на собі вплив одного чинника, вимушений мігрант ймовірно потраплятиме і під дію інших. Зазначена модель передбачає роботу із захисними чинниками, які можуть нейтралізувати дію багатьох ризиків, з якими стикаються вимушені мігранти. Зокрема йдеться про конструктивні внутрішні механізми подолання труднощів, які проявляються у вигляді набутих навичок та здатностей, що розвиваються впродовж життя і допомагають впоратися з труднощами (Еувема, 2016).

Третьою методикою є “Модель ненасильницького спілкування” (NVC-Nonverbal Communication), запропонована М. Розенбергом, яка ґрунтується на ідеї розуміння особистістю власних потреб і потреб людей, які її оточують. Згідно з цією моделлю всі люди мають здатність до співчуття, а до насильницької або ворожої поведінки вдаються оскільки не знають інших ефективніших стратегій для задоволення власних потреб. Відповідно, така поведінка проявляється у спілкуванні за допомогою критики, погроз, вимог, примусу, які дистанціюють особистість від природного стану співпереживання, сприяючи виникненню нетерпимості до себе та інших людей. Таке спілкування викликає невдоволення, депресію, роздратування, гнів, а подекуди призводять до фізичного насильства. Модель NVC передбачає навчання особистості максимально зрозуміло й усвідомлено виражати

of an individual to show four information components most naturally and consciously: observation (without condemnation and accusations), feelings (without considerations), needs (without strategies), request (without demands) and to conceive and comprehend the same components which other people also demonstrate (Rosenberg, 2009).

The analysis of the scientific sources and experience of practical activity towards professional readaptation of unemployed internally displaced persons gives grounds to conclude that the effectiveness of forms, methods and means of complex rehabilitation depends on many factors, as follows: social and psychological characteristics of every individual; the outcome of primary diagnostic examination; determination of mechanisms of behavior under pressure etc. The criteria-performance block embraces the integrated methodology of diagnostics, criteria, indicators and levels of professional readaptation of unemployed internally displaced persons. This block is presented by the components of the phenomenon under study (motivational, stress resilience, behavioral), the levels of rehabilitation (high, average, low) and the result – positive dynamics of professional readaptation of unemployed internally displaced persons.

Conclusions

Therefore, in the course of the research, the authors develop and substantiate the structural and functional model of professional readaptation of unemployed internally displaced persons. When identifying the positional order of its components, it is found out that, first, it should reflect the sequence of resolving the issue of professional readaptation of internally displaced persons and, second, the reasoning of implementation of correctional and rehabilitation activities with them. It is established that the concept of formation of the structural and functional model consists of the three levels – methodological, theoretical and practical.

The article proves that interaction and interrelations of all defined and characterized blocks (purposeful, theoretical-methodological, conceptual-performance and criteria-perforce) ensure the cohesiveness, integrity and effectiveness of the proposed model of professional readaptation of unemployed internally displaced persons

чотири інформаційні компоненти: спостереження (без осуду та звинувачень), почуття (без обдумувань), потреби (без стратегій), прохання (без вимог) – і відповідно сприймати й розуміти ці ж самі компоненти, які транслюють їй інші люди (Розенберг, 2009).

Аналіз наукових джерел і досвіду практичної діяльності з професійної реадaptaції безробітних з категорії внутрішньо переміщених осіб дав підстави для висновку, що ефективність форм, методів і засобів комплексної реабілітації залежить від багатьох чинників, а саме: соціально-психологічних характеристик кожної особистості; результатів первинного діагностувального обстеження; визначення механізмів поведінки у стресових ситуаціях тощо. Критеріально-результативний блок охоплює комплексну методику діагностики, критерії, показники та рівні професійної реадaptaції безробітних з переліку внутрішньо переміщених осіб. Цей блок представлений компонентами досліджуваного феномена (мотиваційним, стресостійким, поведінковим), рівнями реабілітованості (високим, середнім, низьким) і результатом – позитивною динамікою професійної реадaptaції безробітних із переліку внутрішньо переміщених осіб.

Висновки

Отже, у процесі дослідження було розроблено й обґрунтовано структурно-функціональну модель професійної реадaptaції безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб, у процесі визначення позиційного розташування компонентів якої з'ясовано, що, по-перше, має відображати послідовність розв'язання проблеми професійної реадaptaції безробітних з категорії внутрішньо переміщених осіб, а по-друге, логіку здійснення корекційно-реабілітаційної роботи з ними. Визначено, що концепція побудови структурно-функціональної моделі містить три рівні – методологічний, теоретичний і практичний.

Доведено, що взаємодія та взаємозв'язок усіх визначених та схарактеризованих блоків (цільового, теоретико-методологічного, змістово-діяльнісного і критеріально-результативного) забезпечує цілісність, дієвість та ефективність запропонованої моделі професійної реадaptaції безробітних, які належать до внутрішньо переміщених осіб, а також спрямована на оптимізацію практичної діяльності фахівців, які здійснюють супровід зазначеної категорії громадян.

as well as its focus on the optimization of practical activities of the experts mentoring the relevant group of citizens.

The authors consider the detailed characteristics of the volume components of the phenomenon concerned and the description of research-experimental work on professional readaptation of unemployed internally displaced persons as the directions for future research.

References

- Aksenchenko, K. (2018). *Socio-psychological factors of professional readaptation of the unemployed in the modern society*. Extended abstract of candidate's thesis. Sievierodonetsk: V. Dahl EUNU.
- Baklytskyi, I. O. (2008). *Labor psychology*. Kyiv: Znan-
nia.
- Blynova, O. Ye. (2016). Socio-psychological adaptation of forced migrants: approaches and problems of studying the phenomenon of acculturation. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 3 (1), 111-117.
- Drozdova, I. I. (2016). Problems and methods of organizing psychological assistance to forced migrants (from the experience of a psychologist in a public organization). *Socio-psychological adaptation of migrants in the modern world: Mater. III International scientific-practical conference*. Penza: PGU, 60-64.
- Euvema, M. (2016). *Psychosocial development of children and youth*. Kyiv: "LHSP".
- Gajda, J. (2015). Social and Professional Adaptation of Employees as a Main Factor in Shaping Working Conditions. *Journal of US-China Public/Administration*, 12(10), 789-795.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370-396.
- May, R. (1977). *The Meaning of Anxiety*. N.Y.: Pocket Books.
- Orban-Lembryk L. E. (2008). The influence of migration processes on the behavioral manifestations of personality. *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, 13(1), 3-15.
- Roger, C. R. (1942). *Counseling and psychotherapy*. Cambridge, MA: Riverside Press.
- Rozenberg, M. (2009). *Language of life. Nonviolent communication*. Moscow: Sofija.
- Sardzhveladze, N. (2007). *Trauma and psychological help*. Moscow: Smysl.
- Shumeiko, A. P. (2017). Types of readaptation and psychorehabilitation of combatants. *Problems of extreme and crisis psychology*, 21, 220-229.
- Yalom, I. (1980). *Existential psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Перспективи подальших досліджень вбачаємо в деталізованій характеристиці компонентного складу досліджуваного феномена і в описі дослідно-експериментальної роботи з проблеми професійної реадaptaції безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел

- Аксенченко К. Б. Соціально-психологічні чинники професійної реадaptaції безробітних в умовах сучасного соціуму: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Северодонецьк, 2018. 21 с.
- Баклицький І.О. Психологія праці. Київ: Знання, 2008. 316 с.
- Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3 (1). С. 111–117.
- Дроздова І. І. Проблемы и методы организации психологической помощи вынужденным мигрантам (из опыта работы психолога общественной организации). *Социально-психологическая адаптация мигрантов в современном мире: матер. III Междунар. науч.-практ. конф.* Пенза: Изд-во ПГУ, 2016. С. 60–64.
- Еувема М. Психологічний розвиток дітей та молоді. Київ: "ЛХСІ", 2016. 284 с.
- Gajda J. Social and Professional Adaptation of Employees as a Main Factor in Shaping Working Conditions. *Journal of US-China Public/Administration*, October 2015, Vol. 12, №10, PP. 789–795.
- Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, №4, PP. 370-396.
- May R. The Meaning of Anxiety. N.Y.: Pocket Books, 1977. 234s.
- Орбан-Лембрик Л. Вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2008. Вип. 13. Ч. 1, С. 3 – 15.
- Rogers C. R. Counseling and psychotherapy. Cambridge, MA: Riverside Press, 1942. 236 с.
- Розенберг М. Язык жизни. Ненасильственное общение. Москва: Изд-во София, 2009. 248 с.
- Сарджвеладзе Н. Травма и психологическая помощь. Москва: Смысл, 2007. 268 с.
- Шумейко А.П. Види реадaptaції і психореабілітації учасників бойових дій. *Проблеми екстремальної і кризової психології*. 2017. №21, С. 220-229.
- Yalom I. (1980). *Existential psychotherapy*. New York: Basic Books. 322 s.

Link article (Style APA): Krupnyk, H. A. (2020). Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 97-108. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-7

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Krupnyk, H. A. Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 97-108. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-7

UDC 159.9:316.362.1

Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy

Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії

Received: May 06, 2020 Accepted: June 08, 2020

Krupnyk Hanna Anatoliivna

Postgraduate student

Department of General and Social psychology
Kherson State University, Ukraine

kr.aa@i.ua,

ORCID 0000-0003-4277-1340

Крупник Ганна Анатоліївна

Аспірантка

кафедра загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет,
Україна

kr.aa@i.ua,

ORCID 0000-0003-4277-1340

Abstract

The article reviews the results of the study of the state of the modern nuclear family. The author analyses scientific papers of the prominent domestic and foreign contemporary scientists in the area of the parent-child relations. It covers the features of the interrelation of parents with the first- and second-born children from the standpoint of the very respondents. The choice of methods for this group of respondents is substantiated. **Purpose** is to analyze the level of the development of parent-child relations and to compare the results of the groups according to the birth order of children in the family hierarchy. **Methods:** the questionnaire "Parents – Child Interaction" (the author is I. Markovska), which contains 10 bipolar scales; statistical processing of empirical data and graphical presentation of results are carried out using the statistical program "MS Excel". **Results:** mother's behavior towards the second child is more demanding, with a higher level of responsibility and expectations, as well as a more balanced and controlling. It may be manifested in petty care, obtrusiveness, restraint, and general psychological infantilization of the younger child.

Анотація

У статті здійснено огляд результатів вивчення стану сучасної нуклеарної сім'ї. Проаналізовано наукові роботи провідних вітчизняних та закордонних новочасних науковців у руслі батьківсько-дитячих стосунків. Висвітлено особливості взаємодії батьків з першо- та другонародженими дітьми, з позиції самих опитуваних. Обґрунтовано вибір методики для цієї групи респондентів. **Мета:** дослідження рівня розвитку батьківсько-дитячих відносин та порівняння результатів у групах за порядком народження дітей у сімейній ієрархії. **Методи:** опитувальник "Взаємодія батьки – дитина" (Марковська, 1999), який містить 10 біполярних шкал; статистична обробка емпіричних даних і графічна презентація результатів здійснена за допомогою статистичної програми "MS Excel". **Результати:** більш вимогливою, із більшим рівнем відповідальності та рівнем очікувань, а також більш вираженою контролюючою є поведінка матері стосовно своєї другої дитини. Це може виявлятися в дріб'язковій опіці, нав'язливості, обмежуванні та загалом психологічній інфантилізації молодшої дитини. Що ж до стосунків із батьком, то другі діти

As for the relations with father, the second-born children in the nuclear family show their closeness to him and have a desire to share the most secret and important things with him. The author also finds out that the first-born child negatively describes his relations with father (disagreement, liberalism, excessive softness), and the frequency and degree of the agreement are traced regarding the second child in various life situations. The second child more positively comments his interrelation with father than the first-born. **Conclusions:** the relations of respondents with their parents are diametrically opposed when comparing the first child with the second. The principal provisions of research findings are the foundation for the development of specific recommendations which will be useful and assist the practical family psychologist consulting in such sub-systems as siblings, parent-child and marital relationships.

Key words: parent-child relationship, family group research, first and second child according to the birth order in family, educative competence of parents.

Introduction

Taking into account the transformational processes which the modern family experiences, it becomes relevant to extend the range of problems of psychological researches in the early XXI century, which is characterized by the increment of the marriage age, deferred paternity, growth of the number of childless or single-child families. The out of wedlock birth rate is growing, and the number of people who consciously choose singleness or unregistered marriages is increasing. New models of the partnership are emerging and spreading: extramarital partnerships and same-sex marriages. There is no doubt that under the current conditions, it is necessary to carry out comprehensive studies of the modern family and to search for the resources to overcome the abovementioned unfavorable phenomena.

The modern society is characterized by a high level of the advancement of various crisis manifestations that occur in the economic, social, cultural, political and many other spheres of human life, which directly affect the development of relations between family members – both adults and children.

Among the researchers of the modern family problems, the author marks the followings: H. Karsten considered the behavioral aspects

у нуклеарній сім'ї проявляють свою близькість саме до нього, мають бажання ділитися з ним найпотаємнішим і важливим. Також нами виявлено, що первісток описує негативний характер взаємодії між ним та батьком (незгода, невимогливість, надмірна м'якість), а от частота і ступінь згоди простежується з другою дитиною в різноманітних життєвих ситуаціях. Друга дитина більш позитивно розцінює взаємодію з батьком, ніж перша за порядком народження у сім'ї. **Висновки:** стосунки, на які вказують опитувані щодо своїх батьків діаметрально протилежні при порівнянні першої дитини з другою. Основні положення за результатами нашого дослідження будуть покладені в основу розробки конкретних рекомендацій, які стануть корисними і допоможуть у подальшій роботі практичним психологам у сфері сімейного консультування у таких підсистемах, як сиблінгові, батьківсько-дитячі та подружні стосунки.

Ключові слова: дитячо-батьківські стосунки, дослідження родинної групи, перша та друга дитина за порядком народження у сім'ї, виховна компетентність батьків.

Вступ

Враховуючи трансформаційні процеси, які переживає сучасна родина, актуальними стають завдання розширення проблематики наукових досліджень у психології на початку XXI століття, яке характеризується збільшенням віку вступу у шлюб, відтермінуванням батьківства, збільшенням чисельності бездітних або одnodітних сімей. Росте рівень народжуваності поза шлюбом, збільшується кількість людей, які свідомо обирають самотність або незареєстровані шлюбні стосунки. З'являються та розповсюджуються нові моделі партнерства: позашлюбне партнерство та одностатеві шлюби. Безумовно, що при умовах, які склалися у наш час, необхідними являються вичерпні дослідження сучасної родини та пошук ресурсів для подолання вище зазначених неблагополучних явищ.

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем розповсюдження різноманітних кризових подій, що появляються в економічній, соціальной, культурній, політичній та багатьох інших сферах життєдіяльності людини, які безпосередньо впливають на розвиток стосунків між членами родинної групи, як дорослими, так і дітьми.

Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy

of the family relations (Karsten, 2018: 55), I. Krupnyk described the features of visions of the future family life of children from the migrant workers' families (Krupnyk, 2016: 146), T. Mostafa studied the influence of a complex structure of family on children welfare (Mostafa, 2017: 902), S. Tsiura analyzed outstanding characteristics of the pedagogical environment of siblings development (Tsiura, 2016: 149), D. Yucel observed the relations in the nuclear families (Yucel, 2018: 523).

The research activities of the prominent scientists focus on the importance to study family as an integral phenomenon taking into account the intercommunication inside the three sub-systems: marital, child-parents and sibling.

The leading scientists of the contemporary domestic and foreign psychology have made a substantial contribution to the study of the issue of personality development in the family and nature of parents-child interaction. The researchers focused on the study of such topical issues as the factors influencing the development of sibling interaction, relations between the elder and younger child within the family, as well as considered the requirements for the execution of the social roles by children and parental expectations (Krupnyk, 2019: 139).

Child-parent relations are bilateral where each party determines the genesis and development of the communication in cooperation of parents and a child; however, the roles of both parties are subjected to substantial changes at every age stage of their development.

The factors specifying the features of interpersonal relations inside the family are as follows: lifestyle and behavior within the family; the moral and cultural level of father and mother and their interrelations; the attitude of father and mother to their child; their realization and understanding of the purposes and tasks of the family education.

F. Spivakovska marks the breach of the system of family education, disharmony of family relations, which is a pathogen, can trigger the neurotic disorder of children (Spivakovska, 1986). The harmonious interpersonal relations of parents and children, which are based on humane attitude to a child and his acts, positively influence the formation of cognition interest of a child, the social and psychological adaptation of a personality.

It is worth noting that the growing personality is also affected by the relations with his sibling

Серед дослідників сучасної сімейної проблематики можна назвати таких авторів, як: Х.Карстен – розглядав аспекти поведінки у сімейних стосунках (Karsten, 2018: 55), І. Крупник – описував особливості уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів (Крупник, 2016: 146), Т. Мостафа – вивчав вплив складної структури сім'ї на благополуччя дітей (Mostafa, 2017: 902), С. Цюра – досліджувала характерні особливості педагогічного середовища розвитку сиблінгів (Цюра, 2016: 149), Д. Юсель – простежувала взаємини у нуклеарних сім'ях (Yucel, 2018: 523).

У наукових розвідках провідних вчених наголошується на важливості вивчення сім'ї як цілісного феномена, із врахуванням взаємодії, що розгортається у трьох підсистемах: подружній, дитячо-батьківській та сиблінговій.

Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку особистості в сім'ї та характеру взаємовідносин між батьками та дітьми зроблено провідними науковцями сучасної вітчизняної та зарубіжної психології. Дослідники зосередилися на вивченні таких актуальних питань, як чинники, що впливають на розвиток сиблінгових взаємин, стосунки між старшою і молодшою дитиною у родині, а також розглядали вимоги до виконання соціальних ролей дітьми та батьківські очікування (Крупник, 2019: 139).

Дитячо-батьківські стосунки – двобічні, кожна сторона визначає генезу та розвиток спілкування у співпраці батьків та дитини, хоча, безумовно, ролі обох сторін зазнають значних змін на кожному з вікових етапів їх розвитку.

До факторів, що розкривають особливості міжособистісних взаємин у сім'ї, відносяться: спосіб життя й поведінка в сім'ї; моральний і культурний рівень батька й матері та їхні взаємини; відношення батька й матері до своєї дитини; усвідомлення й розуміння ними цілей, завдань сімейного виховання.

А. Співаковська зазначає, що до виникнення неврозів у дітей може призвести порушення системи сімейного виховання, дисгармонія сімейних взаємин, що являється патогенним чинником (Співаковська, 1986). Гармонійні міжособистісні взаємини батьків і дітей, в підґрунті яких полягає гуманне

besides the level of development of parent-child relations and the style of parenting. A. Adler was one of the pioneers who carried out the most important studies of sibling relations. He stated that the birth order is a crucial factor of the personality development (Adler, 1998). In contrast, G. Craig stated that there are no such individual features which would exclusively depend on the birth order (Craig, 2000). E. Fromm paid attention to the maternal attitude towards children which affects the interrelations between siblings (Fromm, 1994). The psychologists Montgomery Scott, Bergh Cecilia, Ruzan mark that elder siblings may manifest adverse effects on the psychological development due to the possible high requirements for the family resources or cooperation between siblings (Montgomery, Bergh, Udumyan, 2018: 447).

Studying the state of the modern family group, one can demonstrate the fact that in Ukraine, there are mostly families with few children. Thus, when deciding on the birth of one more child, parents worry about such issues as the upbringing of happy and harmoniously developed personality and concern with the possible difficulties in the relationships between children and the personal pedagogic competence. To harmonize the relations between all family members, parents naturally make mistakes that can cause a psycho-traumatic effect on the development of a child's personality.

Hypothesis. The author suggests the upbringing style of mother and father differs towards children according to their birth order in the nuclear family.

The purpose of the research is to study the development level of parent-child relations and to compare the results in the groups according to the birth order of children in the family hierarchy.

Methodology

Following the purpose and subject of the research, the author gathers up methods which allows to identify the perception of children's relationships with their parents and lets respondents to assess their development.

I. Markovska, the author of the questionnaire "Parent-Child Interrelation", developed a mirror questionnaire, which has two forms – for parents and children. She stressed on the importance to get to know not only the assessment of one side –

ставлення до дитини і її вчинків, позитивно впливають на формування пізнавального інтересу у дітей, соціально-психологічну адаптацію особистості.

Але зауважимо, що окрім рівня розвитку батьківсько-дитячих стосунків та стилю батьківського виховання, на зростаючу особистість впливають і стосунки з її сиблінгом. Найбільш вагомі дослідження сиблінгових стосунків здійснив одним із перших А. Адлер. Він доводив, що порядок народження – це важливий фактор розвитку особистості (Адлер, 1998). На противагу ж йому, Г. Крайг зазначав, що фактично не існує таких індивідуальних особливостей, які залежали б тільки від порядку народження (Крайг, 2000). Е. Фром звертав увагу на материнське ставлення до дітей, яке впливає на взаємовідносини між сиблінгами (Фром, 1994). Психологи Montgomery Scott, Bergh Cecilia, Ruzan зазначають, що у старших сиблінгів можуть виявлятися більш несприятливі наслідки для психологічного розвитку, пов'язуючи це з можливою причиною, що відбувається через більш високі вимоги до сімейних ресурсів або взаємодії між братами і сестрами (Montgomery, Bergh, Udumyan, 2018: 447).

Вивчаючи стан сучасної родинної групи, можна констатувати той факт, що в Україні здебільшого малодітні сім'ї. Отож, вирішуючи питання з народженням ще однієї дитини, батьків хвилюють такі значущі питання, як бажання виховати щасливу та гармонійно розвинену особистість, турбують можливі труднощі у взаєминах між дітьми та власна педагогічна компетентність. Намагаючись гармонізувати стосунки між усіма членами сім'ї, батьки, певна річ, припускаються і помилок, що можуть наносити психотравмуючий вплив на розвиток особистості дитини.

Гіпотеза. Автор припускає, що стиль виховання матері та батька відрізняється по відношенню до дітей за їхнім порядком народження у нуклеарній сім'ї.

Метою статті є дослідження рівня розвитку батьківсько-дитячих відносин та порівняння результатів у групах за порядком народження дітей у сімейній ієрархії.

Методологія

Згідно мети і предмету дослідження нами було підібрано методика, що дозволяє виявити

Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy

parents, but also the vision of this interaction on the part of children (I. Markovska, 1999: 94).

The psychological sources most often mark the following parameters of interaction of parents with a child: autonomy-control, rejection-acceptance, and exactingness, a degree of emotional closeness and attachment, strictness, inconsistency-consistency. I. Markovska used these parameters for the scales of the questionnaire of the interaction of parents with children. The questionnaire also includes the scales "cooperation" and "agreement" as the essential elements of interaction. Moreover, according to the author of the method one of the most important indicators is the degree of parental satisfaction with the process of interaction with children. Consequently, the scale "satisfaction" was included in both adult and children's versions of the questionnaire.

The article's author uses the adolescent version to clarify the perception of such interaction by children towards parents through assessing the education influence of their parents.

The questionnaire includes 60 questions and has 10 bipolar scales, as well as proposes respondents to appraise the competence of father and mother separately.

Participants

The students of Kherson College of Culture of Kherson Regional State Administration and Kherson State University participated in the research. The sample group of 64 respondents was unified into two subgroups according to the birth order of children in the nuclear family. Among them, there are the firstborns – 29 people, and the children who are the second in the family hierarchy – 35.

The sub-group of the first-borns consists of 17.24% of boys and 82.76% of girls. The average age is 17.79 years, and an average age of their younger siblings is 10.76 and 8.33 years, respectively. Nuclear families of this sample have two children – 72.41%, three children – 27.59%. Parents mainly have higher educational attainment, and the financial position is average. 48.28% of the respondents live in the city and 51.72% – in the village.

The sub-group of the second-born children consists of 14.29% of boys and 85.71% of girls. The average age – 17.89 and the age range of their older siblings is 26.46 years and younger sib-

сприймання стосунків дітей зі своїми батьками та надати можливість респондентам оцінити їх розвиток.

Автор опитувальника "Взаємодія батьки – дитина" І. Марковська розробила дзеркальний опитувальник, який має дві форми - для батьків і для дітей. Вона наголошувала, що важливо знати не тільки оцінку однієї сторони – батьків, але і бачення цієї взаємодії з боку дітей (Марковська, 1999: 94).

У психологічній літературі найчастіше виділяються такі параметри взаємодії батьків з дитиною, як автономія-контроль, відкидання-прийняття, вимогливість, ступінь емоційної близькості, прихильності, строгість, непослідовність-послідовність. Ці параметри були взяті І. Марковською як підстави для шкал опитувальника взаємодії батьків з дітьми. До опитувальника увійшли також шкали "співпраця" і "згода" як важливі параметри взаємодії. Окрім того, на думку автора методики, одним з найважливіших показників є ступінь задоволеності батьків процесом взаємодії з дітьми. Відповідно, шкала "задоволеність" увійшла і в дорослий, і у дитячий варіанти опитувальника.

У нашому дослідженні ми використали підлітковий варіант з метою виявлення сприймання цієї взаємодії з боку дітей до батьків, маючи можливість оцінити виховний вплив своїх батьків.

Опитувальник включає в себе 60 запитань, що містить у собі 10 біполярних шкал та пропонує респондентам окремо атестувати компетентність батька та матері.

Учасники

У дослідженні взяли участь студенти Комунального вищого навчального закладу "Херсонське училище культури" Херсонської обласної ради та Херсонського державного університету. Вибірку з 64 респондентів було об'єднано у дві підгрупи за порядком народження дітей у нуклеарній сім'ї. Із них первістки – 29 осіб, а дітей, що являються другими у сімейній ієрархії – 35.

Підгрупа первісток складається з 17,24% хлопців та 82,76% дівчат. Середній вік – 17,79 років, а їх молодші сиблінги мають середній вік 10,76 і 8,33 роки відповідно. Нуклеарні сім'ї даної вибірки складаються із двох дітей

lings – 14.78 and 8.5 years, respectively. The nuclear families of this group consist of two children – 68.57%, three children – 25.71%, and four children – 5.54%. Mothers mainly have vocational education and fathers – higher educational attainment, and the financial position is the same as in the first sub-group – average. 54.29% live in the city and 45.71% – in the village.

Procedure and tools

When completing the questionnaire “Parent-Child Interaction”, the respondents were asked to indicate the level of agreement with each statement on a five-point scale. The total number of points on each scale is calculated, taking into account whether the statements are direct or inverse.

The questionnaire includes the 10 following scales and describes their interpretation in details:

- 1) Liberalism – exactingness of parents.
- 2) Softness – strictness of parents.
- 3) Autonomy – control over a child.
- 4) Emotional distance – the emotional closeness of a child to his parents.
- 5) Rejection – acceptance of a child by parents.
- 6) Lack of cooperation – cooperation.
- 7) Disagreement – agreement between a child and parents.
- 8) Inconsistency – consistency of parents.
- 9) Authority of parents.
- 10) Satisfaction with relationship with parents.

Statistical analysis

The statistical processing of the empirical data and graphic presentation of the findings are realized through the statistical program “MS Excel”.

Results

According to the I. Markovskaya method of “Child-Parent Interaction”, the following average test results were obtained.

Consequently, one may state that mother is more demanding, strict and controlling in relation to the second child; she requires strict compliance with her rules of conduct and expects a high level of personal responsibility. And father, on the contrary, is undemanding, soft and provides more autonomy to the first-born, gives more freedom of will, which sometimes verges on a total absence of authority. The before mentioned may indicate

у кількості 72,41%, із трьох дітей – 27,59%. Освіта у батьків переважно вища, матеріальний стан – середній. Проживають у місті 48,28% респондентів, а у селі – 51,72%.

Підгрупа другонароджених дітей складається із 14,29% хлопців та 85,71% дівчат. Середній вік – 17,89, віковий діапазон їх старших сиблінгів становить 26,46 років, а молодших – 14,78 та 8,5 років відповідно. Нуклеарні сім’ї цієї підгрупи складаються із двох дітей у кількості 68,57%, трьох дітей – 25,71%, а чотирьох дітей – 5,54%. Освіта у матерів переважно професійно-технічна, а у батьків переважно вища, матеріальний стан, як і у представників першої підгрупи – середній. Проживають у місті 54,29% респондентів, а у селі – 45,71%.

Процедура та інструменти

При заповненні опитувальника “Взаємодія батьки – дитина” респондентам пропонується оцінити ступінь згоди з кожним твердженням за п’ятибальною системою. Підраховується загальна кількість балів по кожній шкалі, при цьому враховується, прямі це твердження або зворотні.

В опитувальнику представлені 10 наступних шкал та детально описана їх інтерпретація:

- 1) Невимогливість – вимогливість батьків.
- 2) М’якість – строгість батьків.
- 3) Автономність – контроль по відношенню до дитини.
- 4) Емоційна дистанція – емоційна близькість дитини до батьків.
- 5) Відкидання – прийняття дитини батьками.
- 6) Відсутність співпраці – співробітництво.
- 7) Незгода – згода між дитиною і батьками.
- 8) Непослідовність – послідовність батьків.
- 9) Авторитетність батьків.
- 10) Задоволеність стосунками дитини з батьками.

Статистичне аналізування

Статистичну обробку емпіричних даних і графічну презентацію результатів здійснено за допомогою статистичної програми “MS Excel”.

Результати

За методикою “Взаємодія батьки – дитина” І. Марковської були отримані такі середні значення у цілому за тестом (див. табл. 1)

Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy

Table 1. The average results of the first- and second-born children with mother and father according to the questionnaire “Child-Parent Interaction”

Таблиця 1. Середні значення результатів за опитувальником “Взаємодія батьки – дитина” ерших та других дітей за порядком народження з матір’ю та батьком

Scales Шкали	Relationship with mother Взаємини з матір’ю		Relationship with father Взаємини з батьком	
	The first-born child in the family (n=29) Перша дитина у сім’ї (n=29)	The second-born child in the family (n=35) Друга дитина у сім’ї (n=35)	The first-born child in the family (n=29) Перша дитина у сім’ї (n=29)	The second-born child in the family (n=35) Друга дитина у сім’ї (n=35)
Liberalism – exactingness Невимогливість – вимогливість	13,41	14,77	12,03	12,66
Softness – strictness М’якість – строгість	12,00	12,91	10,66	11,51
Autonomy – control Автономність – контроль	14,59	15,77	12,41	13,21
Emotional distance – closeness Емоційна дистанція – близькість	18,59	18,77	13,00	15,40
Rejection – acceptance Відкидання – прийняття	19,62	18,86	16,12	18,10
Lack of cooperation – cooperation Відсутність співпраці – співробітництво	17,76	17,37	12,69	14,60
Disagreement – agreement Незгода - згода	14,76	15,26	12,10	14,34
Inconsistency – consistency Непоследовність – последовність	17,00	16,49	15,28	16,57
Authority of parents Авторитетність батьків	18,90	18,17	14,34	15,91
Satisfaction with relationship with parents Задоволеність стосунками з батьками	19,45	19,74	14,90	17,86

a weak educational influence and be the result of indifference to his descendant.

The parents have close emotional ties with the second child – this is manifested in the desire of younger children to share their important life events both with mother and father.

Отже, можна засвідчити, що мати більш вимоглива, строга та контролююча по відношенню до другої дитини, вимагає суворого виконання окреслених нею правил поведінки та очікує великого рівня особистісної відповідальності, а батько, навпаки, невимогливий,

Mother demonstrates the acceptance of a child and cooperation towards the elder child, i.e. she is fully satisfied with the personal traits and behavior of the first-born while father tends to the second child that influences the favorable psychological development and positive self-esteem of the younger child.

The agreement in the relationship is observed between the mother and the younger child that indicates the harmony between them and a positive relationship, and disagreement – between the father and the first-born, that is, children note the difference between them in views on different life situations.

The consistency in the education and the authority are peculiar to the mother and the first child,

м'який та надає більше автономності первісткові, дає більшої свободи волі, яка іноді межує із вседозволеністю. Це може вказувати на слабкий виховний вплив, бути наслідком байдужого ставлення до свого нащадка.

Емоційно близькими дорослі виявляються до другої дитини – це проявляється у бажанні молодших дітей ділитися важливими подіями зі свого життя як з мамою, так і з татом одночасно.

Прийняття дитини та співробітництво проявляється у матері до старшої дитини, тобто її цілком задовольняють особистісні якості та поведінкові прояви первістка, а у батька – до другої, що впливає на сприятливий психологічний розвиток та позитивну самооцінку молодшої дитини.

Table 2. The differences in the test scores of the first- and second-born children on the interaction with the mother according to the questionnaire “Parent-Child Interaction” (Student’s t-test)

Таблиця 2. Відмінності тестових оцінок за опитувальником «Взаємодія батьки – дитина» перших та других дітей за порядком народження із матір'ю (t-критерій Стьюдента)

Interaction with the mother Взаємодія з матір'ю	The first-born child in the family (n=29) Перша дитина у сім'ї (n=29)	The second-born child in the family (n=35) Друга дитина у сім'ї (n=35)	Student's t-test t-критерій Стьюдента	Significance level Рівень значущості
	Average score Середній бал			
Exactingness Вимогливість	13,41	14,77	1,82	p≤0,1
Control Контроль	14,59	15,77	1,66	p≤0,1

Table 3. The differences in the test scores of the first- and second-born children on the interaction with the father according to the questionnaire “Parent-Child Interaction” (Student’s t-test)

Таблиця 3. Значущі відмінності тестових оцінок за опитувальником «Взаємодія батьки – дитина» перших та других дітей за порядком народження із батьком (t-критерій Стьюдента)

Interaction with the father Взаємодія з батьком	The first-born child in the family (n=29) Перша дитина у сім'ї (n=29)	The second-born child in the family (n=35) Друга дитина у сім'ї (n=35)	Student's t-test t-критерій Стьюдента	Significance level Рівень значущості
	Average score Середній бал			
Emotional closeness Емоційна близькість	13,00	15,40	1,88	p≤0,1
Disagreement – agreement Незгода – згода	12,10	14,34	2,27	p≤0,05
Satisfaction with relationship with parents Задоволеність стосунками з батьками	14,90	17,86	1,90	p≤0,1

and father shows these characteristics towards the second child.

The second-born children in the family hierarchy point at the satisfaction with the relationship with both parents that confirms the lack of disorders in the interrelations or conflicts in the child-parent subsystem of family relations. Thus, the author can prove the theory of A. C. Jensen та S. M. McHale, who once drew attention to the issues of the first- and the second-born children. They marked that it is observed less conflict and more warmth on the part of both mothers and fathers primarily to the second-born adolescents (Jensen, McHale, 2017: 119).

It is necessary to consider those statements where the difference in results is confirmed in more details (or the tendency is observed) using Student's t-test (see tables 2, 3).

The author traces the differences in the relationship with the mother between the first and second children according to the birth order in the family hierarchy. The scale "Liberalism – exactingness" shows a tendency that the mother is more demanding and has a higher degree of responsibility and the level of expectations towards her second child ($t=1,82$; $p\leq 0,1$).

Under the scale "Autonomy – control", there is a tendency of more apparent controlling behavior of mother in relation to the second child ($t=1,66$; $p\leq 0,1$). This can be manifested in petty care, obtrusiveness, restraint, and general psychological infantilization of the younger child.

Table 3 shows the level of development of relationships between father and children that permits monitoring the differences in their interaction.

The scale "Emotional distance – closeness" confirms a tendency that the second children in the nuclear family express their closeness to the father and have a desire to share the most secret and important things with him ($t = 1,88$; $p\leq 0,1$).

The scale "Agreement – disagreement" demonstrates statistically substantive differences ($t=2,27$; $p\leq 0,05$), i. e. it describes the negative nature of the interaction of the first child with father simultaneously reflecting the frequency and degree of father's agreement with the second child on different life situations.

The author finds the tendency under the scale "Satisfaction with the relations with parents" ($t=1,90$; $p\leq 0,1$), i.e. the second child more posi-

Згода у взаєминах проявляється між матір'ю та молодшою дитиною, що свідчить про узгодженість між ними та позитивні стосунки, а незгода – між батьком та первістком, тобто діти відмічають розбіжність між ними в поглядах на різні життєві ситуації.

Послідовність у вихованні та авторитетність виокремлено між матір'ю та першою дитиною, а у батька ці показники проявляються по відношенню до другої дитини.

На задоволеність стосунками з обома батьками вказують другі діти за порядком народження у сімейній ієрархії, що свідчить про відсутність порушень у взаєминах чи конфліктів у дитячо-батьківській підсистемі родинних стосунків. Тому, можемо підтвердити теорію A. C. Jensen та S. M. McHale, які свого часу звернули увагу на першо- та другонароджених дітей і вказали, що спостерігають менший конфлікт і велику теплоту з боку як матерів, так і батьків, у першу чергу стосовно другонароджених дітей підліткового віку (Jensen, McHale, 2017: 119).

Слід більш детально розглянути ті твердження, де різниця в результатах підтверджена (або спостерігається тенденція) за допомогою t-критерію Стьюдента (див. табл. 2; 3).

Простежимо відмінності у стосунках з матір'ю між першими та другими дітьми за порядком народження у сімейній ієрархії. У шкалі "Вимогливість – невимогливість" виявляється тенденція, що більш вимогливою, із більшим рівнем відповідальності та рівнем очікувань мати відноситься до своєї другої дитини ($t=1,82$; $p\leq 0,1$).

За шкалою "Автономність – контроль" також простежується тенденція, що більш вираженою є контролююча поведінка матері і проявляється по відношенню до другої дитини ($t=1,66$; $p\leq 0,1$). Це може виявлятися в дріб'язковій опіці, нав'язливості, обмежуванні та загалом психологічній інфантилізації молодшої дитини.

У таблиці 3 ми маємо змогу розглянути рівень розвитку стосунків між батьком та дітьми, що дає можливість відстежити розрізнення у їх взаємодії.

Шкала "Емоційна дистанція – близькість" свідчить про тенденцію, що другі діти у нуклеарній сім'ї проявляють свою близькість саме до батька, мають бажання ділитися з ним найпотаємнішим і важливим ($t=1,88$; $p\leq 0,1$).

Шкала "Незгода – згода" має статистично значущі відмінності ($t=2,27$; $p\leq 0,05$), а саме описує негативний характер взаємодії між першою дитиною з батьком, водночас відображаючи

tively evaluates the interaction with father than the first-born.

Discussion

The author has reason to argue the obtained research findings verify the hypothesis, namely: parents treat their children differently without realizing it. Consequently, this fact justifies that conflicts between siblings are caused by jealousy to parents.

To clarify the situation, figures 1, 2 demonstrate the diagrams confirming the opposed influence of parents on their children based on the research findings.

Interaction of the mother with the second child
Взаємодія матері з другою дитиною

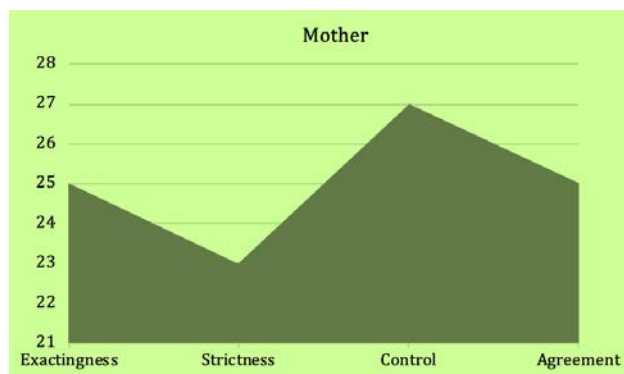

Fig. 1. Features of the relationships between mother and the second-born child

Рис. 1. Особливості стосунків між матір'ю та другонародженою дитиною

Interaction of father with the first-born
Взаємодія батька з першою дитиною

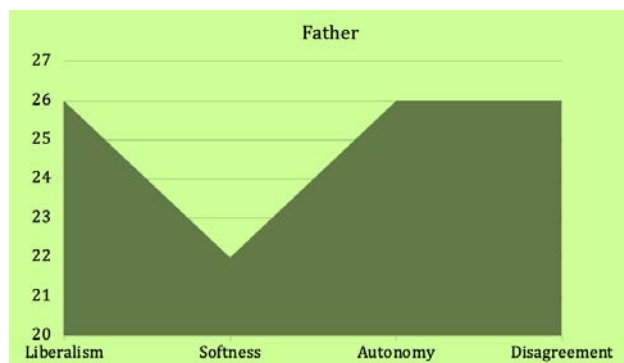

Fig. 2. Features of the relationships between father and the first-born

Рис. 2. Особливості стосунків між батьком та першонародженою дитиною

частоту і міру згоди батька зі своєю другою дитиною в різних життєвих ситуаціях.

Також тенденція простежується і за шкалою "Задоволеність стосунками з батьками" ($t=1,90$; $p \leq 0,1$), тобто друга дитина більш позитивно розцінює взаємодію з батьком, ніж первісток.

Дискусія

Маємо підстави стверджувати, що отримані результати дослідження підтвердили нашу гіпотезу, а саме – батьки та матері по-різному ставляться до своїх дітей, іноді навіть не усвідомлюючи цього. Даний факт, у свою чергу, підтверджує те, що часто конфлікти між сиблінгами бувають через ревності до батьків.

Для більшої виразності на рис. 1, 2 продемонстровано діаграми, що засвідчують діаметрально протилежний вплив батьків на їх дітей за результатами нашого дослідження.

Тобто наші респонденти, що являються другими дітьми за порядком народження, відчувають на собі гіперопіку матері, яка у свою чергу розцінюється нею як турбота і бажання дати дитині усе найкраще.

Батьківський вплив продемонстровано на наступному графічному зображенні і вказує на вседозволеність, поблажливість, слабкий виховний вплив, що може бути наслідком байдужого ставлення або, навпаки, прискіпливого ставлення до вчинків первістка.

Як бачимо з проілюстрованого матеріалу стосунки, на які вказують опитувані щодо своїх батьків, відрізняються при порівнянні першої дитини з другою. Тобто мати по відношенню до молодшої дитини використовує авторитарний стиль виховання. Батько ж, навпаки, у вихованні першої дитини дотримується ліберального стилю виховання.

Висновки

Для більш повної картини вважаємо за необхідне вивчити батьківське ставлення до своїх дітей та порівняти результати з даним опитуванням. Адже не тільки батьки, а й самі діти ставляться один до одного по-різному, використовуючи методи пристосування чи маніпулювання. Адже не буває однакової реакції на одну й ту ж подію у кожного із членів родинної групи. На стиль спілкування впливає також і життєвий сценарій різних поколінь у даній

Comparison of the features of the relationship between children and parents according to the birth order in the family hierarchy

In other words, our respondents, who are the second-born children, feel the hyperprotection of mother which she considers as care and striving to give the child all the best.

Father's influence is demonstrated at the following graphic, which indicates a total absence of authority, liberalism, weak educational influence, which may be the result of indifference or, conversely, meticulous attitude to the actions of the first-born.

As the illustrated material shows, the relations described by the respondents regarding their parents differ when comparing the first child with the second. Thus, the mother applies the authoritarian education style to the younger child. And father, contrarily, follows liberal education style towards the first-born.

Conclusions

For the sake of clarity, the author considers it necessary to study the parental attitude towards their children and to compare the results with this survey. Moreover, not only parents but also the very children treat each other differently by using the methods of adaptation or manipulation. There's no such thing as the identical reaction to the same event of each family member. Communication style is also influenced by the life scenario of different generations in the family, as well as dependence on the society where the individual lives.

Various factors affect the interrelations: general worldview and family traditions, patience, trust, ability to forgive, desire to agree to concessions, love, mutual understanding, features of individual development, level of development of cognitive processes and intelligence, special aspects of internal mental structure.

Thus, having regard to the above, one can emphasize that the fundamental provisions of the research findings can be a basis for the development of specific recommendations which would be useful and help in the further activities of practical psychologists in the area of family consulting of such sub-systems as sibling, parent-child and marital relations. Moreover, the family atmosphere created by parents is a more important factor for child development than the birth order itself. Consequently, the author is going to study the impact of parenting on the development of interaction between siblings in the nuclear family in further research.

сім'ї, а також залежність від соціуму, у якому проживає особистість.

На взаємини впливають різноманітні чинники: загальний світогляд та родинні традиції, терпіння, довіра, уміння пробачати, бажання рухатись назустріч, любов, взаєморозуміння, особливості індивідуального розвитку особи, рівень розвитку пізнавальних процесів та інтелекту, особливості внутрішньо-психічної структури.

Отже, виходячи з вище сказаного, можна наголосити на тому, що основні положення за результатами нашого дослідження можуть бути покладені в основу розробки конкретних рекомендацій, які будуть корисними і допоможуть у подальшій роботі практичним психологам у сфері сімейного консультування у таких підсистемах, як сиблінгові, батьківсько-дитячі та подружні стосунки. Адже сімейна атмосфера, створена батьками, є більш важливим фактором розвитку дітей, ніж порядок народження сам по собі. Отже, нами заплановано у подальших дослідженнях вивчити вплив батьківського виховання на розвиток взаємин між сиблінгами у нуклеарній сім'ї.

Список використаних джерел

- Адлер А. Воспитание детей: Взаимодействие полов. Пер. с англ. А.А. Валеев, Р.А. Валеева. Ростов н / Д: Феникс, 1998. 448 с.
- Alexander C. Jensen, Susan M. McHale. Mothers', fathers', and siblings' perceptions of parents' differential treatment of siblings. *Links with family relationship qualities Journal of Adolescence*. Vol. 60, pp. 119-129 (date of publication: October 2017). DOI: 10.1016/j.adolescence.2017.08.002
- Крайг, Г. Психология развития. СПб., 2000. 992 с.
- Фром Е. Азбука для батьків. Москва, 1994. 288 с.
- Hank Karsten, Steinbach Anja. Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social science research*. Vol. 76, pp. 55-64, (date of publication: NOV 2018). DOI: 10.1016/j.ssresearch.2018.08.003
- Крупник Г. А. Огляд сучасних закордонних досліджень у сімейній сиблінговій підсистемі. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості. Зб.наук.праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції / ред.колегія: О.Є. Блинова, Н. І. Тавровецька. Херсон, 2019. С. 139-142.*
- Крупник І. Р. Проблеми дослідження особливостей уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія:*

References

- Adler, A. (1998). *Parenting: the interaction of the sexes*. Rostov-on-don: Feniks.
- Alexander, C. Jensen, S. & McHale, M. (2017). Mothers', fathers', and siblings' perceptions of parents' differential treatment of siblings: Links with family relationship qualities. *Journal of Adolescence*, 60, 119-129. DOI: 10.1016/j.adolescence.2017.08.002
- Craig, G. (2000). *Developmental psychology*. Saint Petersburg.
- From, E. (1994). *ABC for parents*. Moscow.
- Hank, K. & Steinbach, Anja. (2018). Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social science research*. Vol. 76. 55-64. DOI: 10.1016/j.
- Krupnyk, H. (2019). Review of current foreign research in the family sibling sub-system. *Socio-cultural and psychological dimensions of personality formation. Collection of scientific papers on the materials of the II International scientific and practical conference. Kherson*, 139-142.
- Krupnyk, I. (2016). Problems of research of features of representations about future family life of children from families of labor migrants. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Psychological Sciences"*, 1(1). 146-150.
- Markovskaya, I. (1999). A questionnaire for studying the interaction of parents with children. *Family psychology and family therapy*, 2. 94-108.
- Montgomery, S., Bergh, Cecilia & Udumyan, R. (2018). Sex of older siblings and stress resilience. *Longitudinal and life course studies*, 9(4), 447-455.
- Mostafa, T., Gambaro, L. & Joshi, H. (2018). The Impact of Complex Family Structure on Child Well-being: Evidence From Siblings. *Journal of marriage and family*, 80(4), 902-918. DOI: 10.1016/j.
- Spivakovskaja, A. (1986). *How to be parents (About the psychology of parental love)*. Moscow.
- Tsiura, S. (2016). Characteristic features of the pedagogical environment of sibling development. *Bulletin of the Lviv University. Series: pedagogical: Collection of scientific works*, 30, 149-151.
- Yucel, D., Bobbitt-Zeher, D. & Downey, D. (2018). Quality Matters: Sibling Relationships and Friendship Nominations among Adolescents. *Child indicators research*, 11, 523-539.
- Психол. науки: зб. наук. праць. Херсон, 2016. Вип. 1. Том 1. С. 146-150.
- Марковская И.М. Опросник для изучения взаимодействия родителей с детьми. *Семейная психология и семейная терапия*. 1999. No 2. С. 94-108.
- Montgomery Scott, Bergh Cecilia, Udumyan Ruzan. Sex of older siblings and stress resilience. *Longitudinal and life course studies*. Vol. 9, No4, P.447-455 (date of publication: OCT 2018) DOI: 10.14301/lcs.v9i4.486
- Mostafa Tarek, Gambaro Ludovica, Joshi Heather. The Impact of Complex Family Structure on Child Well-being: Evidence From Siblings. *Journal of marriage and family*. Vol. 80, No4, P. 902- 918 (date of publication: AUG 2018). DOI: 10.1016/j.ssresearch.2017.12.007
- Спиваковская А.С. Как быть родителями (О психологии родительской любви). Москва, 1986. 160 с.
- Цюра С.Б. Характерні особливості педагогічного середовища розвитку сиблінгів. *Вісник Львівського університету. Серія: педагогічна: Зб. наук. праць*. Вип. 30. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: Вид-во Львів. нац. ун-т, 2016. С. 149-151.
- Yucel Deniz, Bobbitt-Zeher Donna, Downey Douglas B. Quality Matters: Sibling Relationships and Friendship Nominations among Adolescents. *Child indicators research*. Vol. 11, P. 523- 539 (date of publication: APR 2018). DOI: 10.1007/s12187-017-9448-9

Link article (Style APA): Saveikiene, D. & Volodarska, N. D. (2020). Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 109-121. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-8

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Saveikiene, D. & Volodarska, N. D. Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 109-121. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-8

UDC 59.923.2:314.15-022.326

Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation

Умови ефективності методів підтримки психологічного благополуччя жінок в ситуаціях тимчасового переселення

Received: April 06, 2020 Accepted: May 12, 2020

Saveikiene Diana

candidate of psychological sciences,
PhD student

Klaipeda University, Lithuania
dianasaveik@gmail.com
ORCID 0000-0003-4179-3879

Volodarska Nataliia Dmytrivna

Candidate of Psychological Sciences
Senior Researcher, Leading Researcher
G. S. Kostuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational
Sciences of Ukraine, Ukraine

volodarskaya@ukr.net
ORCID 0000-0003-1223-718X

Савейкієне Діана

кандидат психологічних наук, докторант
Клайпедський університет, Литва
dianasaveik@gmail.com

ORCID 0000-0003-4173-3879

Володарська Наталія Дмитрівна

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України

volodarskaya@ukr.net
ORCID 0000-0003-1223-718X

Abstract

Purpose. The article presents the research of problems of psychological assistance to women in temporary resettlement. **Methods.** Dialogue-phenomenological method, interviews, art-therapeutic methods: common drawings, "Wreath of Memories". **Results.** The relevance of the research of the problem of individual's psychological well-being in crisis situations is outlined. The urgent problems of psychological assistance to women temporary migrants who have undergone changes in social conditions are highlighted. Theoretical and methodological approaches to the problem of recovering and maintaining the psychological well-being of the individual

Анотація

Мета. Вивчення проблем психологічної допомоги жінкам, що опинились в умовах тимчасового переселення. **Методи.** Діалогово-феноменологічний метод, інтерв'ю, арт-терапевтичні методики: спільні малюнки, «Віночок спогадів». **Результати.** Окреслена актуальність дослідження проблеми психологічного благополуччя особистості в кризових ситуаціях. Виділені нагальні проблеми психологічної допомоги жінкам тимчасовим переселенцям, які перенесли зміни соціальних умов. Визначаються теоретико-методологічні підходи до проблеми відновлення та підтримки

are determined. The influence of psychological defense mechanisms of the personality on the social adaptation in the conditions of temporary resettlement is described. The particularities of application of group and individual psychotherapy techniques for activating the development of psychological well-being of personality are described. **Conclusions.** The effectiveness of techniques for emotional state psycho correction of temporarily resettled persons has been studied. It is determined that mobilization of women to the direct manifestations of their feelings, desires in dialogue with other persons, which intensifies their implementation, is an important condition for the effectiveness of the applied methods. Awareness and realization of these desires, openness in the manifestation of their desires, the manifestation of restrained emotions forms confidence in relationships with others, helps to maintain their own mental and physiological integrity. Possibilities of combination and use of art-therapeutic techniques and dialogue-phenomenological gestalt approach are determined. Recommendations for the organization of psychological assistance to women in recovering their psychological well-being are given. Means of conducting techniques for reducing emotional stress of the personality are selected. The analysis of obstacles in the social adaptation of the personality in crisis situations is carried out. The obtained empirical results of the study will contribute to effective organization of psychological support.

Keywords: adaptation, psychological well-being, gestalt therapy, fairytale therapy, group therapy, psychological defenses.

Introduction

In conditions of temporary resettlement of people arising as a result of the military conflict in Ukraine, the problem of psychological support is exacerbated. People get a traumatic experience. They experience states that cause instability, as well as loss of control over situation, their own lives, loss of autonomy and subjectivity, identity disturbances, confusion, psychosomatic disorders, and social adaptation disorders.

The social adaptation of women remains a special problem. Alienation and distrust in solving problems with employment, living arrangements, children's education (choice of educational institutions, kindergartens) is increasing. There is a need to develop new methods of psychotherapeutic effects to support the psychological well-being of women in situation of temporary resettlement.

The experience of domestic psychologists in psychological support to victims of extreme

психологічного благополуччя особистості. Описано вплив психологічних захистів особистості на соціальну адаптацію особистості в умовах тимчасового переселення. Описані особливості застосування методів групової та індивідуальної психотерапії в активізації розвитку психологічного благополуччя особистості. **Висновки.** Досліджено ефективність проведення методик психокорекції емоційного стану на особах, що тимчасово переселені. Визначено, що важливою умовою ефективності застосованих методів є налаштування жінок на прямі прояви своїх почуттів, бажань в діалозі з іншими, що активізує їхню реалізацію. Усвідомлення і реалізація цих бажань, відкритість в прояві своїх бажань, прояв утриманих емоцій формує впевненість в стосунках з іншими, допомагає зберегти власну психічну та фізіологічну цілісність. Визначені можливості поєднання і використання арт-терапевтичних методик та діалогово-феноменологічного гештальт підходу. Надані рекомендації щодо організації психологічної допомоги жінкам у відновленні їхнього психологічного благополуччя. Підібрані засоби ведення методик зниження емоційної напруги особистості. Проведений аналіз перепон у соціальній адаптації особистості у кризових ситуаціях. Отримані емпіричні результати дослідження сприятимуть ефективній організації психологічної підтримки.

Ключові слова: адаптація, психологічне благополуччя, гештальт терапія, казкотерапія, групова терапія, психологічні захисти.

Вступ

В умовах тимчасового переселення людей, що виникають внаслідок військового конфлікту в Україні, загострюється проблема психологічної підтримки. Люди набувають травматичного досвіду, переживають стани, які спричиняють нестабільність і втрату контролю над ситуацією та власним життям, втрату автономності та суб'єктності, порушення ідентичності, розгубленість, психосоматичні розлади, порушення соціальної адаптації.

Особливою проблемою залишається соціальна адаптація жінок. Збільшується відчуженість і недовіра у вирішенні проблем з працевлаштуванням, облаштуванням місця проживання, освітою дітей (вибором освітніх закладів, садочків). Виникає потреба розробки нових методів психотерапевтичних впливів на підтримку психологічного благополуччя

Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation

events in Ukraine covers aspects of experiencing crisis traumatic situations by different categories of victims: adults and children; experience of the hotline service; problems of psychological support to volunteers; use of mass media as a space for psychological support to the population (Kisarchuk, 2017).

Many studies show the presence of unproductive types of reflection of these persons, which can be considered as a manifestation of psychological defence mechanisms in psycho traumatic situation (Balabanova, 2017). It is concluded that psychological support to internal migrants should be aimed at the development of system-related reflection, as the most productive type of reflection. The impact of the stress of "hybrid" war on human mental and physical health is investigated, and recommendations for adaptation to stress of victims of military conflict have been developed (Kovalenko, 2017). Particular attention is paid to children, and ways to help children affected by the war conflict are identified. The social identity is studied as a mechanism of adaptation of personality during the social crisis. The characteristics of displaced person (a person who voluntarily left his/her country as a result of hostilities and violence related to a threat to life and health and needs support) are identified.

Following certain features of the emotional state of personality, which was in a crisis situation (specific worldview, depression of mental functions, presence of psychological trauma inherent in individuals who have experienced extreme situations), the principles were selected. According to these principles the techniques for recovery and support to psychological well-being were chosen. Feelings, personal experiences that arise in the process of their application were identified as the basis of the most important tool of methods. Differentiation of these experiences, feelings and emotions creates a field of interaction wherein the process of conceptualization of these relationships takes place. It is based on the phenomenological principle of intentionality. The mind or consciousness of person is understood as an intention and is not separated from the content that is thought or intended. This principle is embedded in the techniques of cross-cultural therapy (Peseshkian, 1999).

One of the principles of techniques selection is based on the phenomenon of resiliency that is

жінок, які перебувають в умовах тимчасового переселення.

Досвід вітчизняних психологів психологічної допомоги постраждалим внаслідок екстремальних подій в Україні охоплює аспекти переживання кризових травматичних ситуацій різними категоріями постраждалих: дорослими, дітьми; досвід роботи служби «Телефон довіри»; проблеми психологічної підтримки волонтерів; використання мас-медіа як простору психологічної допомоги населенню (Кисарчук, 2017). Показано наявність у цих осіб непродуктивних типів рефлексії, що може розглядатись як прояв психологічних захисних механізмів у психотравмуючій ситуації (Балабанова, 2017). Зроблено висновок, що психологічна допомога, яка надається вимушеним переселенцям, повинна спрямовуватись на розвиток системної рефлексії як найбільш продуктивного типу рефлексії. Досліджено вплив стресу «гібридної» війни на психічне та фізичне здоров'я людини, розроблені рекомендації щодо адаптації до стресу постраждалих у військовому конфлікті (Коваленко, 2017). Особлива увага приділяється дітям, визначаються шляхи допомоги дітям, що постраждали внаслідок воєнного конфлікту. Досліджується соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. Визначаються особливості вимушеного переселенця, особи, яка добровільно покинула свою країну в результаті військових дій, насильства, пов'язаними із загрозою для життя і здоров'я, та потребує допомоги.

Досліджуючи особливості емоційного стану особистості, яка опинилась у кризовій ситуації (специфічне світосприйняття, пригніченість психічних функцій, наявність психологічного травмування, притаманного індивідам, що пережили екстремальні ситуації), були виділені принципи, за якими підбирались методики відновлення та підтримки психологічного благополуччя. За основу найголовнішого інструменту методик були визначені почуття, переживання особистості, які виникають в процесі їхнього застосування. Диференціація цих переживань, відчуттів, емоцій створює певний контекст взаємодії, в якому відбувається процес концептуалізації цих взаємин. В основу покладений феноменоло-

an ability to maintain a stable level of psychological and physiological activity in adverse life situations, absence of persistent disorders and adaptation to adverse conditions. We relied on 4 aspects of mental resource (according to Gordon Newfeld, 2012): hope (self-belief that life's difficulties can be overcome); optimism (expectation that everything will end positively); resilience (do not give up and move on to peculiar goal); adaptability (ability to adapt to changes in the environment). These aspects are actualized in the process of discussion of experiences in the group of participants after performing exercises and techniques. The discussion method is based on a dialog model of interaction.

In the recovery of the psycho-emotional state of personality, his /her activity is important. This activity should be aimed at awareness of own actions, internal states, feelings, experiences, analysis of these states and formulation of appropriate conclusions. The reflection process includes structural components of individual's self-observation and introspection. Methods of activation of action of these components enable the individual to express himself/herself in a new social environment through reflection (self-awareness) of experiences, comparison of his/her current state with the image of own expectations, goals and experiences.

In the process of discussing experiences, feelings and emotions, members of the group differentiate the psychological defenses of the individual. It is those psychological defenses that the personality uses in crisis situations, in situations of conflict which can lead to neurosis. Sublimation as a psychological protection is also used, along with nine most commonly used means of psychological defense (regression, repression, reactive formations, isolation, denial, self-projection, projection, introjection, reversion). Means of psychological protection become a psychological manifestation of adaptive capabilities not only at present, but also of individual's adaptation to the future, his/her intended prospects (Volodarska, 2019). The cognitive subsystem includes the individual's idea of own existence, while the emotional one includes the dominant emotional background in relation to various aspects of own life. Positive emotional mood may indicate the subjective well-being of a personality (Shamionov, 2012).

гічний принцип інтенціональності. Розум або свідомість людини розуміється як інтенція і не відділяється від змісту, який мислиться або інтенціюється. Цей принцип закладений в методах кросс-культурної терапії (Пезешкиан, 1999).

Один з принципів відбору методик заснований на феномені резилентності – здатності збереження стабільного рівня психологічної та фізіологічної діяльності в несприятливих життєвих ситуаціях, відсутності стійких порушень та адаптації до несприятливих умов. Ми спирались на виділені 4 аспекти психічного ресурсу: надія (впевненість в собі, що можна подолати життєві труднощі); оптимізм (очікування, що все закінчиться позитивно); стійкість (не здаватись і йти далі до своєї мети); адаптованість (здатність пристосовуватись до змін у середовищі) (Ньюфелд, 2012). Ці аспекти актуалізуються в процесі обговорення в групі переживань учасників після виконання вправ, методик. Метод обговорення спирається на діалогову модель взаємодії. У відновленні психоемоційного стану особистості важлива її діяльність, що спрямована на усвідомлення своїх дій, внутрішніх станів, відчуттів, переживань, аналіз цих станів та формулювання відповідних висновків. У процес рефлексії входять структурні компоненти самоспостереження особистості та самоаналіз. Методи активізації дії цих компонентів надають можливість особистості самовизначитись в новому соціальному оточенні через рефлексію (самоусвідомлення) переживань, порівняння свого актуального стану з образом своїх очікувань, ціледосягнень, своїх переживань.

У процесі обговорення переживань, почуттів, прояву емоцій членами групи диференціюються психологічні захисти особистості. Саме ті психологічні захисти, якими особистість користується в кризових ситуаціях, в ситуаціях конфліктів, які здатні призвести до неврозу. Сублімація як психологічний захист теж використовується, як і дев'ять найбільш вживаних засобів психологічного захисту (регресія, пригнічення, реактивні утворення, ізоляція, заперечення, звертання на себе, проекція, інтроєкція, реверсія). Засоби психологічного захисту стають психологічним проявом адаптаційних можливостей не тільки сьогодення, але й пристосування особистості до майбутнього, її

Migrants are affected by changes in social environment, new rules, standards of behavior adopted in that environment. Consideration of features of personality adaptation in the social environment, wherein the individual resides, is the basic principle of integrity in the cross-cultural cognitive therapy (McMallin, 2002). Culture determines most of the personality cognitions. This is what he/she believes and denies, how much he/she is willing to share with someone else for his/her family, what values he/she considers important and is the cause of own problems. Particular role in maintaining the integrity of family relations, the family is given to women. The possibilities of recovering and maintaining the psychological well-being of women in conditions of temporary resettlement have been insufficiently studied.

Hypothesis

It is assumed that the conditions for the effectiveness of methods to support the psychological well-being of women in situations of temporary resettlement are the activation of the process of differentiation and awareness of their own emotions, experiences, needs and forms of their manifestation; application of these conditions will contribute to the effective organization of psychological support.

The purpose and the research issue.

Therefore, considering the relevance of the identified problem, the purpose of the study is to identify features of maintaining and recovering the psychological well-being of personality who is in conditions of temporary resettlement. The object of research is the means of recovering the psycho-emotional state of women temporarily displaced.

The research issue: 1. Analyze theoretical and methodological approaches to the problem of effectiveness of the conditions of the psychological well-being support to women who are temporarily resettled as a result of military conflict.

2. Investigate the effectiveness of selected means of recovering and maintaining psychological well-being.

Methodology and methods

We have considered the methodological aspects in the study of possibilities of maintaining the psychological well-being of personality in a crisis situation (Serdyuk, 2017). Appropriation

бажаних перспектив (Володарська, 2019). Когнітивна підсистема включає в собі уявлення особистості про власне буття, емоційна ж – домінуючий емоційний фон відносно різних аспектів свого життя. Позитивний емоційний настрій може свідчити про суб'єктивне благополуччя особистості (Шаміонов, 2012).

Переселенці потерпають від зміни соціального оточення, нових правил, норм поведінки, що прийняті в цьому оточенні. Розгляд особливостей адаптації особистості в соціальному середовищі, в якому знаходиться людина, є основним принципом цілісності в кроскультурній когнітивній терапії (МакМаллін, 2002). Культура детермінує більшість з когніцій особистості. Це те, у що вона вірить і заперечує, на скільки вона готова ділитись з чужим для її сім'ї, які цінності вона вважає важливими і що вважає причиною її проблем. Особлива роль в збереженні цілісності сімейних відносин, родини відводиться саме жінці. Недостатньо досліджені можливості відновлення та підтримки психологічного благополуччя жінок в умовах тимчасового переселення.

Отже, зважаючи на актуальність визначеної проблеми, **метою** дослідження є визначення особливостей підтримки та відновлення психологічного благополуччя особистості, яка опинилась в умовах тимчасового переселення. Об'єкт дослідження – засоби відновлення психоемоційного стану жінок, тимчасово переселених. Завдання дослідження: 1. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи до проблеми ефективності умов психологічної підтримки психологічного благополуччя жінок, які тимчасово переселені у наслідок військового конфлікту. 2. Дослідити ефективність відібраних засобів відновлення та підтримки психологічного благополуччя.

Отже, зважаючи на актуальність визначеної проблеми.

Гіпотеза. Припускається, що умовами ефективності методів підтримки психологічного благополуччя жінок в ситуаціях тимчасового переселення є активізація процесу диференціації та усвідомлення власних емоцій, переживань, потреб і форм їх прояву; застосування цих умов сприятиме ефективній організації психологічної підтримки.

Методологія та методи дослідження

Методологічні аспекти у дослідженні можливостей підтримки психологічного благополуччя

of own experiences, feelings of respondents occurs under conditions of construction of desirable. The image of the situation contains: person's thoughts; an activity in accordance with the purpose specified in this situation; sensory activity in comprehension of features of this situation, their value to the personality. In the process of appropriation by the personality of these components of the situation image, an excitation of the individual activity occurs. It determines its focus on transformation, projection of own psychological well-being.

The dialogue-phenomenological method was a basic method of research, providing for description of the psycho-emotional state of woman, aimed at differentiation of her experiences, feelings, emotions and their further awareness and acceptance of new forms of their manifestation. Further the complex of techniques was selected according to the purpose and subject of research. Determination of the current needs of women in temporary resettlement provided an opportunity to choose techniques for support of their psychological well-being. Discussions, questioning, structured interviews were carried out, as well as group and individual psychotherapeutic techniques were applied.

The techniques provided intensification of the process of awareness of women's own desires, feelings, and experiences in the context of group interaction. This logic of urgent needs determination of the personality in crisis situations and activation of experiences manifestation was confirmed in the effectiveness of selected techniques.

Participants

The study involved 120 women aged 25 to 45 who were in temporary resettlement (who received psychological support under the project of the Program of Cooperation and Assistance to Democracy Development initiated by the Embassy of the Republic of Lithuania in Ukraine "Promoting the Social Integration of Victims of Conflict in the East of Ukraine" (No. P2019-VB-UK-18 dated 25.04.2019) during 2019 year.

Procedures and instruments

Meetings with women were held every 3 months for 3 days in Kyiv and for 5 days in the summer recreation camp in Klaipeda (Republic of Lithuania) in 2019. The first stage

получчя особистості у кризовій ситуації (Сердюк, 2017) нами взяті до уваги. Привласнення своїх переживань, почуттів респондентів відбувається за умов побудови бажаного. В образі ситуації містяться: думки людини, її активність відповідно визначеної мети в цій ситуації, почуттєва активність у засвоєнні особливостей цієї ситуації, цінності для особистості. У процесі привласнення особистістю цих складових образу ситуації відбувається збудження активності особистості, що зумовлює її спрямованість на перетворення, проектування свого психологічного благополуччя.

Основним методом дослідження був діалогово-феноменологічний метод, який передбачав опис психоемоційного стану жінки, що спрямовувався на диференціацію її переживань, відчуттів, емоцій та подальше їхнє усвідомлення і прийняття нових форм їхнього прояву. Далі підібрано комплекс методик згідно мети і предмету дослідження. Визначення актуальних потреб жінок в умовах тимчасового переселення надало можливість підібрати методики підтримки їхнього психологічного благополуччя. Проводились дискусії, опитування, структуроване інтерв'ю, групові та індивідуальні психотерапевтичні методи.

Методики забезпечили активізацію процесу усвідомлення власних бажань, почуттів, переживань жінок у контексті групової взаємодії. Така логіка визначення нагальних потреб особистості в кризових ситуаціях і активізація прояву переживань знайшла підтвердження в ефективності підібраних методик.

Учасники. У дослідженні приймали участь 120 жінок, віком від 25 до 45 років, які опинились в умовах тимчасового переселення, (яким надавалась психологічна допомога в рамках виконання проекту Програми Розвитку співпраці і допомоги демократії від Посольства Литовської Республіки в Україні "Сприяння соціальній інтеграції громадян, які постраждали від конфлікту на Сході України" (№ P2019-VB-UK-18 від 25.04.2019 р.) упродовж 2019 р.

Процедура та інструменти. Зустрічі з жінками проводились з інтервалом раз на 3 місяця по 3 дні в м. Києві і 5 днів у літньому таборі відпочинку в м. Клайпеда (Республіка Литва)

Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation

of the study was to determine the current needs for psychological support and recovery of the psychological well-being of women in conditions of temporary resettlement. The second stage included group meetings with application of therapeutic techniques.

The group exercises were: method of acquaintance through own stories, memories, discussion of emotional state of each participant. Art-therapeutic methods were: common drawing of a positive event celebration, creation of "Wreath of Memories", creation of a fairy tale for positive feelings of psychological well-being. The complex of techniques was aimed at recovery and support to the psychological well-being.

Results and discussions

The method of awareness and acceptance of phenomena arising in interaction with the social environment ensures recovery of personal sensitivity to own needs. Technically, in the process of dialogue, this task is intermediated through the phenomenological method. How does this happen? The personality in a crisis situation has problems that are difficult to solve without psychological support and assistance. When seeking for assistance, the personality presents own problem.

In dialogue with other person, the phenomena of interaction (experiences, associations, desires, etc.) are in the focus of attention. The dynamics of these phenomena is subject to the principle of closure (Prägnanz), when the most relevant (regardless of the level of awareness) experience of the personality supports a certain phenomenon to a greater extent than other experiences. This is how the figure and certain context of interaction emerge, where other phenomena of dialogue are their background.

Participants' support for their sensitivity to this process becomes important in dialogue. It is assumed that the therapeutic interaction increases the awareness level of own feelings and desire of participants in the dialogue. Working to reduce the anxiety of the personality in relationships with other persons, it takes place the learning related to rest, relax, clarification of own needs and attitude to them.

Methods of psychological presence, openness of the participants of the dialogue are the basis of technologies for accompaniment

в 2019 році. Першим етапом дослідження було визначення актуальних потреб в психологічній підтримці та відновленні психологічного благополуччя жінок в умовах тимчасового переселення. Другим етапом були групові зустрічі з застосуванням терапевтичних методик. Групові вправи: метод знайомств через власні історії, спогади, обговорення емоційного стану кожного учасника. Арт-терапевтичні методи: спільний малюнок святкування позитивної події, створення "Віночка спогадів", створення казки на позитивні відчуття психологічного благополуччя. Комплекс методів спрямовувався на відновлення та підтримку психологічного благополуччя.

Результати та дискусії

Метод усвідомлення та прийняття феноменів, що виникають у взаємодії з соціальним оточенням, забезпечує відновлення чуттєвості особистості до своїх потреб. Технічно в процесі діалогу ця задача опосередковується феноменологічним методом. Яким чином це відбувається? У особистості в кризовій ситуації виникають проблеми, які важко вирішити без психологічної підтримки, допомоги. Звертаючись за допомогою, особистість представляє свою проблему. В діалозі з іншими, у фокусі уваги виникають феномени взаємодії (переживання, асоціації, бажання і т. інше). Динаміка цих феноменів підпорядковується принципу прегнантності, коли найбільш актуальне (незалежно від рівня усвідомленості) переживання особистості підтримує певний феномен більшою мірою, ніж інші переживання. Так виникає фігура, певний контекст взаємодії, фоном якої виступають інші феномени діалогу. Важливим в діалозі стає підтримка учасниками своєї чуттєвості до цього процесу. Передбачається, що в терапевтичній взаємодії збільшується рівень усвідомлення своїх переживань і бажань учасниками діалогу. Працюючи над зниженням тривоги особистості в стосунках з іншими, відбувається навчання відпочивати, розслаблятися, прояснити свої потреби, ставлення до них. В основі технологій супроводу феноменів діалогу закладений метод психологічної присутності, відкритості учасників діалогу. Ці феномени, як факти свідомості, належать контексту контактування, а не лише самій особистості. Ті переживання,

of the dialogue phenomena. These phenomena, as facts of consciousness, belong to the context of contact and not just to a personality. Those experiences, feelings, desires, thoughts, emotions, fantasies that arise in the dialogue belong to the process of contact. Presence of personality in the dialogue is realized in support and accompaniment of emerging phenomena of interaction, enabling their existence and support to their transformations in everyday life.

Based on the theory of Gestalt approach, the methods of the dialogue model are aimed at activating the individual's interest to new thoughts, behavioral strategies, life prospects that arise in the interaction (Lebedeva, 2002). Then, it becomes important the growing ability to wander about new things and changes, that replaces control over conventional behavioral strategies.

Harmonization of all components of mental and physiological state of person contributes to his/her integrity. The experience psychotherapy does not focus on substance in a dialogue. Not words spoken in the dialogue are important, but the possibility of experiencing these words and meanings. The dialogue partners restore the psycho-emotional state in the dialogue process not due to the dynamics of topics and discoveries that occur in this process, but due to the experience of being sensual, conscious, with a free choice of life.

This confirmed the ranking of answers of women in the interview. The first task was to write positive and negative factors of the effect of resettlement to a new place of residence. Based on specified factors, the most significant problems of temporary relocation were generalized and formulated, and the task was set to rank specified difficulties of relocation conditions and conditions of assistance determined by significance. When asked "What did, in your opinion, help you, when moving to a new place?", the answer "I was supported by communication with people like us" was in the first place.

Similarly, when asked "What was the worst thing related to your migration?" women put in the first place the following answer: "Change in usual circle of contacts".

So, communication and interaction with other persons was the main factor influencing the change in the place of residence of women. Just in the group communication the socio-situational anxiety and women's fears decrease;

почуття, бажання, думки, емоції, фантазії, які виникають в діалозі, належать самому процесу контактування. Присутність особистості в діалозі реалізується в підтримці і супроводі виникаючих феноменів взаємодії, в наданні можливості їхнього існування та підтримки їхньої трансформацій в повсякденному житті. Спираючись на теорію гештальт-підходу, методи діалогової моделі спрямовані на активізацію інтересу особистості до нових думок, стратегій поведінки, життєвих перспектив, які виникають у взаємодії (Лебедева, 2002). Тоді важливим стає зростаюча здатність особистості дивуватись новому, змінам, що заміщує контроль над усталеними стратегіями поведінки.

Гармонізація усіх складових психічного, фізіологічного стану людини сприяє її цілісності. Психотерапія переживання не ставить акцент в діалозі на зміст. Важливі не слова, які проговорюються в діалозі, а те, наскільки можливе переживання цих слів, смислів. Співбесідники відновлюють психоемоційний стан в процесі діалогу не за рахунок динаміки тем і відкриттів, що відбуваються в цьому процесі, а за рахунок досвіду бути чуттєвим, усвідомлюваним, з вільним власним життєвим вибором.

Це підтвердило ранжування відповідей жінок в інтерв'ю. Першим завданням було написати позитивні і негативні фактори впливу переселення на нове місце проживання. На основі визначених факторів були узагальнені і сформульовані найбільш значущі проблеми тимчасового переселення та поставлене завдання ранжувати визначені за значущістю труднощі умов переселення і умови допомоги.

На питання: "Що на Вашу думку вам допомогло при переселенні на нове місце?" на першому місці була відповідь "Мене підтримало спілкування з такими, як ми".

Так само на питання «Що найгірше для Вас було у Вашому переселенні?» жінки на перше місце поставили – "Зміна звичного кола спілкування".

Отже, найголовнішим фактором впливу на зміну проживання жінок стало спілкування, взаємодія з іншими. Саме у спілкуванні в групі знижується соціально-ситуативна тривога, страхи жінок, відновлюється їхній

Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation

Table 1. Relevant support factors in a resettlement crisis (n=120)

Таблиця 1. Значущі фактори підтримки у кризовій ситуації переселення (n=120)

I was supported by communication with people like me Мене підтримало спілкування з такими, як ми	55,0%
New job Нова робота	25,0%
New place of residence Нове місце проживання	5,0%
New perspectives for me and my family Нові перспективи для мене і моєї сім'ї	15,0%

Table 2. Distribution of relevant factors in migration crisis situation (n=120)

Таблиця 2. Розподіл значущих факторів у кризовій ситуації переселення (n=120)

Change in usual circle of contacts Зміна звичного кола спілкування	52,0%
Fear of uncertainty in the present Страх невизначеності у сьогоднішні	25,0%
Fear of losing usual job Страх втрати звичної роботи	15,0%
Fear of changes in normal life Страх змін звичного життя	8,0%

and the psycho-emotional state is recovered. In the process of discussion by women of factors that affect support to their psychological well-being, the disclosure of own resources and manifestation of own desires and needs occur. In the conditions of resettlement, the presence of the personality in crisis life situations, the construction of its dialogue with the social environment becomes a form of solving its problems. Considering the specified factors of psychological support, the psychotherapeutic techniques were selected.

Through projective techniques (common drawing of happy events' celebration "Festive Table", "Dinner", "Birthday", etc.) some attitudes to the situation were manifested. It could be ambivalent feelings of both joy and sadness (joyful feelings related to celebration and regret for lost opportunities to celebrate with all family members, relatives, former neighbors). In the course of common drawing, the quality of communication was important: contacts to each other, request to share pencils, paints, place on paper (common sheet of paper of large size). In order to activate communication, boxes with paints and brushes were given one set less than the number of participants. This encouraged participants sharing them. Manifestations of participants' requests, their irritation, anger, feelings, etc. were monitored. Objectification of these manifestations during discussion made it possible to restore participants' sensitivity to their own needs. Those things that were not previously realized and were ignored, suddenly took on a different value.

Participants discovered for themselves the renewal of feeling of tenderness in the memories of how they celebrated their

психоемоційний стан. У процесі обговорення жінками факторів, що впливають на підтримку їхнього психологічного благополуччя, відбувається розкриття власних ресурсів, прояв власних бажань, потреб. В умовах переселення, перебування особистості в кризових життєвих ситуаціях саме побудова її діалогу з соціальним оточенням стає формою вирішення її проблем. З огляду на виділені фактори психологічної підтримки були підібрані психотерапевтичні методи.

Проводячи проєктивні методи (спільне малювання святкування радісних подій "Святковий стіл", "Вечера", "День народження" та інші), відбувались прояви певних ставлень до ситуації. Це могли бути амбівалентні почуття – і радості, і печалі. Радісні почуття до святкування і скорбота по втраченим можливостям святкувати з усіма своїми близькими людьми, родичами, колишніми сусідами. Під час спільного малювання важливим була якість спілкування: звернення один до одного, прохання поділитись олівцями, фарбами, місцем на папері (спільний лист великого розміру). В цілях активізації спілкування були видані коробки з фарбами, пензлики на один набір менше, ніж кількість учасників. Це спонукало учасників ділитись ними. Відслідковувались прояви прохань учасників, їхнє роздратування, злість, переживання і таке інше. Об'єктивація цих проявів в процесі обговорення дала можливість відновити чуттєвість учасників до власних потреб. Те, що не усвідомлювалось раніше та ігнорувалося, раптом набувало іншого значення.

Учасниці відкривали для себе відновлення почуття ніжності у спогадах того, як святкували

birthdays, arrival of spring, New Year, pleasant feelings of “the first snow”, “summer warm rain”, “spring thaw”. The participants were amazed that they were so “thawed” during the drawing process. According to the participants, “hard memories fill their souls”, in such conditions it is difficult to enjoy simple things that happen every day. Memories from childhood about “gentle touch of flower”, “warm air on the face” restored the sense of calm and sense of psychological well-being. Even the drawing process itself brought back to pleasant memories: “cloudless childhood” for some persons; “teenage discoveries”, “romantic youth”, “first kisses” for other persons. Communication in the course of drawing provoked a variety of emotions, including negative ones. The participants were angry that “even here it is necessary to fight for a place on paper”. When drawing a festive table, some participants tried to fill the whole place on paper, cover with sketches every corner. Their comments indicated high socio-situational anxiety (“when will it be possible to draw again?”). During the discussion it turned out that it was possible to find both time and opportunity to draw (“with their own children or nephews”, “to buy paint and colouring for adults”). The manifestations of anger had both direct and indirect forms (ironic, sarcastic sayings). The action and expression of experiences are indirect and hidden in the passive form of aggression manifestation but at the same time aimed at meeting personal needs.

This does not mean that it is necessary to get rid of passive forms of anger and aggression. This way of expressing emotions and feelings was formed in personal life experience as the most effective in certain life circumstances. This method allowed the individual to “survive”, save own mental and physiological integrity. In certain situations, the personality by using this method, received shelter, escape from a threat (physical, moral, mental and other). It is important for the personality to be aware of circumstances under which he/she uses hidden, passive forms of manifestation of own feelings. It is important to activate individual awareness of own behavioral reactions and find other options of behavior, interaction with other persons.

It was interesting to apply our technique “Wreath of Memories”. Performing this technique, participants with multi-coloured ribbons,

власні дні народження, прихід весни, нового року, приємні відчуття від “першого снігу”, “літнього теплого дощику”, “весняної відлиги”. Учасниці дивувались, що вони так “розморозувались” під час малювання. Зі слів учасниць “важкі спогади наповнюють їх душу”, за таких умов важко радіти простим речам, які відбуваються кожного дня. Спогади з дитинства про “ніжний дотик квітки”, “тепле повітря на обличчі”, відновлювали почуття спокою, почуття психологічного благополуччя. Навіть сам процес малювання повертав до приємних спогадів – для когось “безхмарного дитинства”, для інших – “підліткові відкриття”, “романтичне юнацтво”, “перші поцілунки”. Спілкування під час малювання провокувало на прояв різних емоцій, негативних у тому числі. Учасниці проявляли злість, що “і тут потрібно боротись за місце на папері”. Малюючи святковий стіл, деякі учасниці намагались заповнити все місце на папері, замальовуючи кожен куточок. Їхні коментарі свідчили про високу соціально-ситуативну тривожність – “коли ще буде змога помалювати”. Під час обговорення виявилось, що можна знайти і час, і можливість помалювати (“зі своїми дітьми або племінниками”, “купити фарби і розмальовки для дорослих”). Прояви злості мали як пряму, так і приховану форми (іронічні вислови, саркастичні). Пасивна форма прояву агресії – дія і вираз переживань є непрямими, прихованими, але при цьому спрямованими на задоволення потреб особистості.

Це не означає, що треба позбутись пасивних форм прояву злості, агресії. Цей спосіб прояву емоцій, почуттів був сформований у особистості в її життєвому досвіді як найефективніший в певних життєвих обставинах. Цей спосіб надав особистості можливість «вижити», зберегти власну психічну та фізіологічну цілісність. В певних ситуаціях особистість, можливо, завдяки цьому способу отримувала прихисток, спасіння від загрози (фізичної, моральної, психічної та іншої). Важливо для особистості усвідомлювати, за яких обставин вона використовує приховані, пасивні форми прояву своїх почуттів. Важливо активізувати усвідомлення особистістю власних поведінкових реакцій і знаходження інших варіантів поведінки, взаємодії з іншими.

Цікавим було проведення нашої методики “Віночок спогадів”. Виконуючи її, учасниці

Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation

ropes, threads were making a wreath of positive and negative impressions and experiences. The group discussed woven wreaths, colours used, associations that emerged when choosing ribbons. Women liked this task: "it's like embroidery, you pick the colour", "it's nice to take different silk and paper tapes in hands", "when being a schoolgirl, I made appliqués, collages; it was interesting", "the needlework, such as embroidery and knitting, is nice". Pleasant memories arose during and after the exercise. Women came to class the next day, remembering new life stories, new impressions of present life events. Comparing their impressions and impressions of other persons, the women's balance of positive and negative emotions was restored. This is what creates the basis for psychological well-being of personality.

Experiencing well-being is possible under conditions of positive emotional background and positive assessment of reality. When women understand that various life obstacles arise due to our apprehension, it provokes admission of responsibility for overcoming them and building new life prospects. Personality balances between the satisfactions of own needs and needs of others; it is important to maintain a balance between the internal mechanisms of functioning and requirements of the social environment, socio-psychological space. Just depending on the balance creation between desires and possibility of their realization, the personality feels prosperous or not. Overcoming confusion, emotional tension is possible under conditions of actualization of own needs, desires of personality in the process of interaction with other persons.

Conclusions

Carrying out selected and created techniques confirmed their effectiveness in recovering and maintaining the psychological well-being of women in situation of temporary resettlement.

It is determined that mobilization of women to the direct manifestations of their feelings, desires in dialogue with other persons, which intensifies their implementation, is an important condition for the effectiveness of the applied methods. Awareness and realization of these desires, openness in manifestation of own desires, manifestation of restrained emotions form confidence in relationships with other persons,

з різнокольорових стрічок, шнурочків, ниток сплітали віночок з позитивних і негативних вражень, переживань. В групі обговорювались сплетені віночки, використані кольори, асоціації, які виникали під час вибору стрічок. Жінкам подобалось таке завдання: "це як вишивання, підбираєш колір", "приємно брати у руки різні шовкові, паперові стрічки", "школяркою робила аплікації, колажі, було цікаво", "рукоділья приємне як вишивання, в'язання". Приємні спогади виникали впродовж виконання вправи і після неї. Жінки на другий день приходили на заняття, пригадуючи нові життєві історії, нові враження від життєвих подій сьогодення. Порівнюючи свої враження і враження інших, у жінок відновлюється баланс позитивних і негативних емоцій. Саме це створює основу для психологічного благополуччя особистості.

Переживання благополуччя можливе за умов позитивного емоційного фону і позитивної оцінки реальності. Коли жінки розуміють, що різні життєві перепони виникають завдяки нашим уявленням, то це спонукає до прийняття відповідальності за їхнє переборення та побудову нових життєвих перспектив. Особистість балансує між задоволенням власних потреб і потреб інших; важливо підтримувати рівновагу між внутрішніми механізмами функціонування і вимогами соціального оточення, соціально-психологічного простору. Саме від створення балансу між бажаннями і можливістю їхньої реалізації залежить відчуває особистість себе благополучною чи ні. Переборення розгубленості, емоційної напруги можливе за умов актуалізації власних потреб, бажань особистості у процесі взаємодії з іншими.

Висновки

Проведення підібраних та створених методик підтвердило їхню ефективність у відновленні та підтримці психологічного благополуччя жінок, які опинились в умовах тимчасового переселення.

Визначено, що важливою умовою ефективності застосованих методів є налаштування жінок на прямі прояви своїх почуттів, бажань в діалозі з іншими, що активізує їхню реалізацію. Усвідомлення і реалізація цих бажань, відкритість в прояві своїх бажань, прояв отриманих емоцій формує впевненість в стосунках

help to save their own mental and physiological integrity.

It is important for recovery and support to the psycho-emotional state of women in temporary resettlement, inclusion in the norms, rules of life of the society, on the one side; and orientation to own needs and values, on the other side. Efforts directed to balance adaptation to norms, requirements of the social environment and satisfaction of own needs to form the psychological well-being of personality. Direct manifestation of emotions, clear and clearly directed action, expression of emotions, wherein desire or unwillingness is laid down (I want, I do not want, I love, I am angry, etc.) becomes important. The obtained empirical results of the research will contribute to effective organization of psychological support. The results of the research may be of interest to managers of rehabilitation programs and psychological assistance centers for women temporary resettlement, as well as to researchers in the field of psychotherapy and psychological counseling.

The study prospect will be application of family group therapy techniques, since the issue of identifying and differentiating the leading factors that determine the state of subjective psychological well-being in the family is not fully explored.

References

- Balabanova, L. M. (2017). Psychological features of reflection of internally displaced persons. *Problems of extreme and crisis psychology*, 22, 51-59.
- Kisarchuk, Z. H., Omelchenko, Ya. M., Lazos, H. P., Lytvynenko, L. I. & Tsarenko, L. H. (2017). *Psychological support to victims of traumatic crisis events: Guidance manual*. Kyiv: Lohos.
- Kovalenko, A. B. (2017). Social identity as a mechanism of adaptation of personality during social crisis. *Ukrainian Psychological Journal*, 1, 48-62.
- Lebedeva, N. M. & Ivanova, E. A. (2004). *Gestalt Travel: Theory and Practice*. St. Petersburg: Rech.
- McMallin, R. (2001). *Cognitive Therapy Workshop*. St. Petersburg: Rech.
- Newfeld, G. (2012). *Keys to the Well-being of Children and Adolescents*. Moscow: Resurs.
- Pezeshkian, Kh. (1999). Transcultural Psychotherapy in Russia. *Moscow Psychotherapeutic Journal*, 3-4, 47-74.
- Serdyuk, L. Z. (2017). Structure and function of psychological well-being. *Current problems of psychology*, 17 (5), 124-133.
- Shamionov, R. M. (2012). Psychology of subjective

з іншими, допомагає зберегти власну психічну та фізіологічну цілісність.

Для відновлення та підтримки психологічного благополуччя жінок, які опинились в умовах тимчасового переселення, важливо, з одного боку, дотримання норм життя соціуму, а з іншого боку, орієнтація на власні потреби і цінності. Намагання врівноважити адаптацію до норм, вимог соціального оточення і задоволення власних потреб формують психологічне благополуччя особистості. Важливим стає прямий прояв емоцій, ясна і чітко спрямована дія, вираз емоцій, в якому закладене бажання або небажання (хочу, не хочу, люблю, злюсь та інше). Отримані емпіричні результати дослідження сприятимуть ефективній організації психологічної підтримки. Результати дослідження можуть бути цікавими керівникам програм реабілітації та центрів психологічної допомоги жінкам, що опинились в умовах тимчасового переселення, а також дослідникам у галузі психотерапії та психологічного консультування.

Перспективою дослідження буде вивчення застосування методів сімейної групової терапії, оскільки не до кінця вивченим залишається питання визначення і диференціації ведучих факторів, що визначають стан суб'єктивного психологічного благополуччя в сім'ї.

Список використаних джерел

- Балабанова Л.М. Психологічні особливості рефлексії вимушених переселенців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 22. Київ: 2017. С. 51-59.
- Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій. Метод. посібник / З. Г. Кісарчук, Я.М. Омельченко, Г.П. Лазос, Л.І. Литвиненко, Л.Г. Царенко та ін. – Київ: Логос 2017. 207 с.
- Коваленко А.Б. Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 1, 2017. С. 48-62.
- Лебедева Н.М., Иванова Е.А. Путешествие в гештальт: теория и практика. СПб.: Речь, 2004, 560 с.
- МакМаллин Р. Практикум по когнитивной терапии: Пер. с англ. СПб.: Речь, 2001, 560с.
- Ньюфилд Г. Ключи к благополучию детей и подростков. – Ресурс, М., 2012. 305 с.
- Пезешкиан Х. Транскультуральная психотерапия в России. *Московский психотерапевтический журнал*, 3(4), 1999. С. 47-74.

Conditions of effectiveness of methods of supporting women's psychological well-being in situations of temporary relocation

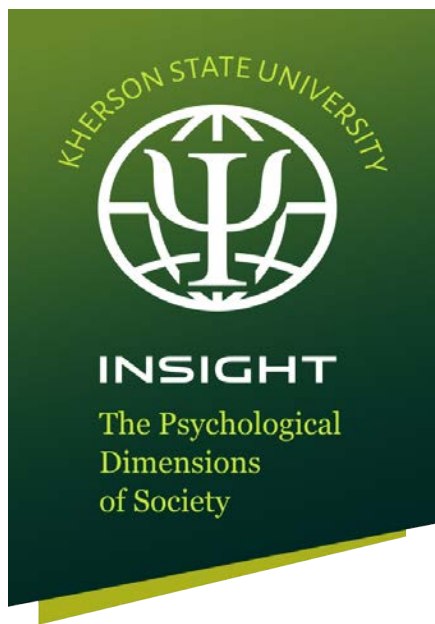
well-being of people. *World of Psychology*, 2, 143-148.

Volodarska, N. (2019). Technologies of psychological well-being formation of personality in crisis situations. In: *Modern research of the representatives of psychological sciences* (pp.264-283). Lviv-Toruń: Liha-Pres. DOI: 10.36059/978-966-397-118-6/264-282.

Сердюк Л.З. Структура и функція психологічного благополуччя. *Актуальні проблеми психології*, 2017, 17 (5). С. 124-133.

Шамяонов Р.М. Психология субъективного благополучия людей. *Мир психологии*, 2. М., 2012. С. 143-148.

Volodarska N. Technologies of psychological well-being formation of personality in crisis situations / *Modern research of the representatives of psychological sciences: collective monograph* / O. Ye. Blynova, Yu. O. Bystrova, I. M. Halian, O. M. Kikinezhd, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019, pp. 264-283. DOI: 10.36059/978-966-397-118-6/264-282.

Спеціальна психологія

Special psychology

Link article (Style APA): Drozd, L. V. & Bystrova, Yu. O. (2020). Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 123-133. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-9

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Drozd, L. V. & Bystrova, Yu. O. Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 3, 123-133. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-9

UDC 159.922.76-056.313:316.47

Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations

Особливості комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями в міжособистісних стосунках

Received: April 16, 2020 Accepted: June 08, 2020

Drozd Lidiia Viktorivna

Graduate student

Department of Correctional Education
Kherson State University, Ukraine
Drozdliidiya301091@gmail.com ,
ORCID0000-00001-5406-2942

Bystrova Yuliia Oleksandrivna

Doctor of Psychological Sciences,
Full Professor,

Department of Correctional Education
Kherson State University, Ukraine
ceasc.edu@gmail.com,
ORCID 0000-0002-1866-0993

Дрозд Лідія Вікторівна

аспірантка

кафедра корекційної освіти
Херсонський державний університет,
Україна

Drozdliidiya301091@gmail.com ,
ORCID 0000-00001-5406-2942

Бистрова Юлія Олександрівна

доктор психологічних наук, професор
кафедра корекційної освіти
Херсонський державний університет,
Україна

ceasc.edu@gmail.com,
ORCID 0000-0002-1866-0993

Abstract

The purpose of the research is theoretical justification and development of a step-by-step diagnostic program of the study of communication of adolescents with intellectual disabilities. **Methods:** theoretical (analysis and generalization of theoretical and methodological fundamentals of the research to identify the status of problem concerned and promising trends of its study) and empirical (psychological and pedagogical experiment to examine verbal statements, emotional responses in a conflict, ways of coping and solving challenging real-life situations, a complex of projective and objective techniques to study a personal assessment, objective reasons of conflicts and features of behavior of adolescents with intellec-

Анотація

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка поетапної діагностичної програми дослідження комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями. **Методи:** теоретичні (аналізування та узагальнення теоретичних та методичних засад дослідження для визначення стану розробленості проблеми й перспективних напрямків її вивчення) та емпіричні (психолого-педагогічний експеримент з метою вивчення мовленнєвих висловлювань, емоційних реакцій у конфлікті, способів подолання та вирішення важких життєвих ситуацій; комплекс проєктивних та об'єктивних методик з метою вивчення суб'єктивної оцінки, об'єктивних причин конфліктів і особливостей поведінки в конфліктних

tual disabilities in the conflict situations; comparative analysis of production and perception of statements and frustration situations) research methods. Diagnostic **results** show that a high level of aggressive statements or inadequate judgments and actions is common to adolescents with intellectual disabilities which correlate with a low level of socialization in the group of same-age peers and choice of behavior strategy during the conflict. It is established that adolescents with intellectual disabilities can master and comprehend communication styles in a specific context as compared to a practical situation. The paper substantiates they are characterized by impulsive actions and statements, difficulties in the catching of implication of statements, their fragmentary understanding, inability to formulate the opinion and to draw a conclusion on the obtained information, the challenges in the establishment of cause-and-effect relations, misinterpretation of interlocutor's emotions, the transfer of communication skill to new conditions. **Conclusions.** The data obtained will be used in developing the program for communication correction of adolescents with intellectual disabilities as a key for their successful socialization, set and implementation of life plans.

Key words: verbal communication, conflicts, interpersonal relations, teenagers, intellectual disabilities, statements, perception.

Introduction

The topicality of the research is stipulated by the need to establish an organization for the socialization of children with special education needs in higher education institutions. The organization aim is to provide adolescents with intellectual disabilities with psychological aid. Such adolescents face challenging or conflict situations every day, can't establish social ties and thus, they don't look to the future and can't plan out it. The process of socialization of such children is running with particular complications. Intellectual disabilities negatively affect the development of communicative and emotional-volitional realm that complicates the production and perception of information, its analysis, the establishment of cause-and-effect relations and, as a result, it promotes the disturbance of the adoption of moral norms and social behavior and intercepts the setting of life goals and their achievement (Synov, 2019). The scientists mark the disorder of communicative function of speech of this category

ситуаціях розумово відсталих підлітків; порівняльного аналізу продукування та сприймання висловлювань у конфліктних та фрустраційних ситуаціях) методи дослідження. **Результати** діагностики переконують, що підліткам з інтелектуальними порушеннями притаманні високий рівень агресивності висловлювань або неадекватної підлеглості у судженнях та діях, що корелює з низьким рівнем соціалізації в групі однолітків, з виборами стратегії поведінки в конфлікті. Встановлено, що підлітки з інтелектуальними порушеннями можуть засвоювати та розуміти стилі спілкування тільки на конкретних прикладах у порівнянні з практичною ситуацією. Обґрунтовано, що для них характерними є імпульсивні дії та висловлювання, складнощі розуміння прихованого сенсу висловлювань, їх фрагментарне розуміння, неможливість сформулювати судження, зробити висновок з почутої інформації, утруднення встановлення причинно-наслідкових зв'язків, нерозуміння емоції співрозмовника, перенесення навика спілкування в нові умови. **Висновки.** Отримані дані буде використано при розробці програми корекції комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями як запоруки їх успішної соціалізації, встановлення та реалізації життєвих планів.

Ключові слова: мовленнєва комунікація, конфлікти, міжособистісні стосунки, підлітки, інтелектуальні порушення, висловлювання, сприймання.

Вступ

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю організації в закладах спеціальної освіти для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Сутність цієї організації полягає у психологічній допомозі підліткам з інтелектуальними порушеннями. Такі підлітки щодня опиняються в складновирішуваних або конфліктних ситуаціях, не вміють встановлювати соціальні зв'язки, тому не конструюють своє майбутнє, не вміють його планувати. Процес соціалізації таких дітей відбувається з особливими ускладненнями. Інтелектуальні порушення негативно впливають на стан розвитку комунікативної та емоційно-вольової сфери, що ускладнює продукування та сприймання інформації, її аналізування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і, як наслідок, сприяє порушенню засвоєння моральних норм і соціальної поведінки, стає перешкодою в постанові життєвих цілей та їх досягненні (Синьов, 2019).

Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations

of children is manifested in the inability to percept the verbal information in full and to formulate a statement (Pevzner, 1959), (Boyle et al., 2013).

Taking into account the negative influence of the disorders of verbal communication on the social adaptation of adolescents with intellectual disabilities, the authors highlight the relevancy of the problem under consideration for special psychology. Particular attention needs to be paid to determining the causes, dynamics of production and perception of statements during interpersonal communication of adolescents to identify opportunities and methods of correctional influence to establish social contacts for the implementation of life plans and successful integration into society.

The purpose and the research issue

The purpose of the article is theoretical justification and development of a step-by-step diagnostic program for the study of communication of adolescents with intellectual disabilities to identify the opportunities and methodologies of correctional influence in order to develop skills to establish social connections necessary for life plans.

Methodology

The methodological framework of the research consists of the theory of socialization as a process of assimilation of moral norms and shared social behavior by a personality (Yu. Bystrova, V. Synov, M. Sheremet et al.); the theory of self-regulation of activities and behavior of a personality (S. Maksymenko, I. Popovych et al.).

Research methods. The authors use empirical methods to cover the whole range of problems:

1) to study the subjective assessment, personal reasons for difficulties in forming social relations and setting future goals of adolescents with intellectual disabilities;

2) to study the statements, emotional responses in the interpersonal communication, ways of coping and solving challenging real-life situations.

Adolescents with intellectual disabilities find it difficult to perceive many formulations of personal questionnaires. In this regard, the authors select tests which are easily comprehended both by adolescents from general secondary and special schools. Before the diagnosis, adolescents were interviewed to identify the vision of their future,

Вчені відзначають, що порушення комунікативної функції мовлення в цієї категорії дітей простежується як нездатність повноцінно сприймати вербальну інформацію, неможливості створювати висловлювання (Певзнер, 1959; Boyle et al., 2013).

Ураховуючи негативний вплив порушень мовленнєвої комунікації на соціальну адаптацію підлітків з інтелектуальною недостатністю, підкреслено актуальність проблеми дослідження для спеціальної психології. Особливої уваги потребують питання визначення причин, динаміки продукування й сприймання висловлювань у міжособистісній комунікації підлітків для визначення можливостей і методик корекційного впливу з метою налагодження соціальних контактів для реалізації життєвих планів і успішної інтеграції в соціум.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розробити поетапну діагностичну програму дослідження комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями для визначення можливостей і методик корекційного впливу з метою формування вмінь встановлювати соціальні зв'язки, необхідні для реалізації життєвих планів.

Методологія

Методологічну основу дослідження склали: теорія соціалізації як процесу засвоєння особистістю моральних норм і соціально схваленої поведінки (Ю. Бистрова, В. Синьов, М. Шеремет та ін.); теорія саморегуляції діяльності і поведінки особистості (С. Максименко, І. Попович та ін.).

Методи дослідження:

1) вивчення суб'єктивної оцінки, об'єктивних причин складнощів у формуванні соціальних зв'язків та плануванні майбутніх цілей у підлітків з інтелектуальними порушеннями;

2) вивчення висловлювань, емоційних реакцій у міжособистісному спілкуванні, способів подолання та вирішення важких життєвих ситуацій.

Підлітки з інтелектуальними порушеннями досить важко сприймають багато формувань особистісних опитувальників. У зв'язку з цим добиралися ті тести, які однаково легко сприймалися підлітками з загальноосвітніх і спеціальних шкіл. Перед початком діагностики з підлітками проводилися бесіди для визначення їх розуміння власного майбутнього, міжособистісних стосунків у ньому, вміння оцінювати взаємо-

interpersonal relationships within it, the ability to assess relationships with peers and adults based on the verbal statements of the opponent. To study the production of statements in the context of frustration and the ways of overcoming the difficulties, it is used Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument (TKI) adopted by the authors (Bystrova, 2019), Phillips's School Anxiety Test (Bystrova, 2018) and S. Rosenzweig's Picture Association Method (Lukyn, 1993). To diagnose the understanding of the implication of statements, the correlation of emotions and statements of an interlocutor, perception of the statement by adolescents with intellectual disabilities, the method of T. Illiashenko "The comprehension of a story with implication" is used (Illiashenko, 2011).

Participants

120 adolescents who study at the special education institutions and 120 adolescents of general secondary schools of Kherson, Kyiv, Cherkasy and Ternopil regions of Ukraine joined the experiment. The experiment involved 60 pre-adolescents with intellectual disabilities of grades 5-7 and 60 adolescents of grades 8-9.

Results and discussion

The research was conducted from 2017 to 2019 and included two stages. The first stage determines the central problems associated with interpersonal communication of adolescents with intellectual disabilities, identifies specific communicative situations triggering conflicts and special aspects of their behavior. Based on the analysis of psychological literature, the authors select methods.

Experimental groups were identified and a confirmatory experiment was performed at the second stage. The second stage determines experimental groups, runs ascertaining experiment. It aims to study the features of verbal communication of adolescents with mental disabilities during inter-personal communication.

Keeping in mind general concepts, one of the tasks is to establish subjective psychological preconditions for the emergence of difficulties in the setting of life goals, establishment of social relations for their achievement of adolescents with intellectual disabilities (Lozhkin, 2002). The diagnostic results show that inadequate production

relationships with singletons and adults on the basis of non-verbal statements of the opponent. For the study of the production of statements in the context of frustration and the ways of overcoming the difficulties, the adapted by us variant of the M. Thomas (Bystrova, 2019), test of school anxiety of Philipps (Bystrova, 2018) and the method of the picture association of S. Rosenzweig (Lukyn, 1993). For the diagnosis of the understanding of the implication of statements, the correlation of emotions and statements of an interlocutor, perception of the statement by adolescents with intellectual disabilities, the method of T. Illiashenko "The comprehension of a story with implication" is used (Illiashenko, 2001).

Учасники

В експерименті взяли участь 120 підлітків, що навчаються в спеціальних закладах освіти, і 120 підлітків загальноосвітніх шкіл Херсонської, Київської, Черкаської та Тернопільської областей України. В експерименті брало участь 60 молодших підлітків з інтелектуальними порушеннями 5-7 класів і 60 старших підлітків 8-9 класів.

Результати та дискусія

Дослідження проводилося впродовж 2017-2019 років і поєднувало два етапи. На першому етапі було визначено основні проблеми, пов'язані з міжособистісним спілкуванням підлітків з інтелектуальними порушеннями, виявлено характерні комунікативні ситуації, що викликають конфлікти і особливості поведінки в них. На основі аналізування психологічної літератури здійснювався підбір методик.

На другому етапі були визначені експериментальні групи, проводився констатувальний експеримент. Його основним завданням стало вивчення особливостей мовленнєвої комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями в міжособистісному спілкуванні.

Виходячи із загальних концепцій, одним із завдань було встановлення суб'єктивних психологічних передумов виникнення складнощів у постановці життєвих цілей, встановленні соціальних зв'язків для їх досягнення у підлітків з інтелектуальними порушеннями (Ложкин, 2002). За результатами діагностики було встановлено, що найчастіше причиною конфліктної або агресивної поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями стає порушене продукування та сприймання висловлювань, а також нерозуміння емоцій іншої сторони. Це пов'язано з більш пізнім формуванням особистості

Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations

and interpretation of statements, as well as misunderstanding of emotions of the other party, are the most common cause of conflict or aggressive behavior of adolescents with intellectual disabilities. The before mentioned fact is connected with more late personality development of an adolescent of the special school compared to an adolescent of general secondary school. Until high school, an adolescent with intellectual disabilities begins to realize that he is unsuccessful compared to other peers and feels his personal and social inferiority. This point hinders him from achieving success in the interpersonal relations and activity which attracts the adolescent and thus, increases anxiety in this regard ($p < 0,01$).

The research demonstrates that in interpersonal relations, verbal communication plays a big role in the formation of the positive or destructive behavior of adolescents with mental disabilities (Bystrova, 2017; 2019). Under intellectual disabilities, a child can acquire and comprehend communication styles in a specific context. For this very reason, verbal communication is a basis that an adolescent assesses and grasps the situation. Weak capability to independently draw conclusions from any statements leads to the fact that the adolescent absorbs the comments in comparison with the practical situation. Consequently, the authors find out that causes of conflicts, including domestic one, are parental lack of attention, use of conflictogenic verbal manifestations (irrevocability of statements, aggression, didacticism, ignoring). According to the diagnostic, a choice of behavior models of adolescents with mental disabilities also depends on personal qualities developed within the family. It forms and consolidates some patterns of verbal communication and destructive behavior: dependent (adjustment under the conditions of conflict interaction or frustration), alienated (conflicts avoidance, resistance to render decisions, a lack of skill to work in a team and under the supervision) and aggressive (destructive rivalry) with the use of practically assimilated vocabulary.

The next stage of the research determines the dependence of adolescents' behavior on their age peculiarities (negative and positive period of puberty age), gender differences and the level of development of communication interpersonal skills. It is found out through the method of comparative analysis of production and perception

підлітка спеціальної школи порівняно з підлітком загальноосвітньої школи. Підліток з інтелектуальними порушеннями до старших класів починає усвідомлювати, що є неуспішним у порівнянні з іншими однолітками, відчуває власну та суспільну неповноцінність. Це усвідомлення заважає йому досягти успіхів у міжособистісних стосунках та діяльності, а отже, збільшує тривожність з цього приводу ($p < 0,01$).

Дослідження показало, що величезну роль у формуванні позитивної чи деструктивної поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями відіграє мовленнєва комунікація в міжособистісних стосунках (Бистрова, 2017; 2019). При інтелектуальних порушеннях дитина може засвоювати та розуміти стилі спілкування тільки на конкретних прикладах, тому саме вербальна комунікація є основою для того, щоб підліток оцінив та сприйняв ситуацію. Слабка здатність самостійно робити висновок з будь-яких суджень приводить до того, що підліток сприймає судження у порівнянні з практичною ситуацією. Так нами було встановлено, що до причин, які викликають конфлікти, зокрема в сім'ї, належать знехтування підлітка батьками, використання мовленнєвих конфліктогенів (безапеляційність висловлювань, агресивність, повчання, ігнорування). За результатами діагностики було з'ясовано, що вибір поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями також залежить від особистісних якостей, вихованих у родині, саме там йде формування та закріплення окремих стереотипів мовленнєвої комунікації та деструктивної поведінки: залежної (присутності в умовах конфліктної взаємодії або фрустрації), відокремленого (уникнення конфліктів, небажання приймати рішення, невміння працювати в команді та під керівництвом) та агресивного (деструктивне суперництво) з використанням засвоєної на практиці відповідної лексики.

На наступному етапі дослідження було визначено залежність поведінки підлітків від їх вікових особливостей (негативна та позитивна стадія пубертатного віку), гендерних відмінностей та рівня розвитку комунікативних навиків міжособистісного спілкування. Це з'ясувалося методом порівняльного аналізу продукування та сприймання висловлювань у конфліктних та фрустраційних ситуаціях різних груп підлітків (підлітки з інтелектуальними порушеннями та підлітки з нормотиповим розвитком).

Було виявлено, що підлітки загальноосвітніх шкіл більш здібні до співробітництва в конфліктних ситуаціях ($p < 0,01$). А у підлітків спеціальних шкіл, у силу ускладнення сприй-

of statements in conflict and frustration situations of various groups of adolescents (adolescents with mental disabilities and neurotypical adolescents).

The authors clear up that adolescents of general secondary schools are more capable of cooperating in conflict situations ($p < 0,01$). And adolescents of special schools, because of complicated perception of statements and disorder to conclude on any comments, backwardness of control over own actions, misunderstanding of cause-and-effect relations due to failure to assess the situation adequately, mainly manifest destructive forms of behavior during the conflict: passive – avoidance, adjustment, and active – rivalry. Without relevant correctional work, the amount of constructive ways – cooperation and compromise – doesn't advance from early to late adolescence ($t = 0,06$; $p = 0,95$ i $t = -1,52$; $p = 0,13$). According to diagnostic results, it is established that adolescents with mental disabilities use virtually the same strategies as neurotypical adolescents, except the cooperation strategy, which is not applied by adolescents with mental disabilities. This fact is conditioned by their inability to accept and analyze arguments of the other party and key features of the situation as a whole. The weak cause-and-effect relations don't allow them to express their opinion properly and in a well-argued manner.

Moreover, the conducted researches elucidate qualitative changes. Observations and answers to the questions under coping strategies show "... about 40% of interviewed adolescents with intellectual disabilities try to regulate their state by scuffles ($r = 0,61$), verbal aggression ($r = 0,60$), property damage ($r = 0,38$), cry ($r = 0,63$), abnormal behavior ($r = 0,45$). The rivalry of adolescents with mental disabilities often means disconsolate cry, not the social activity for pursuing a goal that is peculiar to the norm" (Bystrova, 2017: 43). It refers to immature personality, the self-consciousness of such adolescents as well as to the failure of correlation of personal expectations with requirements of the social environment for this category of children (Popovych, 2017). Adaptation strategy is manifested in the striving to keep relations, readiness to acquiesce and to knuckle under despite personal interests". The quantitative indicator of adaptation of adolescents from general secondary and special schools in the conflict is equal. However, the observations indicate the qualitative differences of this feature in different groups. In

мання висловлювань та порушення можливості робити висновки з будь-яких суджень, недорозвиненості контролю над своїми діями, нерозуміння причинно-наслідкових зв'язків, через неможливість адекватно оцінити ситуацію, переважають деструктивні форми поведінки в конфлікті: пасивні – уникнення, пристосування та активні – суперництво. Без певної корекційної роботи кількість конструктивних способів – співробітництва й компромісу – від молодшого до старшого підліткового віку не збільшується ($t = 0,06$; $p = 0,95$ i $t = -1,52$; $p = 0,13$). Стратегії поведінки підлітків у конфлікті з віком практично не змінюються, про це свідчать і показники ($t = -1,59$, $p = 0,11$). За результатами діагностики встановлено, що підлітки з інтелектуальними порушеннями використовують майже такі самі стратегії поведінки, як підлітки з нормотиповим розвитком, за винятком стратегії співробітництва, яку практично не використовують підлітки з інтелектуальними порушеннями. Це зумовлено їх неспроможністю прийняти та проаналізувати аргументи іншої сторони конфлікту та суттєві ознаки ситуації в цілому. Слабкість причинно-наслідкових зв'язків не дозволяє їм правильно та аргументовано висловлювати власну думку.

Крім того, проведені дослідження висвітили якісні зміни. Спостереження та відповіді на запитання анкети Копінг-стратегій показали, що «...близько 40,0% опитуваних підлітків з інтелектуальними порушеннями намагаються регулювати свій стан бійками ($r = 0,61$), вербальною агресією ($r = 0,60$), псуванням речей ($r = 0,38$), криком ($r = 0,63$), неадекватною поведінкою ($r = 0,45$). Суперництво у підлітків з інтелектуальними порушеннями часто виявляється як крик відчаю, а не як соціальна активність у досягненні мети, що властива нормі» (Бистрова, 2017: 43). Це вказує на несформованість особистості, самосвідомості таких підлітків, а також на неспіввіднесеність особистісних очікувань та вимог соціального оточення до цієї категорії дітей (Попович, 2017). Стратегія пристосування виражається в прагненні зберегти стосунки, готовності поступитися та підкоритися всупереч власним інтересам». Кількісний показник пристосування в конфлікті в підлітків загальноосвітніх і спеціальних шкіл не відрізняється. Однак спостереження показують якісні відмінності цієї ознаки в різних групах. У підлітків з інтелектуальними порушеннями це пов'язано з недорозвиненістю вольової сфери, невмінням відстоювати власну точку зору, продукувати висловлювання, з вираженою конформністю

Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations

adolescents with mental disabilities, it is caused by immature of volition, failure to assert the view, marked conformity and dependency, amenability to suggestion. Thus, adolescences with intellectual disabilities are more likely to choose the adaptation strategy in the conflict situation and when they talk about the feeling of fear to be inconsistent with others' expectations ($r=0,30$) and the fear of relations with teachers ($r=0,31$). Neurotypical adolescents often take a passive position of subjection based on moral norms. Avoidance of challenging situations and situations of independent decision-making designates the passive social attitude of adolescents with mental disabilities. The primary cause is undeveloped cause-effect relation along with forced subjection to the requirements of others. "Up to high school of the special school, adolescences have a tendency to reduce the social passive forms of response in the conflict situations (avoidance, adoption) but it is minimum ($t=1,93$, $p=0,056$; $t=1,68$; $p=0,095$). Consequently, a high level of destructive forms of behavior in the conflict is a result of a low level of adolescences' adaptation to the social environment (according to methodology of S. Rosenzweig, GCR = 33,3% in the group of junior adolescents and = 42,0% in the group of senior adolescents)" (Bystrova, 2017: 48).

During the study, the authors also draw attention to the gender aspect of differences in the behavior of adolescents with mental disabilities in the context of challenging situations of frustration or independent decision-making. Girls more often use socially approved behavior patterns and thus, are subjected to adaptation and conflict avoidance. At the same time, they take responsibility for the situation that reflects the predominance of intropunitive reactions of female behavior ($p<0,01$). Boys are more likely to express open rivalry and tend to shift responsibility and blame on the opponent (predominance of self-protective reactions) ($p<0,01$).

Answers to the adapted Thomas-Kilmann Instrument are thoroughly checked with the observation protocols of behavior and verbal rhetoric of adolescents in conflict situations. Under the observation, the scheme based on S. Rosenzweig's principles of critical or frustration situation is used (Lukyn, 1993).

The findings on statements according to S. Rosenzweig make it possible to conclude on

та підлеглістю, навіюваністю у судженнях. Так, підлітки з інтелектуальними порушеннями частіше обирають стратегію пристосування в конфліктній ситуації, коли говорять про відчуття страху невідповідності очікуванням оточуючих ($r=0,30$) і страху стосунків з учителями ($r=0,31$). Підлітки з нормотиповим розвитком часто займають пасивну позицію підкорення, виходячи з моральних норм. Уникнення складних ситуацій та ситуацій прийняття самостійного рішення вказують на пасивну соціальну позицію підлітків з інтелектуальними порушеннями. Основна причина тут – несформованість причинно-наслідкових зв'язків разом з вимушеним підкоренням вимогам оточуючих. «До старших класів спеціальної школи в підлітків намічається тенденція до зменшення соціально пасивних форм реагування в ситуації конфлікту (уникнення, пристосування), але вона незначна ($t=1,93$, $p=0,056$; $t=1,68$; $p=0,095$). Отже, високий рівень деструктивних форм поведінки в конфлікті зумовлений низьким рівнем адаптації підлітків до соціального оточення (за методикою С. Розенцвейга, у групі молодших підлітків GCR = 33,3%, старших = 42,0%)» (Бистрова, 2017: 48).

У дослідженні ми звернули увагу на гендерний аспект відмінностей у поведінці підлітків з інтелектуальними порушеннями у складних ситуаціях фрустрації або прийняття самостійного рішення. Дівчата частіше використовують соціально схвалену поведінку, а тому більш схильні до пристосування та уникнення в конфлікті, у той же час беруть усю відповідальність за ситуацію на себе, про що свідчить переважання інтрапунітивних реакцій у поведінці дівчат ($p<0,01$). Хлопці частіше виявляють відкрите суперництво та схильні перекладати всю відповідальність і провину на опонента (переважання самозахисних реакцій) ($p<0,01$).

Відповіді, отримані за адаптованою методикою К. Томаса, ретельно звірялися з протоколами спостережень за поведінкою та мовленнєвими висловлюваннями підлітків у конфліктних ситуаціях. При спостереженні була використана схема, заснована на принципах критичної або фрустраційної ситуації С. Розенцвейга (Лукин, 1993).

Отримані результати висловлювань за методикою С. Розенцвейга дозволили зробити висновки про вибір способу комунікації підлітка з інтелектуальними порушеннями як про результат його соціалізації. Підліток вирішує складну життєву ситуацію, виходячи з норм, які він засвоїв на практичному досвіді у родині, школі, з оточуючими однолітками та дорослими, використо-

a choice of a communication method of an adolescent with mental disabilities as a result of his socialization. The adolescent solves a challenging life situation relying on the norms he has learned in practice in the family, school, with peers and adults, uses available behavioral stereotypes but very often cannot transfer the established behavior skills to new conditions and begins to worry and show aggression in this regard. Based on the production of statements and independent conclusions of adolescents with intellectual disabilities proceeding from their judgments, one can refer to their mechanisms of socialization for coping conflict situations – active and attacking (aggressive or constructive) and passive-defensive (dependent or responsible). Given intellectual disability, adolescents have a lack of well-mastered moral norms, control over their actions and conduct; they don't take the situation adequately. Thus, one can note mainly impulsive reactions to all that is happening.

Adolescents with intellectual disabilities are characterized by a high level of aggressiveness of statements or inadequate subordination in statements and actions that correlates with a low level of socialization among peers. Average indicator of adaptation to the social environment according to S. Rosenzweig's instrument is as follows: GCR = 33,3% in the group of junior adolescents and = 42,0% in the group of senior adolescents. These children demand solutions to their problems from others, which is a feature of inadequate self-esteem and complicates interpersonal contact with other adolescents.

The authors mark that in the group of adolescents from general education schools, GCR = 51,0% in junior school and 69,0% in high school. At the same time, neurotypical adolescents often conflict but explain that a refusal of rivalry may be interpreted as giving up and way for defeat. Moreover, in the context of critical or conflict situations, adolescents of general secondary schools tend to self-defense (E) and contentious-critical (NP) reaction (search for a solution, constructive decision, the aspiration to meet needs, and mandatory solution of the situation).

The frequent choice of inadequate behavioral strategies in situations of conflict or frustration can also be explained by a low level and features of communication of adolescents with intellectual disabilities (table 1). Therefore, the research

вуге доступні йому стереотипи поведінки, але дуже часто не може перенести сформовані навички поведінки в нові умови та починає тривожитися та проявляти з цього поводу агресію. На підставі продукування висловлювань та самостійних висновків підлітків з інтелектуальними порушеннями на основі власних суджень можна говорити про їх механізми соціалізації в подоланні конфліктних ситуацій – активно-наступальні (агресивні або конструктивні) і пасивно-оборонні (підлеглі або відповідальні). Якщо в силу інтелектуальних порушень у підлітків моральні норми недостатньо засвоєні, не розвинений контроль над своїми діями і вчинками, ситуація не сприймається ними адекватно, то можна говорити в більшій мірі про імпульсивні реакції на те, що відбувається.

Підліткам з інтелектуальними порушеннями притаманні високий рівень агресивності висловлювань або неадекватної підлеглості у судженнях та діях, що корелює з низьким рівнем соціалізації в групі однолітків. Середній показник адаптації до свого соціального оточення за методикою С. Розенцвейга в групі молодших підлітків GCR = 33,3%, старших підлітків = 42,0%. Ці діти вимагають вирішення власних проблем від оточуючих, що дуже часто є ознакою неадекватної самооцінки і ускладнює міжособистісні контакти з іншими підлітками.

Відзначимо, що в групі підлітків із загальноосвітніх шкіл GCR = 51,0% в молодших класах і 69,0% – в старших. При цьому підлітки з нормотиповим інтелектуальним розвитком теж досить часто конфліктують, але пояснюють це тим, що відмова від суперництва може бути сприйнята як поступка та шлях до поразки. Крім того, в критичних і конфліктних ситуаціях підлітки загальноосвітніх шкіл частіше вибирають самозахисну (E) та завзято-вирішальну (NP) реакцію (пошук виходу, конструктивного рішення, бажання домогтися задоволення потреб, не залишати ситуацію невирішеною).

Частий вибір неадекватних стратегій поведінки у ситуаціях конфлікту або фрустрації можна пояснити також низьким рівнем та особливостями комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями (табл. 1). Так, за результатами дослідження (Ілляшенко, 2001), встановлено, що тільки 61,0 % молодших та 68,0 % старших підлітків повністю, а не фрагментарно розуміють сенс зверненого мовлення, при цьому всього 3,0 % і 5,0 % підлітків, відповідно, розуміють прихований сенс висловлювання. І з роками ситуація практично не змінюється (табл. 1).

Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations

results (Illiashenko, 2001) show that 61,0 % of junior and 68,0% of senior adolescents fully, rather than fragmentarily, understand the meaning of addressed speech, while only 3,0% and 5,0% of adolescents (respectively) catch the implication of the statement. This situation has little changed through the years (table 1).

Moreover, more than a third of adolescents do not identify the emotion of the interlocutor and his statements (junior adolescents-- 32.0% and senior adolescents --37.0%), act and react impulsively (junior adolescents-- 76.0% and senior adolescents --71.0%).

Thus, the choice of a behavioral pattern in the conflict by adolescents with mental disabilities depends on the level of their socialization and is caused by the available conflict balance between internal and external regulators of behavior. They are characterized by impulsive actions and statements, complexity in the understanding of implicative statements, their fragmentary comprehension, inability to formulate a standpoint, to draw a conclusion from heard comments, difficulty in the establishment of cause-effect relations, misinterpretation of an interlocutor's emotions, and transfer of skill to the new conditions.

Conclusions

As a result, the authors can conclude that one of the most important elements for the socialization of adolescents with intellectual needs is

Крім того, більш ніж третя частина підлітків не співвідносять емоцію співрозмовника та його висловлювання (32,0 % молодші підлітки, 37,0 % – старші), діють і відповідають практично завжди імпульсивно (76,0 % молодші підлітки, 71,0 % – старші).

Таким чином, вибір поведінки в конфлікті підлітками з інтелектуальними порушеннями залежить від рівня їх соціалізації та зумовлений наявним конфліктним співвідношенням між внутрішніми та зовнішніми регуляторами поведінки. Для них характерними є імпульсивні дії та висловлювання, складнощі розуміння прихованого сенсу висловлювань, їх фрагментарне розуміння, неможливість сформулювати судження, зробити висновок з почутої інформації, утруднення встановлення причинно-наслідкових зв'язків, нерозуміння емоції співрозмовника, перенесення навичок спілкування в нові умови.

Висновки

Таким чином, можемо зробити висновок, що одним з важливих елементів соціалізації підлітків з інтелектуальними порушеннями є корекція їх комунікації в міжособистісних стосунках, з метою формування свідомого розуміння спрямованого мовлення, запобігання використанню мовленнєвих конфліктогенів, провокуючих висловлювань і дій, що дозволить встановлювати корисні соціальні зв'язки, працювати в команді, володіти м'якими технологіями самопрезентації. Ці соціальні компетенції дозволять підліткам з інтелектуальними порушен-

Table 1. Communication features of adolescents with intellectual disabilities (%)

Таблиця 1. Особливості комунікації підлітків з інтелектуальними порушеннями (%)

Criteria Критерії	Junior adolescents Молодші підлітки	Senior adolescents Старші підлітки
Understanding of the addressed statements Розуміє сенс зверненого мовлення	61,0	68,0
Understanding of the implication of the statement Розуміє прихований сенс висловлювання	3,0	5,0
Identification and literal perception of an opponent's comment and emotion Співвідносить та адекватно розуміє висловлювання та емоцію опонента	32,0	37,0
Accuracy of conclusions based on the personal judgment Правильно робить висновок на основі власного судження	7,0	11,0
Response based on the personal conclusion Відповідає згідно з власним висновком	24,0	29,0
Impulsiveness of response Відповідає імпульсивно	76,0	71,0

the correction of their communication in the interpersonal relations to form a conscious understanding of the addressed speech, prevention of the use of conflictogenic verbal manifestations, provocative statements and actions that makes it possible to establish useful social relations, work in the team, mastersoft technologies of self-presentation. These social competencies permit adolescents with intellectual disabilities to integrate into the society and to create the future.

Based on the research findings, the authors determine the ways and conditions for the performance of correctional activities, including studying programs with elements of training and drama games, real-life cases to form social competence and socially approved behavior of adolescents with intellectual disabilities.

The conducted research doesn't cover all aspects of the problem. The issues of development of communicative skills of children with intellectual disabilities, correction of features of their behavior need further study. Moreover, the study should focus on the development of the skill of children with mental disabilities to analyze the essential features and personal socially approved beliefs based on the conclusions on any statements for life goal-setting and successful socialization in the society.

References

- Boyle, W., Lindell, A., & Kidd, E. (2013). Investigating the Role of Verbal Working Memory in Young Children's Sentence Comprehension. *Language Learning*, 63(2), 211–242. DOI: 10.1111/lang.12003
- Bozhovich, L. I. (1995). Selected psychological works. Problems of personality formation / Ed. D. I. Feldstein. Moscow: International Pedagogical Academy.
- Bystrova, Y. O. (2017). *Ensuring continuity in the process of professional and labor socialization of persons with intellectual disabilities: a monograph*. Luhansk: Luhansk Taras Shevchenko National University Publishing House.
- Bystrova, Y. O. & Kovalenko, V. E. (Ed.). (2018). *Special psychological and pedagogical diagnostics*. Kharkiv: Maidans.
- Choi, Y., & Mazuka, R. (2003). Young Children's Use of Prosody in Sentence Parsing. *Journal of Psycholinguist Research*, 32 (2), 197–217. DOI: 10.1023/A:1022400424874
- Illiashenko, T. D., Stadnenko, N. M. & Obukhovskaya, A. G. (2001). *Methods of diagnosing abnormalities in the intellectual development of students*. Kamyans-Podilsky: Abetka.

нями інтегруватися у суспільство та створити власне майбутнє.

За результатами даного дослідження буде визначено основні напрями та умови проведення корекційної роботи, зокрема програми занять з елементами тренінгів та ігор-драматизацій, кейсів реальних ситуацій з метою формування соціальної компетентності та соціально схваленої поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання формування комунікативних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями, корекції особливостей їх поведінки. Крім того, дослідження повинно бути спрямоване на формування у школярів з інтелектуальними порушеннями аналізу суттєвих ознак ситуації та власних соціально схвалених переконань на основі висновків з будь-яких суджень з метою життєвого цілепокладання та успішної соціалізації у суспільстві.

Список використаних джерел

- Boyle, W., Lindell, A. & Kidd, E. Investigating the Role of Verbal Working Memory in Young Children's Sentence Comprehension. *Language Learning*, 63(2), 2013, pp. 211–242. DOI: 10.1111/lang.12003
- Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Под ред. Д.И.Фельдштейна. М.: Международная педагогическая академия, 1995. 349 с.
- Бистрова Ю. О. Забезпечення наступності в процесі професійно-трудової соціалізації осіб з вадами інтелектуального розвитку: монографія. Луганськ: "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2017. С. 156–217.
- Спеціальна психолого-педагогічна діагностика / Под ред. Ю. О. Бистрова, В. Є. Коваленко. Харків: Майданс, 2018. 170 с.
- Бистрова Ю. О., Синьов В. М. Діагностика індивідуально-психологічних рис особистості як початковий етап процесу професійно-трудової соціалізації учнів з особливими освітніми потребами. *Nowoczesna edukacja: filozofa, innowacja, doświadczenie*. №1. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2019, pp. 120–129.
- Choi, Y., & Mazuka, R. Young Children's Use of Prosody in Sentence Parsing. *Journal of Psycholinguist Research*, 32 (2), 2003, pp. 197–217. DOI: 10.1023/A:1022400424874

**Features of communication of adolescents
with intellectual disabilities
in the interpersonal relations**

- Bystrova, Y.O. & Sinyov, V. M. (2019). *Diagnosis of individual psychological personality traits as the initial stage of the process of professional and labor socialization of students with special educational needs*. Nowoczesna edukacja: flozofa, innowacja, doświadczenie. No1. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności.
- Lozhkin, G. V. & Povyakel, N. I. (2002). *Practical psychology of conflict*. Kyiv: MAUP.
- Lukin, S. E. & Suvorov, A. V. (1993). *Rosenzweig drawing association test (user guide)*. SPb.
- Pevzner, M. S. (1959). *Children with intellectual disabilities: The study of children in the process of their education and upbringing*. Moscow: Pedagogika.
- Popovych, I. S. (2017). *Psychology of social expectations of personality. Extended abstract of Doctor's thesis*. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University.
- Thomas, W. & Kilmann, R. H. (1990). *Thomas-Kilmann conflict mode instrument*. XICOM.
- Ілляшенко Т. Д., Стадненко Н.М., Обухівська А.Г. Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку школярів. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 20 с.
- Ложкин Г. В., Повякель Н. И. Практическая психология конфликта. К.: МАУП, 2002. С. 66-74.
- Лукин С. Е. Суворов А.В. Тест рисуночной ассоциации Розенцвейга (руководство по использованию). СПб., 1993, 62 с.
- Певзнер М. С. Дети с интеллектуальными нарушениями: Изучение детей в процессе их обучения и воспитания. М.: Педагогика, 1959, 489 с.
- Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: 19.00.05 "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи". Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. Северодонецьк, 2017. 40 с.
- Thomas W. & Kilmann R.H. Thomas-Kilmann conflict mode instrument. XICOM, 1990.

NOTES

Науковий журнал

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Випуск 3

Підписано до друку 30.06.2020 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Наклад 300 примірників. Гарнітура Cambria. Друк цифровий.
Ум.-друк. арк. 15,34. Обл.вид. арк. 13,31.
Замовлення № 0720/171.

Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

Scientific journal

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Issue 3

Signed for printing on June 30, 2020. Format 60x84/8. Offset paper.
Print run: 300 copies. Typeface Cambria. Digital printing.
Con. print sheets: 15,34. Publisher's signature: 13,31.
Order No. 0720/171.

Publishing house "Helvetica"
46-A, Parovozna str., Kherson, 73021
Tel.: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Certificate of subject of publishing
ДК No. 6424 dated October 04, 2018.